

**VAK‘ANÜVİS RÂŞİD MEHMED EFENDİ’NİN
TÂRÎH-İ RÂŞİD İYLE *İSÂ-ZÂDE TÂRÎHİ*
VE *NUSRETNÂME*’YLE KARŞILAŞTIRILMASI**

**Münevver EJDAR
(Yüksek Lisans Tezi)**

Eskişehir

2019

VAK‘ANÜVİS RÂŞİD MEHMED EFENDİ’NİN *TÂRİH-İ RÂŞİD*’İYLE *İSÂ-ZÂDE TÂRİHİ* VE *NUSRETNÂME*’YLE KARŞILAŞTIRILMASI

Münevver EJDAR

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2019

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Münevver EJDAR tarafından hazırlanan Vak'anüvis Râşid Mehmed Efendi'nin *Târîh-i Râşid*'iyle *Îsâ-Zâde Târîhi* ve *Nusretnâme*'yle Karşılaştırılması başlıklı bu çalışma 12/09/2019 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN

Üye (Tez Danışmanı)

Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN

Üye

Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL

ONAY

.../.../2019

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Enstitü Müdürü

12/09/2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Münevver EJDAR

ÖZET

VAK‘ANÜVİS RÂŞİD MEHMED EFENDİ’NİN *TÂRİH-İ RÂŞİD*’İYLE *İSÂ-ZÂDE TÂRİHİ* VE *NUSRETNÂME*’YLE KARŞILAŞTIRILMASI

Ejdar, Münevver

Yüksek Lisans – 2019

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN

Bu çalışmanın konusu Osmanlı Devleti’ndeki vak‘anüvislik müessesesi ve bu alanda eser vermiş olan Râşid Mehmed Efendi’nin hayatı, ilmî kişiliği ve telif ettiği eserlerdir. Çalışmada özellikle Râşid Mehmed Efendi’nin *Târîh-i Râşid* adlı eseri üzerine yoğunlaşmış ancak bu eserin dil, üslup ve metot yönünden aynı dönemi kapsayan *İsâ-zâde Târîhi* ve *Nusretnâme* adlı iki eserle karşılaştırılması yapılmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan tarih yazımında resmî ve gayri resmî tarihçiliğin etkileri üzerinde durulmuş, resmî tarihçilerin rahatlıkla dile getiremedikleri konuları gayri resmî tarihçilerin daha kolaylıkla ifade edebildikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelime: Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, Vak‘anüvis, Osmanlı Tarih yazımı, *Nusretnâme*, *İsâ-zâde Târîhi*.

ABSTRACT

THE COMPARISON OF VAKANUVIS¹ RÂŞİD MEHMED EFEN- Dİ'S *TÂRİHİ RÂŞİD* WITH *ÎSA-ZÂDE TÂRİHİ* AND *NUS- RATNÂME*

Ejdar, Münevver

Master Theses – 2019

Department of Islamic History and Arts

Supervisor: Assit. Prof. Erşahin Ahmet AYHÜN

This study's subject is the Institution of Chronicles in the Osmanlı Devlet and the life of Râşid Mehmed Efendi who was one of the chroniclers in 18th century, his personality as a scholar and his works. Study particularly focuses on one of his work named "*Târîh-i Râşid*" and in terms of methodology and style this book was compared with "*Îsâ-zâde Târîhi*" and "*Nusretnâme*" which covered same period. On the other hand study emphasized the impact of official and unofficial historiography on historical writing, so it is concluded that the unofficial historians expressed the historical subjects more easily than the official historians.

Keywords: Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, Official Historiography, *Nusretnâme*, *Îsâ-zâde Târîhi*.

¹ Official Histograpier of Osmanlı Devlet

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
EKLER LİSTESİ	IX
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
ÖNSÖZ	XI
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	2
3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METODU	3
4. OSMANLI TARİH YAZICILIĞI VE VAK‘ANÜVİS KAVRAMI.....	5
4.1. Osmanlı Tarih Yazıcılığı	5
4.2. Vak‘anüvis Teriminin Tanımı ve Mahiyeti	14
4.3. Vak‘anüviste Aranılan Özellikler	19
4.4. XVIII. Yüzyılda Avrupa’da Tarih Yazıcılığı	20

1. BÖLÜM

VAK‘ANÜVİS RÂŞİD MEHMED EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI.....	23
1.1.1. Râşid Mehmed Efendi’nin Sırası ile Aldığı Rütbelere, Müderrislik Yaptığı Medreseler ve Diğer Görevleri	27
1.2. ESERLERİ.....	28
1.2.1. Sıhhat-Nâme	28
1.2.2. Sıhhat-Âbâd	28
1.2.3. Münşeât.....	29
1.2.4. Fetihnâme.....	30
1.2.5. Vakfiyeler	32
1.2.6. Târîh-i Râşid	32

1.2.7. Divân.....	35
-------------------	----

2.BÖLÜM

TÂRÎH-İ RÂŞİD'NİN *İSÂ-ZÂDE TÂRÎHİ* VE *NUSRETNÂME İLE* KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. TÂRÎH-İ RÂŞİD	38
2.2. İSÂ-ZÂDE TÂRÎHİ İLE TÂRÎH-İ RÂŞİD ARASINDAKİ BENZERLİK VE FARKLILIKLAR.....	38
2.2.1. Teknik Farklılıklar	39
2.2.2. Kapsadıkları Yıllar.....	40
2.2.3. Vefat Haberleri	40
2.2.4. Tarihlendirme Farklılıkları	41
2.2.5. Resmî ve Gayrı Resmî Tarihçiliğin Avantajları ve Dezavantajları	42
2.2.6. Tabiat Hadiseleri.....	43
2.2.7. Tebeddülât Haberleri	44
2.2.8. Aynı Yıldaki Konu Farklılıkları	45
2.2.9. Toplumsal Olaylara Yer Vermeleri	46
2.2.10. Adlî Vakalar.....	48
2.3. NUSRETNÂME İLE TÂRÎH-İ RÂŞİD ARASINDAKİ BENZERLİK VE FARKLILIKLAR.....	48
2.3.1. Olaylara Yaklaşım Farklılıkları	49
2.3.2. Kaynaklara Erişim Kolaylıkları ve Zorlukları	50
2.3.3. Telif Farklılıkları.....	51
2.4. DİL VE ÜSLUP YÖNÜNDEN İNCELENMESİ.....	56
2.5. METOT OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ.....	57
2.5. HABERLERİN MUHTEVASI	58
SONUÇ	61
KAYNAKÇA.....	63
EKLER.....	69

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Râşid Mehmed Efendi'nin <i>Divân</i> 'ından örnek sayfalar	69
Ek 2: Râşid Mehmed Efendi'nin <i>Târîh-i Râşid</i> 'inden örnek sayfalar	71
Ek 3: <i>Târîh-i Râşid</i> 'deki Konuların Yıllara Göre Dağılım Çizelgesi	75

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
osm	: Osmanlıca Eser
OTAM	: Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa aralığı
Sad.	: Sadeleştiren
<i>Târîh-i Râşid ve Zeyl</i>	: <i>Zeyl</i>
TDK.	: Türk Dil Kurumu
Ter.	: Tercüme
TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
UTAD	: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi
vb.	: ve benzeri

ÖNSÖZ

Toplumlar için geçmişlerini bilmek her dönem önemli olmuştur. Osmanlı Devleti de devlet yapısını oluşturduktan bir süre sonra tarihi verilerini çeşitli şekillerde kayıt altına almaya başlamıştır. Fakat alınan bu kayıtlar her dönem devlet eliyle gerçekleşmemiştir. Bazı dönemler tarihe ilgi ve merakı olan, geleceğe yaşadığı dönemden bilgiler aktarmak isteyen gayri resmî tarihçi kişiler tarafından da kayıtlar tutulmuştur. Bu tezde de resmî tarihçi Râşid Mehmed Efendi'nin *Târîh-i Râşid* adlı eseri ile gayri resmî tarihçiler tarafından kaleme alınan *Îsâ-zâde Târîhi* ve *Nusretnâme* adlı eserleri incelenerek Osmanlı tarih yazıcılığına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Giriş ve iki bölümden oluşan tezde, Osmanlı tarih yazıcılığının geçirdiği evrelere değinildikten sonra Vak'anüvis Râşid Mehmed Efendi'nin hayatı, eserleri ve *Târîh-i Râşid* adlı eserinin *Îsâ-zâde Târîhi* ve *Nusretnâme* adlı aynı dönemi kapsayan iki eserle karşılaştırılması yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında konu incelenirken sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için, ele alınan zaman dilimi tarihi süreci içerisinde değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken vak'anüvislik müessesesi oluşana kadar Osmanlı Devleti'nde tarihi olay ve vesikaların nasıl kayıt altına alındığı hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca Râşid Mehmed Efendi'nin eserini oluşturduğu yüzyılda Avrupa'da yaygın olan tarih anlayışından bahsedilmiştir.

Tezin birinci bölümünde teze adını veren Râşid Mehmed Efendi'nin hayatı, ilmi kişiliği ve telif ettiği eserler hakkında bilgi verildikten sonra ikinci bölümde resmî emir sonucunda yazılan *Târîh-i Râşid* ve bu eserin kapsadığı yılları içine alan *Îsâ-zâde Târîhi* ve *Nusretnâme* ile kıyaslaması yapılmaya çalışılmıştır. Bu şekilde resmî tarihçi olan Râşid Mehmed Efendi'nin yazım teknikleri ile diğer iki eserin müelliflerinin yazım teknikleri benzer ve farklı yönleri ile ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Ekler Bölümü'nde Râşid Mehmed Efendi'nin *Divân*'ının ve teze de ismini veren *Târîh-i Râşid* adlı eserinin mikrofilmlerinin birkaç sayfasına örnek olması için yer verilmiştir. Bunun yanında Râşid Mehmed Efendi'nin eseri incelendiğinde ilk olarak fihristi dikkat çektiği için çalışmanın Ekler Bölümüne Râşid

Mehmed Efendi'nin eserini oluştururken yapmış olduğu başlıklandırmaları, özellikle hangi konulara daha çok önem verdiğini ortaya koymasından bir tablo hazırlanıp teze eklenmiştir.

Akademik hayatıma başlamış olduğum Yüksek Lisans çalışmamda konu bulma konusunda yardımını esirgemeyen, tezin ortaya çıkmasında çaba ve tavsiyeleri ile bana yön veren Danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet Ayhün Hocama, her zaman yardımları ve görüşleri ile beni yönlendiren Doç. Dr. Adnan Adıgüzel Hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Nihayetinde çalışma boyunca sabır ve ilgisini esirgemeyen her daim yanımda bulunan aile fertlerimin en büyüğünden en küçüğüne, yüksek lisansa başlamam konusunda desteğini esirgemeyen dostum Öğr. Gör.Hatice Alsaç'a ve Eskişehir Os-mangazi Üniversitesi'nde yabancılık çekmemem için ev sahipliği yapan arkadaşım Ar. Gör. Fatma Hazar'a minnetlerimi sunarım.

Münevver EJDAR

2019

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Tarihte yaklaşık altı asır ayakta kalabilmeyi başaran Osmanlı Devleti genellikle çağdaşlarından ileri gitmiş ancak son dönemlerinde onlardan geride kalmıştır. Tarihçiler ve bilim insanları tarafından bu aşamalar farklı nedenlere bağlansa da şu an bile mirasından faydalanılan Osmanlı Devleti yok sayılamamıştır. Bundandır ki Cumhuriyet Türkiye'sinde Osmanlı Devleti gerek kurumlarıyla gerek tahta çıkan padişahlarıyla her dönem araştırmalara konu olmuş, kimi zaman zaferleri ve ileri görüşlülüğü ile övülürken, kimi zaman da başarısızlıkları ile yerilmiştir. Her şeye rağmen tarih önemlidir ve geleceği belirlemek isteyen insan ilk önce tarihini bilmelidir.

Uzun yıllar araştırmalara konu olmasına rağmen Osmanlı Devleti her dönemle tarihçileri kendisine çeken bir gizeme sahip olmuştur. Biz de bu sebeple çalışmamızın konusunu, III. Ahmed²'in padişahlığı döneminde gerçekleşen tarihi olayları resmî olarak kayıt altına alan vak'anüvislik müessesesini ve bu göreve getirilen Râşid Mehmed Efendi ile *Târîh-i Râşid*³ adlı eserini belirledik.

Giriş Bölümünde: ilk olarak tezin içeriği ve yöntemi hakkında bilgi verildikten sonra Osmanlı tarih yazıcılığının geçirdiği safhalar ve vak'anüvis kavramı hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci Bölümde: XVIII. yüzyıl vak'anüvisi olan Râşid Mehmed Efendi'nin hayatı, Osmanlı Devleti'nde aldığı görev ve rütbeleri ve tarihçi kimliğinin yanında kaleme aldığı *Sıhhat-Nâme*, *Sıhhat-Âbâd*, *Münşeât*, *Fetihnâme*, *Vakfiyeler* ve *Divân* adlı eserleri hakkında bilgilere yer verilmiştir⁴. İkinci Bölümde, *Târîh-i Râşid*'nin *Îsâ-zâde Târîhi*⁵ ve *Nusretnâme*⁶ ile benzer ve farklı yönleri karşı-

² III. Ahmed: 1673-1736 yılları arasında yaşamış Osmanlı Devleti padişahlarından. 1703 yılında Edirne'den İstanbul'a gelerek tahta çıkmıştır. Halk tarafından zevk ve eğlenceye düşkünlüğü nedeniyle 1730 yılında çıkarılan isyan ile tahtan indirilmiştir. Bkz. Münir Aktepe, "III. Ahmed", *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, ss. 34-38; Mehmet Maksudoğlu, *Osmanlı Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2011, s. 357-364.

³ Râşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Râşid*, 1-5, Matbaa-i Amire, İstanbul 1282; Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyl*, 1-3, Hazırlayanlar: Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır- Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

⁴ Eserler hakkında bilgiler için bkz. tez metni ss.28-37.

⁵ *Îsâ-zâde Târîhi*, Neşre Haz: Ziya Yılmaz, İstanbul Fethi Cemiyeti, İstanbul 1996.

⁶ Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, Sad. İsmet Parmaksızoğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1962, I-I/4. Eser sadeleştirilirken birinci cilt üç fasikül olarak bölümlere ayrılmıştır. Birinci

laştırmaya çalışıldı.

Râşid Mehmed Efendi III. Ahmed döneminde devlet eliyle görevlendirilmiş bir vak'anüvis olmasına rağmen *Târîh-i Râşid* olarak bilinen eseri Osmanlı padişahlarından sırası ile IV. Mehmed⁷, II. Süleyman⁸, II. Ahmed⁹, II. Mustafa¹⁰ ve en son olarak III. Ahmed'i ve dönemi olaylarını konu almaktadır. Eser beş padişah ve dönemi olayları gibi çok geniş bir tarihi konu almasına rağmen Râşid Mehmed Efendi'nin şahit olarak telif ettiği eser III. Ahmed ve dönemini kapsamaktadır.

Çalışmanın kapsamı olarak Osmanlı Tarihçiliğinin geçtiği aşamalardan kısaca bahsedildikten sonra asıl konusu olan *Târîh-i Râşid* adlı eserin kendi döneminde kaleme alınmış iki diğer eserle kıyaslanması yapılmıştır. Çalışma Râşid Mehmed Efendi ve eseri *Târîh-i Râşid*'i esas aldığı için *Târîh-i Râşid*'e sonradan eklenen Çelebizâde Âsım Efendi'ye ait olan son cilt çalışma haricinde bırakılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Tezimizin amacı Râşid Mehmed Efendi ve *Târîh-i Râşid* adlı eserinin incelemesi ve değerlendirilmesinin yanında Osmanlı Devleti'nde gelişen tarih yazıcılığı hakkında bilgi vermektir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar tahta çıkan her padişah ile

fasikül 1962, ikinci fasikül 1963 ve üçüncü fasikül 1964 yılları ile tarihlendirilmiştir. Eserin ikinci cildi sadeleştirilirken iki fasikül olarak bölümlere ayrılmıştır. İkinci fasikül 1969 yılı ile tarihlendirilmiştir. Yaptığımız araştırmalarda ikinci cildin birinci fasikülüne ulaşılamamıştır; Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme İnceleme-Metin*, Haz. Mehmet Topal, TÜBA, Ankara 2018.

⁷ IV. Mehmed: 1642-1693 yılları arasında yaşamış "avcı" lakabı ile bilinen Osmanlı Devleti padişahlarından. 1648-1687 yılları arasında padişahlık yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin kötüye gidiş nedeni olarak görülen av merakı nedeniyle tahtan uzaklaştırılmıştır. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Mehmed IV", *DİA*, c. 28, Ankara 2003, ss. 414-418.

⁸ II. Süleyman: 1642-1691 yılları arasında yaşamış Osmanlı Devleti padişahlarından. 1687-1691 yılları arasında padişahlık yapmıştır. IV. Mehmed'den sonra tahta geçmesinin vermiş olduğu karışıklıklarla uğraşmıştır. Yakalandığı hastalık ilerleyince yapılan toplantılarda kardeşi Ahmed'in tahta geçmesini tavsiye etmiş ve bundan kısa süre sonra hastalığı sebebiyle vefat etmiştir. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Süleyman II", *DİA*, c. 38, İstanbul 2010, ss.75-80.

⁹ II. Ahmed: 1643-1695 yılları arasında yaşamıştır. Kardeşi II. Süleyman'ın vefatından sonra tahta geçmiş ve 1691-1695 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne padişahlık yapmıştır. Bkz. Mücteba İlgürel, "Ahmed II", *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, s. 33-34.

¹⁰ II. Mustafa: 1664-1703 yılları arasında yaşamıştır. 1695-1703 yılları arasında padişahlık yapmıştır. Tahta Edirne'de çıkarak önemini yitirmeye başlayan bu şehrin yeniden hatırlanmasına vesile olmuştur. Kendi isteğiyle tahtan ayrılan nadir padişahlardan. Ordu başında sefere çıkan son Osmanlı padişahıdır. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Mustafa II", *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, ss. 275-280.

ilgili yaşanan olaylar gerek tarihe meraklı insanlar tarafından gerek bu göreve getirilen resmî tarihçiler tarafından kayıt altına alınmıştır.

III. Ahmed kendisinden önce de olduğu gibi döneminde yaşanan olayların kayıt altına alınabilmesi için vak‘anüvislik görevine resmî olarak Râşid Mehmed Efendi’yi getirmiştir. Râşid Mehmed Efendi resmî olarak göreve gelmesi neticesinde günümüzde de bilinen *Târîh-i Râşid* adlı eserini telif etmiştir. Eser, Râşid Mehmed Efendi’nin zamanında matbu olarak basılamamış ancak İbrahim Müteferrika’nın Osmanlı Devleti’ndeki ilk matbaayı kurmasından sonra basılabilmektedir.¹¹

Râşid Mehmed Efendi’nin kariyerine bakıldığında ilmî bir kişilik olarak dönemdeki derecelerin en sonuncusu olan Süleymaniye Medresesi Müderrisliğine kadar ilerlemiş olduğu görülmektedir. Ayrıca kadılık ve Haremeyn Müfettişliği görevlerini de ifa etmiştir.

Başarılı bir devlet memuriyeti hayatından sonra yine devlet eliyle getirildiği resmî tarihçiliği ve oluşturduğu *Târîh-i Râşid* adlı eseri hakkındaki olumsuz yorumlar ve ön yargılardan ötürü eser tarihi açıdan çok fazla değerlendirilmeye alınmamıştır.

Râşid Mehmed Efendi ile ilgili olarak onun şairliği ve *Divân*’ı Fatih Günay ve Halit Biltekin tarafından akademik olarak çalışılmıştır. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla Râşid Mehmed Efendi’nin *Târîh-i Râşid* adlı eseri akademik bir çalışmaya doğrudan konu olmamıştır. Çalışmamızın bu yönüyle alana hizmet edeceğini umuyoruz.

3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METODU

Araştırmamızda XVIII. yüzyılda telif edilmiş olan Râşid Mehmed Efendi’ye ait *Târîh-i Râşid* adlı esere ve bu eser çerçevesinde elde edebildiğimiz kadarıyla birinci elden kaynaklara yer vermeye çalıştık. Çalışmamızda, *Târîh-i Râşid*’i *İsâ-zâde Târîhi* ve Silâhdar Fındıklılı Mehmet Ağa’ya ait olan *Nusretnâme* adlı eserlerle mu-

¹¹ Adil Şen, *İbrahim Müteferrika ve Usûlü’l-Hikem fî Nizâmi’l-Ümem*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 66.

kayese etmeye çalıştık. Bu sebeple *Îsâ-zâde Târîhi* ve *Nusretnâme* adlı eserler de ilk müracaat kaynaklarımızdandır.

Târîh-i Râşid

Târîh-i Râşid, Râşid Mehmed Efendi'ye ait olan eser Sadrazam Damat Ali Paşa'nın emri ile III. Ahmed'in tahta çıkışından başlanılarak yazılmaya başlanmış daha sonra Sadrazam Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın emri ile Naîmâ'nın bıraktığı yerden 1134/1722 yılına kadarki dönemin kayıt altına alınması ile oluşmuştur. Eser Râşid Mehmed Efendi zamanında matbu olarak basılamamış İbrahim Müteferrika'nın matbaayı kurmasından sonra basılabilmıştır. Daha sonraki basımlarda ise Râşid Mehmed Efendi'nin tarihinin devamı niteliğinde göreve getirilen Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi'nin yazdığı bölüm de *Târîh-i Râşid*'e eklenerek eser *Târîh-i Râşid ve Zeyli* ismini almıştır. Eserin Türkiye ve yurtdışında el yazması nüshaları bulunmaktadır. Eserin *İstanbul Kütüphaneleri Tarih ve Coğrafya Yazmaları Katoloğu*'nda¹² eserin yirmi nüshasının adı geçerken *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*'nda¹³ eserin farklı ciltlerinin on beş nüshası kayıt edilmiştir. Yurtdışında bulunan nüshalar hakkında Franz Babinger'in *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*¹⁴ adlı eserinde *Târîh-i Râşid*'in hangi kütüphanelerde bulunduğu hakkında bilgi bulunmaktadır.

Îsâ-zâde Târîhi

Îsâ-zâde Târîhi, müellifi konusunda net bir bilgi bulunmamakla birlikte 1065-1104/1654-1693 yılları arasını kapsamaktadır. Yapılan tespitlerde eserin tamamen orijinal olmadığı müellif belirtmese de bazı kaynaklardan istifa ettiği gözlenmiştir. Eserin tek yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde İbnülemin, nr. T 3104 kaydı ile bulunmaktadır. Eser Ziya Yılmaz tarafından 1996 yılında yayımlanmıştır.¹⁵

¹² Komisyon, *İstanbul Kütüphaneler Tarih-Coğrafya Yazmaları Katoloğu*, Maarif Matbaası, İstanbul 1943-1949, ss. 233-239.

¹³ Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, Küçükaydın Matbaası, İstanbul 1961, 1: 284-287.

¹⁴ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s.294-295.

¹⁵ *Îsâ-zâde Târîhi*, Neşre Haz: Ziya Yılmaz, İstanbul Fethi Cemiyeti, İstanbul 1996, s. XXIII-XXVII.

Nusretnâme

Nusretnâme, Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa tarafından II. Mustafa'nın emri ile 1106-1133/1695-1721 yılları arasını kapsar ve *Zeyl-i Fezleke (Silâhdâr Tarihi)* adlı eserin devamı niteliğindedir. Esere ismini bizzat dönemin padişahı II. Mustafa vermiştir¹⁶. Müellif eserinin 1106-1115/1695-1703 yılları arasındaki bölümünü olaylara tanık olarak bir saray tarihçisi kimliği ile kaleme almıştır. Ancak 1703'te meydana gelen taht değişikliği ve III. Ahmed'in tahta çıkması sonucunda emekli olarak saraydan taşındığı için 1115-1133/1703-1721 yılları arasında kaleme aldığı bölümü daha yüzeysel olarak ele almıştır. Eser ilk olarak İsmet Parmaksızoğlu tarafından sadeleştirilerek Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlarından 1962-1969 yılları arasında iki cilt beş fasikül olarak yayımlanmıştır. Daha sonra eser Mehmet Topal tarafından doktora tezi olarak çalışılmış 2018 yılında yayımlanmıştır. Çalışmada Mehmet Topal tarafından hazırlanan basımı kullanılmıştır. Eserin altı adet yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlardan dört nüshası İstanbul'daki farklı kütüphanelerde¹⁷, bir nüshası Manisa Genel Kütüphanesi'nde ve sonuncusu nüshası ise Viyana'daki National Bibliothek Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹⁸

Tezin konusu ile ilgili birinci elden kaynaklara yer verildiği gibi son dönemlerde telif edilmiş çağdaş çalışmalara da yer verilmiştir. *Târîh-i Râşid* adlı eserin orijinali Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Çalışmada esas olarak eserin orijinal metnin kullanılmasının yanında Prof. Dr. Abdülkadir Özcan ve ekibi tarafından latiniye edilen nüshasından yararlanılmıştır.

4. OSMANLI TARİH YAZICILIĞI VE VAK'ANÜVİS KAVRAMI

4.1. Osmanlı Tarih Yazıcılığı

Tarih, insanlığın eskiden bu yana ilgi gösterdiği bir konu olmuştur. Uluslar

¹⁶ “es-Sultân Mustafâ Hân Efendimiz hazretleri ibtidâ-i cülûs-ı hümâyûn-ı meymenet-makrûnlarından berü vuku'a gelecek fütûhât-ı celîle ve gazavât-ı cemîlelerin rûz-merre yazup Nusretnâme tesmiye olunmasın....”bkz. Silâhdâr, *Nusretnâme*, s.66.

¹⁷ Beyazid Devlet Kütüphanesi, İstanbul Kütüphanesi (iki nüshası buradadır. nr.5983 ve nr.9739), Topkapı Sarayı Müzesi bkz. Silâhdâr, *Nusretnâme*, ss. 35-38.

¹⁸ Silâhdâr, *Nusretnâme*, ss. 35-38.

ve devletler imkânları doğrultusunda yaşadıkları dönemin şartlarıyla bir medeniyet ortaya koymuşlardır. Medeniyetlerin ortaya çıkmasıyla her ulus kendine has bir tarihe sahip olmuştur. Sonradan kurulan devletler de geçmişten gelen bu tecrübe ve birikimden yararlanmak için tarihe ilgi göstermişlerdir.¹⁹ John Tosh'un göre tarih, tarihte işlerin hep bugünkü gibi olmadığını ve geleceğin de mutlaka aynı olmayacağını tarihle ilgilenen kişilere göstermiştir.²⁰ Bundan dolayıdır ki tarihler boyu adından hep söz ettiren Türk devletlerinden en geniş topraklara sahip ve en uzun ömürlü olan Osmanlı Devleti ve tarihi de sürekli değişen ve gelişen bir tarihin kanıtı olmuştur. Ancak tarihin bu şekilde ilgi görmesi her zaman tarihin sistemli bir şekilde kayıt altına alınmasını sağlamamıştır. Osmanlı Devleti'nde de tarihi kayıtların toplanması ilk zamanlarda sistematik bir şekilde gelişme göstermemiştir. Bundan dolayı Osmanlı Devleti ile ilgili XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın başlarına ait Osmanlılar tarafından yazılan eserler olmadığı gibi Osmanlı hakkında diğer milletler tarafından yazılmış tarihi eserler de oldukça azdır.²¹

Osmanlı tarih yazıcılığı devletin kuruluşundan yaklaşık yüz elli yıl sonra başlamıştır.²² Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerine ait rivayetleri masal olarak genelleme yerine ilmî eleştiriler ile incelenerek o dönemlere ait tarihî gerçekler ortaya konmalıdır.²³ Tarih, özelde tarihte yaklaşık altı asır hayatta kalan Osmanlı'da ve genelde tüm devletlerde gerçekleşen toplumsal ve siyasal farklılıklara göre şekillenmiştir.²⁴ Osmanlı tarihçisi denildiği zaman modern bir tarihçiden değil Ortaçağ toplumlarında görülen klasik bir tarihçiden bahsedildiği bilinmelidir.²⁵ Bu sebeple Osmanlı

¹⁹ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi -İlk Dönem-*, Özkan Matbaacılık, Ankara 2001, s.11.

²⁰ John Tosh, *Tarihin Peşinde Modern Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 6.

²¹ Erhan Afyoncu, "Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler", <https://www.talid.org/downloadPDF.aspx?filename=31.pdf> (10 Kasım 2018), s. 101.

²² Suraiya Faroqhi, "Osmanlı Tarihçileri Nasıl Yazarlar ve Nasıl Okunmalıdırlar?", *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir? Kaynaklara Giriş*, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 121, İstanbul 2001, s. 211.

²³ Halil İnalçık, "Modern Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar", *Doğu Batı Makaleler 2*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2009, s. 295.

²⁴ İlber Ortaylı, "Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler", *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat, Ankara 2011, s. 80; Samet Arıker, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 8, Ekim 2015, s. 201; Her düşünürün kendine has bir tarih tanımı bulunmaktadır. Edward Hallett Carr'a göre tarih insanların yaptıklarının kayda geçirilmiş halidir. Bkz. Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir?*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 142. Tarih: Yer ve zaman belirterek toplumların yaşadıklarını kayıt altına alan ilimdir. Bkz. Mustafa Fayda, "Tarih", *DİA*, c. 40, İstanbul 2011, s. 30.

²⁵ İlber Ortaylı, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı Üzerine", *Gelenekten Geleceğe*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 43.

tarihçisi yaşadığı zamanın içerisinde değerlendirildiğinde otantik bir tarihçidir.²⁶ Başlangıçta amaç tarihi kayıt altına almak olduğundan sade bir dil kullanan tarihçiler ilerleyen zamanlarda sanatsal amaçlarla yazdıkları eserlerde daha ağır bir dil kullanmışlardır.²⁷

Anadolu'da varlık gösteren Türkmen gruplar Türkçe'nin savunucusu olmuşlar ve eserlerini Türkçe olarak telif etmişlerdir. Bunun en büyük örneği ise Türkçe olarak yazılı bir şekilde günümüze ulaşabilen ilk tarihi eser olan Şair Ahmedî'nin *İskendernâme* adlı eseridir.²⁸ Daha sonra yazılan Osmanlı Tarihi ile ilgili eserlere de kaynaklık yapmış²⁹ olan bu eser 1381 yılında Germiyanogulları'nın Osmanlı Devleti'ne geçmesi ile Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleymanşah namına yazılan ve ilk Osmanlı tarih yazıcılığı örneği kabul edilen *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* adlı bölümü içermektedir.³⁰ Bu eser Osmanlı Tarihi'ne Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinden³¹ sonra kaynaklık eden bir diğer önemli eserdir.³²

Osmanlı tarihçiliği kendi içerisinde XV. yüzyıl ortalarında başlamıştır. İlk eserler ise günümüz standartlarından ayrı olarak menâkıbnâme³³, destan³⁴ ve gazavatnâme³⁵ türlerine aittir.³⁶

²⁶ Ortaylı, "Osmanlı", s. 46.

²⁷ Uğur Kurtaran, "Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazıcılığı", https://www.academia.edu/9960775/K1%C3%A2sik_D%C3%B6nem_Osmanl%C4%B1_Tarih_Yaz%C4%B1c%C4%B1l%C4%B1l%C4%B1l%C4%9F%C4%B1, (19 Ocak 2019), s. 260.

²⁸ Şehabettin Tekindağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", www.ttk.gov.tr/yayinlarimiz/dergi/belleten-cilt-xxxv-sayi-140-yil-1971-ekim/ (19 Ocak 2019), s. 656.

²⁹ Tekindağ, "Tarih", s. 657.

³⁰ Tekindağ, "Tarih", s. 656; Yukarıda adı geçen eser belirttiğimiz gibi günümüze ulaşan ilk yazılı kaynaktır. Yahşi Fakih ve eseri *Menâkıb-ı Al-i Osman* ilk Osmanlı tarihidir. Germiyanlı Ahmedî'nin eserinden daha eskidir ancak eser günümüze ulaşmamış olmasına rağmen eseri Aşıkpaşazade'nin referanslarından öğrenmekteyiz. Bkz. Ortaylı, "Tarih Yazıcılığının Evrimi", s. 86; Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tevârih-i Âl-i Osman Geleneği", *Osmanlı*, c. 8, Ankara 1999, s. 286; Yahşi Fakih Orhan Gazi'nin imamı İshak Fakih'in oğludur. Bu yakınlık vesilesiyle tarihinde hem kendi şahit olduklarına hem de babasından işittiklerine yer vermiştir. Bkz. Afyoncu, "Kronikler", s. 102.

³¹ Bu eser Milli Kütüphane'nin Yazma Eserler Bölümü'nde mikro film olarak Mf 1994 A144 yer numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Bkz. Ahmedî, *İskendernâme*, çev. Furkan Öztürk, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul 2018.

³² Afyoncu, "Kronikler", s. 102.

³³ Menâkıbnâme: Ermiş kişilerin ve onların kerametlerinin anlatıldığı eserlere verilen isim. Bkz. Haşim Şahin, "Menâkıbnâme", *DİA*, c. 39, Ankara 2004, s. 112.

³⁴ Destan (Dâstân): Hikaye, masal Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 168.

³⁵ Gazâ kelimesinin çoğulu olan gazavât kelimesi 'çenge gitmek, cenk etmek' anlamında kullanılmakla beraber daha sonra din düşmanlarıyla yapılan savaşları ifade eden 'cihad'la aynı anlamda da kullanılmış ve sonrasında bu anlam yaygınlaşmıştır. Belirli bir savaş veya seferi konu alan gazavatnâmeler oldukça ayrıntılı bilgiler verdikleri için bu yönleriyle genel Osmanlı kroniklerinin boş-

Tarihçilikte ilk dönem olarak adlandırılabilen devreye en büyük katkı II. Murad tarafından yapılmıştır. II. Murad'ın teşvikiyle Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye tarih eserleri tercüme ettirilmiş böylece eserlerde yer alan Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili bilgilere erişilmiştir.³⁷

Tarih yazımı dönemin padişahları ile sürekliliğini korumuş ancak her padişahla değişime uğramaya devam etmiştir. Bunun bir örneği de II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) dönemidir. Bu devirde ilk standart dünya ve Osmanlı Tarihi yazma çalışmaları yapılmaya başlanmış sonucunda da Şükrullah Efendi'nin Farsça olarak kaleme aldığı *Behcetü't-Tevârih*, dünyanın yaratılmasıyla başlayan, devrinin ilk umumi tarihi sayılmıştır.³⁸ Fatih Sultan Mehmed dönemi Osmanlı Devleti'nin önemli bir zaman dilimini kapsamına rağmen tarihçilik bu yıllarda beklenildiği kadar gelişmemiştir.³⁹

II. Mehmed ve icraatlarını az da olsa II. Bayezid'in dönemsel olaylarını süslü bir dille kaleme alan eser ise Tursun Bey'in *Târih-i Ebü'l-Feth*'idir.⁴⁰ Eser bilinen tarih kitapları gibi kronolojik tarihi bilgilere yer vermek yerine dönem padişahlarını öven methiyelere yer vermiştir.⁴¹

Fatih Sultan Mehmed döneminin tarihçilik için en büyük katkısı yarı resmî olarak kabul edilen saray tarihçiliğinin (şehnâmecilik⁴²) başlamasıdır.⁴³ Saray tarihçiliğinin en büyük avantajı ise hiç şüphesiz sultana ve devlet adamlarına yakınlıktan dolayı bilgileri birinci elden almak olmuştur.

II. Bayezid ile birlikte Osmanlı Tarih yazıcılığı farklı bir boyut kazanmış ve Farsçanın Osmanlı Devleti'nde tekrar üstün dil olmaya başlamasıyla birlikte Türk

luklarını doldurmuşlardır. Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Erkan, "Gazavatnâme", *DİA*, c.13, İstanbul 1996, s. 439.

³⁶ Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423880993.pdf>, (10 Kasım 2018):, s. 271.

³⁷ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 272.

³⁸ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 273.

³⁹ Afyoncu, "Kronikler", s. 104.

⁴⁰ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 274. Bkz. Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, derleyen Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1974.

⁴¹ Afyoncu, "Kronikler", s. 106.

⁴² Şehnâmeler Osmanlı muhaberelelerini konu alan önceleri manzum sonraları hem manzum hem de mensur olarak yazılan eserlerdir. Bkz. Devellioğlu, *Ansiklopedik Lûgat*, s. 984; XVI. Yüzyılda saray tarihçileri için kullanılan şehnâmecilik terimi vak'anüvislikten yaklaşık bir yüzyıl önce ortaya çıkmıştır. Padişahlar için hazırlanan şehnâmelerde minyatürlere yer verilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Christine Woodhead, "Şehnâmecilik", *DİA*, c. 38, İstanbul 2010, s. 456-457.

⁴³ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 274.

dili ile yazılan eserler eski önemini yitirmiştir.⁴⁴ Türk dili tarih eserlerinin yazımında eski önemini yitirmesine rağmen II. Bayezid dönemi tarih yazıcılığında önemli bir yere sahip olmuştur.⁴⁵ Osmanlı tarihine ait ayrıntılı malumat veren eserlere yine bu dönemde rastlanmaktadır.⁴⁶ İlk standart olarak nitelendirilen Osmanlı tarihleri Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'i⁴⁷, Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihânnümâ*'sı⁴⁸, İdrîs-i Bitlisî'nin Farsça olarak kaleme aldığı *Heşt Bihişt*'i ve İbn Kemâl'in *Tevârih-i Âl-i Osman*'i II. Bayezid döneminin eserlerindedir.⁴⁹

XVI. yüzyılda İran şehnâmeciliği türünde saray memurları tarafından padişahın yaptıklarını anlatan manzum eserlerin bulunmasının yanında⁵⁰ Osmanlı tarih yazıcılığında Gelibolulu Mustafa Âlî olaylar üzerinde tenkitli bir bakış açısı ile durduğu eseriyle sonraki tarihçilere örnek olan bir müelliftir.⁵¹ Yine bu dönemin öne çıkan müelliflerinden Kemalpaşazâde ve Hoca Saadeddin de unutulmamalıdır.⁵²

Yavuz Sultan Selim'in Mısır ve Suriye'yi fethetmesinden sonra Osmanlı tarihçiliğinde Arap tarihçiliği etkili olmaya başlamıştır.⁵³ Anadolu beyliklerinin başlattığı Türkçe akımı bu şekilde giderek önemini yitirmiştir.⁵⁴ Yavuz namına yazılan yirmi civarında *Selimnâme*⁵⁵ olduğu bilinmektedir.⁵⁶ Cennâbî'nin *el-Aylemü'z-Zâhir* adlı eseri bu dönemin eserlerindedir.⁵⁷

Selimnâmeler, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yerini adını devrin padi-

⁴⁴ Tekindağ, "Tarih", s. 658.

⁴⁵ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 275.

⁴⁶ Afyoncu, "Kronikler", s. 105.

⁴⁷ Aşıkpaşazâde tarihinde Yahşi Fakih'in *Menakibnâmesi*'ne geniş bir şekilde yer verdiği için eserinin değeri artmaktadır. Bkz. Erhan Afyoncu, "Kronikler", s. 105. Aşıkpaşazâde'nin en büyük özelliklerinden birisi ise makam mevki derdinin kalmadığı ileri yaşlarında kaleme aldığı tarih eserinde eleştirel bir üslup kullanmasıdır. Ancak sivri dilini dönem padişahına değil önceki padişahlarla ilgili bölümlerde yer vermiş genelde de eleştirilerinde hükümdarları değil dönemin devlet adamlarını konu almıştır. Bkz. Faroqhi, "Osmanlı Tarihçileri", s. 214. Ayrıca bkz. Ahmed Aşıkî Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1916.

⁴⁸ Bkz. Neşrî, *Kitâb-ı Cihânnümâ*, yayımlayanlar F. Reşit Unat- Mehmet Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957.

⁴⁹ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 275.

⁵⁰ Ortaylı, "Tarih Yazıcılığının Evrimi", s. 82.

⁵¹ Tekindağ, "Tarih", s. 659.

⁵² Ortaylı, "Tarih Yazıcılığının Evrimi", s. 86.

⁵³ Tekindağ, "Tarih", s. 659.

⁵⁴ Tekindağ, "Tarih", s. 660.

⁵⁵ Yavuz Sultan Selim döneminde yazılan gazavatnâmelere *Selimnâme* denilmektedir. Bkz. Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 276

⁵⁶ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 276.

⁵⁷ Tekindağ, "Tarih", s. 660.

şahından alan *Süleymannâmelere* bırakmıştır.⁵⁸ Bu dönemde *Süleymannâmelerin* yanında eski geleneği yansıtan genel dünya ve İslam Tarihi eserleri de telif edilmeye devam edilirken⁵⁹ Tabib Ramazan'ın *er-Risale el-Fethiyye er-Radosiyye es-Süleymaniye*⁶⁰, Esirî'nin *Şehnâme*⁶¹ ve Eyyubî'nin *Sultan Süleyman*⁶² adlı eserleri bu döneme aittir. Uzun bir döneme yayılan Kanuni devrini tamamen kapsayan bir Süleymannâme bulunmamaktadır.⁶³

Fatih Sultan Mehmed devrinde başlayan yarı resmî tarihçilik olan şehnâmecilik Kanuni Sultan Süleyman zamanında kurumsallaşmış, Fetullah Ârifî ve Eflatun Şirvanî gibi tarihçilerle birlikte Farsça örnekler verilmiştir.⁶⁴

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ilk defa Katip Çelebî Yunan ve Roma tarihi ile ilgilenmiş ve miladî takvimi kullanmıştır.⁶⁵ Bu yüzyıl Osmanlı Tarihçiliğinde yeni heyecanların yaşanmaya başlandığı bir dönem olmuş, şehnâmenüvislik yavaş yavaş yerini vak'anüvisliğe bırakmaya başlamıştır.⁶⁶ Yine bu yüzyılda yaşanan savaşlar ve fetihler hakkında fetihnâmeler ve gazavatnâmeler yazılmış, Viyana elçiliği yapan Kara Mehmed Paşa ve Zülfikar Efendi sefaretnâme⁶⁷ tarzında eserler vererek bu yeni tarzın öncüleri olmuşlardır.⁶⁸

XVIII. yüzyılda ise vak'anüvislik artık resmî bir nitelik kazanarak yarı resmî saray tarihçiliği olarak bilinen şehnâmeciliğin yerini almıştır.⁶⁹ Vak'anüvislik resmî tarihçilik olarak ortaya çıkmış olmasına rağmen tarihe ilgisi olan, geleceğe bir iz bırakmak isteyen gönüllü tarihçiler tarafından kendi isimleri ile anılan, Mustafa Sakıb Efendi'nin *Kenzü'l-Vekâyi*, Nazmizade Murtaza Efendi'nin *Gülşen-i Hulefâ* ve Vahid Mahtumi'nin *Tarih* (Mora Seferi) gibi, gayri resmî vak'anâmeler de yine bu

⁵⁸ Şerafettin Severcan, "Süleymannâmeler", *Osmanlı*, c.8, Ankara 1999, s. 302.

⁵⁹ Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Rehberi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, s. 35.

⁶⁰ Afyoncu, *Tanzimat*, s. 35.

⁶¹ Afyoncu, "Kronikler", s. 113.

⁶² Severcan, "Süleymannâmeler", s. 310.

⁶³ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 276.

⁶⁴ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 277; Afyoncu, "Kronikler", s. 111.

⁶⁵ Tekindağ, "Tarih", s. 660.

⁶⁶ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 279.

⁶⁷ Sefaretnâme: Yurtdışında görev yapan devlet memurlarının oluşturdukları raporlardır. Bkz. Nebi Bozkurt, "Sefaretnâme", *DİA*, c. 36, İstanbul 2009, ss. 289-294.

⁶⁸ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 281.

⁶⁹ Afyoncu, "Kronikler", s. 110.

dönemde kaleme alınmıştır.⁷⁰

XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin yaşadığı hezimetler ve iç karışıklıklar din, dil ve ırk ayrımı gözetilmeksizin Osmanlılık fikri akımı ile tarih yazımının öne çıkmasına neden olmuştur.⁷¹ Ayrıca bu olumsuzluklar Batılılaşmayı da yanında getirmiş, bu durum Osmanlı Tarihçiliğini de etkilemiştir. Bu dönemde yeni eserler Batı'nın etkisiyle telif edilmiştir.⁷² Yabancı dil bilen tarihçilerin artması Avrupa tarihinden daha çok söz etmelerine sebep olmuştur.⁷³ XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde ulusalcı tarih yazımı gelişmiş ve bu dönemde Süleyman Paşa'nın *Tarih-i Âlem*'i gibi eserler verilmeye başlanmıştır.⁷⁴ XV. yüzyılla başlayan umumi tarihçilik bu dönemde daha modern örneklerini vermiştir.⁷⁵ Modern örnekler verilmeye, eleştirel, bilimsel tarih araştırmaları ve kurumsallaşmalar başlamış olmasına rağmen bu gelişmeler devamlılık gösterememiştir.⁷⁶

XIX. ve XX. yüzyılla birlikte bibliyografya ve katalog çalışmalarında yeni gelişmeler gündeme gelmiş, özellikle II. Abdülhamid zamanında hazırlanan vakıf kütüphanelerinin katalogları değerli birer kültür hazinesi olmuştur.⁷⁷ XVIII. yüzyılda başlayan sefaretnâme geleneği, bu dönemde gelişerek devam etmiş eskiden eser verilen türlerin yanı sıra bu dönemlerde yeni türlerin modern ansiklopedi gibi ilk örnekleri verilmeye başlanmıştır.⁷⁸ İlk tarih dergileri de yine XX. yüzyılın eserlerindedir.⁷⁹

Bilinen tarzı ile Osmanlı tarihçiliği içerisinde tarihçi olarak adlandırılan herkesin aynı bilgi seviyesine ve aynı anlayışa sahip olduğu söylenemez. Bazı tarihçiler olayları kötümser ve alaycı bir eleştirmen olarak (Mustafa Âli⁸⁰ gibi), bazıları ise

⁷⁰ Necdet Öztürk, *İmparatorluk Tarihinin Kalemleri Muhafızları Osmanlı Tarihçileri Ahmedî'den Ahmet Refik'e*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2018, ss. 171-192.

⁷¹ İsmail Hakkı Demircioğlu, "Osmanlı Devletinde Tarih Yazımının Tarih Öğretimi Üzerine Etkileri", *Milli Eğitim Dergisi* 42/193 (Ocak 2012): s. 117.

⁷² Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 284.

⁷³ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 284.

⁷⁴ Ortaylı, "Tarih Yazıcılığının Evrimi", s. 93; Halil İnalçık, "Kültür Etkileşimi, Küreselleşme", *Devlet-i Âliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 4*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 121.

⁷⁵ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 284.

⁷⁶ Ortaylı, "Tarih Yazıcılığının Evrimi", s. 93.

⁷⁷ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 286.

⁷⁸ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 286-287.

⁷⁹ Özcan, "Genel Bir Bakış", s. 288.

⁸⁰ Mustafa Âli'nin bu kadar kötümser olmasında mevki konusunda yaşadığı sıkıntılar etkili olmuştur. Makam ve mevkilerin kendi döneminde para ile satın alınabiliyor olması yönetimin zayıflığından

parlak bir hanedan tarihçisi olarak (Hoca Saadettin⁸¹ gibi) kaleme almıştır. Devletin ideolojisinin bu kadar öne çıkması bilimsel kriterlere uygun eserlerin ortaya çıkmasına engel olmuştur. Bu nedenle günümüz tarihçileri Osmanlı'dan miras olarak kalan tarihi eserlerin neşrini bilimsel kriterlere uygun bir şekilde tamamlayarak gün yüzüne çıkarmalı ve tarihine sahip çıkmak isteyen halka sunmalıdır.⁸²

Tarihçilerin yaşadıkları devirlerde siyasal birer işlevi olmuştur. Modern tarihçi bir ideoloji insanıyken, geleneksel toplumun naif tarihçisi daha durağan ve katı bir düşüncenin tarihçisi olmuştur. Osmanlı vak'anüvisinin akidesi devlet ve dünya düzenidir. O (tarihçi), bunu kendinden önceki nesillerden tartışmasız bir miras olarak almıştır. Osmanlı tarihçisi dünya düzeninin ne olduğunu veya ne olması gerektiğini düşünmeye başladığında ise XIX. yüzyılın sonlarına gelinmiştir.⁸³

Vak'anüvisler ilmi anlayış ve yazım şekli açısından İslam Tarihi yazım geleneğinin dışına çıkmamakla beraber⁸⁴ Osmanlı tarzı olarak bilinen yeni bir anlayışın ortaya çıkmasını sağlamışlardır.⁸⁵ Selçuklu zamanından itibaren Türkçe olarak kaleme alınmayan tarihçeler Ahmedî ve Aşıkpaşazâde'den itibaren Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Eserler Türkçe kaleme alınmaya başlansa bile eserlerinde Arapça ve Farsça kelimelere yer veren tarihçiler de olmuştur.⁸⁶

Vak'anüvisliğin resmî olarak süreklilik kazanmasının Râşid Mehmed Efendi'yle başladığı bilinmekle birlikte her yeni gelen vak'anüvis kendi gelişi ile selefi arasında tarihi açıdan boşluk kalmaması için işe ilk olarak seleflerinin eksik bıraktıkları yerleri tamamlayarak başlamışlardır.⁸⁷ Vak'aların kayıt altına alınmasında olağanüstü çaba sarf edilerek vak'anüvislerden devlet ile ilgili hiçbir şey saklanmaz gizli belgeler bile onlara verilirdi.⁸⁸ Ancak ilerleyen zamanlarda kendi dönemlerini ele alan vak'anüvislerin devlet ile ilgili evraklara ulaşabilmeleri ve bunları tarihlerine

yönetimin zayıflığı ise dönemin padişahının zayıflığından kaynaklanmaktaydı. Bkz. Faroqhi, "Osmanlı Tarihçileri", s. 215.

⁸¹ Hoca Saadettin İran bölgelerinden gelen İran tarihçiliği etkisi ile eser veren Osmanlı tarihçisidir. Bkz. Tekindağ, "Tarih", s. 658.

⁸² Bekir Kütükoğlu, "Vak'anüvis", *DİA*, c. 42, İstanbul 2012, s. 461.

⁸³ Ortaylı, "Osmanlı", s. 49.

⁸⁴ Kütükoğlu, "Vak'anüvis", s. 458.

⁸⁵ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *701 Osmanlı Özel Sayısı III. Düşünce ve Bilim Mayıs-Haziran*, Haz: Güler Eren, Semih Ofset, Ankara 2000, s. 616.

⁸⁶ Ortaylı, "Osmanlı", s. 48.

⁸⁷ Necdet Öztürk, *Kalemler Muhafızları*, s.152; İpşirli, "Tarih Yazıcılığı", s. 622.

⁸⁸ Bekir Kütükoğlu, "Vekayi'nüvis", *Vekayi'nüvis Makaleler*, İstanbul Fethi Cemiyeti, İstanbul 1994, s. 108.

kayıt edebilmeleri için farklı mercilerden izin almaları gerekmiş bu da tarihi olayların kayıt altına alınmasını zorlaştırmıştır.⁸⁹ Dolayısıyla tam anlamıyla tarihi olayları kayıt altına alamayan vak‘anüvisler görevlerini istenilen ölçüde yerine getirememişlerdir.⁹⁰

Vak‘anüvislik kurumunun Râşid Mehmed Efendi ile devamlılık kazanması ve Osmanlı Devleti’nde ilk matbaacı olarak bilinen İbrahim Müteferrika’nın İstanbul’da 1140/1727 yılında matbaayı kurması vak‘anüvislerin seleflerinden kalanların ve kendi zamanlarında kayıt altına aldıklarının sırasıyla basılması düşüncesini doğrulmuştur.⁹¹ Kurulan matbaa 1155/1742 yılında kapatılana kadar burada on yedi eser basılmıştır.⁹²

Vak‘anüvislik kurumunun adı yüzyıllar içerisinde menâkıbnâme, gazavatnâme ve şehnâme gibi farklı isimlerle anılmış olsa da her devletin geleceğe kendini aktarabilmek için tarihi olayları kayıt altına aldırma isteği insan fitratının kendini ileri kuşaklar tarafından iyisi ya da kötüsü ile bilinmek ve anılmak isteğinin bir tezahürüdür. Yazının ortaya çıkmasından önce mağara duvarlarının resim tuvali olarak kullanılması da bu isteğin bir göstergesidir. Ancak bilimsel olarak kabul gören görüşe göre tarih yazıcılığı, yazının icadı ile geçmişte yaşananların yeniden inşası ve tarihi çağlara geçilmesiyle başlatılmıştır.⁹³ Osmanlı Devleti’nde de tarih yazımının gelişim aşamaları irdelenirken genelde ya dönemin padişahı ya da yaşanan yüzyıl baz alınmıştır.

XIX. yüzyılda millî bilinçle birlikte Osmanlı’da ilk olarak Osmanlı Devleti’ni öven Osmanlıcılık fikri ile tarihler yazılmış⁹⁴ bunun bir etkisi görülmeyince de Osmanlı öncesi Türk tarihini öven eserler telif edilmeye başlanmıştır.⁹⁵ Bu gelişme sonucunda da tarihçilerin tarih tanımında değişiklik meydana gelmiş, tarihin konusu sultandan ferde dönüşerek Osmanlı tebaası olan insanlar Cumhuriyet vatandaşı ol-

⁸⁹ Kütükoğlu, “Vak‘anüvis”, s. 458.

⁹⁰ Tekindağ, “Tarih”, s. 661.

⁹¹ Kütükoğlu, “Vekayi‘nüvis”, s. 105.

⁹² Şen, *İbrahim Müteferrika*, ss. 62-67

⁹³ Kurtaran, “Klasik Dönem”, s. 261.

⁹⁴ İnalçık, “Küreselleşme”, s. 121.

⁹⁵ İnalçık, “Modern Türk Tarihçiliği”, s. 295.

muştur.⁹⁶

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında resmî gazete olarak yayımlanarak halka olaylar hakkında bilgi ve görüş açısı kazandıran *Takvîm-i Vekâyi*'nin çıkmasıyla birlikte vak'anüvisliğe eskisi kadar ilgi ve itibar kalmamış⁹⁷ devletin tarih sahneden silinmesi ile birlikte de Osmanlı geleneği olan vak'anüvislik müessesesi tamamen ortadan kalkmıştır.⁹⁸ Yaşanan bu gelişmeler insanların kâinatı algılamalarının tarih yazımını etkilediğinin bir göstergesidir.⁹⁹

Sonuç olarak incelendiğinde Osmanlı Devleti'nde Ümmetçi, Hanedancı ve Milliyetçi tarih yazım şekilleri ortaya çıkmıştır. Ümmetçi anlayışın hakim olduğu devirde İslam tarihinin, Hanedan devrinde Osmanlıcılık düşüncesinin ve Milliyetçi dönemde de Türkçülüğün ön plana çıktığı görülmektedir.¹⁰⁰ Osmanlı Devleti'nin eski gücünü yitirmesiyle ortaya çıkan geri kalmışlık düşüncesi sonucunda oluşan Türk tarih anlayışında Fransız ve Alman tarihçiliğindeki romantizm, idealizm ve pozitivism gibi akımlar etkili olmuştur.¹⁰¹ Osmanlı tarih yazıcıları ve oluşturdukları eserler incelenip değerlendirilirken dönemlerindeki Osmanlı bürokrasisinin içinde bulunduğu durumların dikkate alınması gerektiği¹⁰² gibi tarih yazıcılığında tarihçilerin birer fert olarak kendi tarzlarını ve sanatsal yönlerini de eserlerine kattıkları unutulmamalıdır.¹⁰³

4.2. Vak'anüvis Teriminin Tanımı ve Mahiyeti

Arapça vak'a ve Farsça nüvis (yazan, yazıcı) kelimelerinin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkan vak'anüvis terimi¹⁰⁴ tarihi olayların kayıt altına alınarak korunma-

⁹⁶ İbrahim Şirin, "Osmanlı'da Tarihin Anlam Arayışı", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* OTAM 11 / 11 (Mart 2000): (Çevrimiçi) https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000456, s. 574.

⁹⁷ İpşirli, "Tarih Yazıcılığı", s. 622.

⁹⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 3, Maarif Basımevi, İstanbul 1954, s. 575.

⁹⁹ Demircioğlu, "Tarih Öğretimi", s. 115.

¹⁰⁰ Demircioğlu, "Tarih Öğretimi", s. 115.

¹⁰¹ Arıker, "Osmanlı Tarih", s. 201.

¹⁰² Faroqhi, "Osmanlı Tarihçileri", s. 217.

¹⁰³ İlber Ortaylı, "Tarih Nedir?", *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat, Ankara 2011, s. 85.

¹⁰⁴ Kütükoğlu, "Vak'anüvis", s. 457.

sı için tayin edilen resmî memurun unvanıdır.¹⁰⁵ Osmanlı'da vak'anüvisler maaşlı memur olmalarına rağmen geçimlerini sağlayabilmek için kendilerine tevcih edilen arpalık gibi¹⁰⁶ farklı işlerle de meşgul olduklarından tam anlamıyla resmî tarihçi olamamışlardır.¹⁰⁷ Bundan dolayı ilk vak'anüvisin kim olduğu tartışılmakla birlikte yaygın görüşe göre bu unvan Mustafa Naîmâ Efendi'ye aittir.¹⁰⁸ Bununla beraber kaynaklarda vak'anüvisliğin bir memuriyet olarak süreklilik kazanması Râşid Mehmed Efendi ile başlatılmaktadır.¹⁰⁹

Anlatma isteğinin bir sonucu olarak tarihte yaşanan olaylar meraklıları tarafından farklı şekillerde kayıt altına alınırken devletler tarafından da tarihe bir not, gelecek nesillere ders niteliğinde bilgiler bırakma arzusu sebebiyle resmî emirlerle devletin görevlendirdiği kişiler tarihte yaşananları yazıya geçirmişlerdir. Bu şekilde oluşturulan vakayiname¹¹⁰ birer vesika olarak eskiler tarafından yenilere bırakılmıştır.¹¹¹ Bu gerekliliği fark eden her devlet gibi Osmanlı Devleti'nde de memleket olaylarını kayıt altına almak ile devletin tarihini oluşturmanın faydası görülerek vak'anüvislik memuriyeti oluşturulmuş ve bu vazifeyi yerine getirenlere vak'anüvis denilmiştir.¹¹²

Osmanlı gibi kuruluşu bin iki yüzlü yılların sonlarına (XIII. yüzyıl) tekabül eden bir devletin ne yazık ki vak'anüvis kayıtları kuruluşundan dört asır sonrasına (XVIII. yüzyıla) Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığına denk gelmektedir.¹¹³ Kayıtların XVIII. yüzyıla denk gelmesi daha öncesinde Osmanlı tarihinin hiç kayıt edilmediği anlamına gelmemektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde vak'anüvislikten önce Şehnâmecilik ve daha öncesinde ise Gazavatnâmecilik gelenekleri bulunmaktadır. Hatta vak'anüvislik bir görüşe göre Kanûnî Sultan Süleyman devrinden itibaren sürekli bir devlet hizmetine dönüşen şehnâmenüvisliğin bir devamıdır.¹¹⁴ Şehnâme

¹⁰⁵ Pakalın, *Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 574; Devellioğlu, *Ansiklopedik Lûgat*, s. 1134.

¹⁰⁶ Kütükoğlu, "Vak'anüvis", s. 458.

¹⁰⁷ Ortaylı, "Osmanlı", s. 48.

¹⁰⁸ Öztürk, *Kalemli Muhafızları*, s. 150.

¹⁰⁹ Kütükoğlu, "Vak'anüvis", s. 458.

¹¹⁰ Vakayiname kelimesinin yazılışı birçok metinde farklı olduğu için Türk Dil Kurumu sitesindeki yazılımı esas alınmıştır. Bkz. www.tdk.gov.tr.

¹¹¹ Pakalın, *Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 574.

¹¹² Pakalın, *Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 574.

¹¹³ Pakalın, *Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 574; Kütükoğlu, "Vak'anüvis", s. 457.

¹¹⁴ Kütükoğlu, "Vak'anüvis", s. 457.

yazan memurlara Şehnâmehan¹¹⁵ denilmektedir.¹¹⁶ Ancak şehnâmehanlar bir vak‘anüvis gibi tüm tarihi olayları kayıt altına alarak yazmamışlar onlar daha çok dönemlerindeki padişahın evsafını, şanını ve zaferlerini anlatan manzum tarzında eserler vermişlerdir.¹¹⁷ Farklı bir görüşe göre ise vak‘anüvislik, II. Bayezid’in İdris-i Bitlisi’ye ve Kemalpaşazâde’ye devlet tarihini kayıt altına aldırmasından doğmuş, eserini IV. Mehmed (Avcı Mehmed)’in şifahî emriyle yazan Abdurrahman Abdi Ağa (Paşa) ilk vak‘anüvis kabul edilmiştir. Ancak bu kabul resmî vak‘anüvislikle karıştırılmamalıdır. Çünkü bu görev kendisine sözlü emirle geçici olarak verilmiştir.¹¹⁸

Vak‘anüvisler kalemi kuvvetli olmalarıyla birlikte tecrübeli, devlet sırrını muhafaza etmeyi iyi bilen kişilerden seçilmiştir.¹¹⁹ Ayrıca bu kişilerde özellik olarak marifet, anlama kabiliyeti, sürekli araştırma ve ilim neşriyatı ile meşgul olmaları aranmıştır.¹²⁰ Vak‘anüvislerin Osmanlı Devleti’nin diğer dünya ülkeleri ve hususiyetle ilişkide bulunduğu Avrupa Devletlerine dair olaylara da yer verebilmeleri için her ay bu bölgeler ile ilgili hadiselerden haberdar edilmesi istenmiştir.¹²¹ Dış dünyadaki hadiselerin bilgisinin toplanılıp vak‘anüvislere verilmesi konusunda çok cömert olan Osmanlı devlet adamları, konu iç meselelerin tarihe geçirilmesi olunca bazen resmî belgeleri vak‘anüvislere verme konusunda çekinceli davranmalarından dolayı vak‘anüvisler ne duyar ne bulurlarsa tarih olarak toplayıp kayıt altına almak zorunda kalmışlardır.¹²² Bu durum şifahi olarak gelen bilgilerin güvenilirliği sebebiyle eserleri tartışmalı konuma düşürmektedir. Ayrıca resmî belgelere ulaşma konusunda sıkıntı yaşayan tarihçiler kayıt altına aldıkları olayları kronolojik sırayla aktarırken tevcihat, vefat gibi haberlere daha çok yer vermek zorunda kalmış, bu da eserlere olan ilginin azalmasına sebep olmuştur.¹²³

Osmanlı vak‘anüvisleri saray mensubu oldukları için özellikle saray ve payitaht hayatını, savaşları, ancak bir saray mensubunun öğrenebileceği siyasi olayları

¹¹⁵ En son şehnâmecî Hükâmî Efendi’dir. Hasan Hükâmî göreve 1601 yılında tayin edilmiş ve bu görevde on yıl kalmıştır. Ancak uzun süre şehnamecilik yapmış olmasına rağmen bir eser verememiştir. Kendisinden sonra da bu göreve resmî olarak kimse getirilmemiştir. Bkz. Mehmed Cemâleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri –Âyîne-i Zurefâ-*, haz: Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 51.

¹¹⁶ Pakalın, *Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 574.

¹¹⁷ Pakalın, *Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 574.

¹¹⁸ Kütükoğlu, “Vak‘anüvis”, s. 458.

¹¹⁹ Pakalın, *Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 575.

¹²⁰ Kütükoğlu, “Vak‘anüvis”, s. 458.

¹²¹ Kütükoğlu, “Vak‘anüvis”, s. 458.

¹²² Pakalın, *Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 575.

¹²³ Ortaylı, “Tarih Yazıcılığının Evrimi”, s. 82-83.

kaydetmişlerdir. Bununla beraber başkent haricindeki vilayetlerde halk arasında ce-
ceyan eden olayları aktarmada eksik kaldıkları olmuştur.¹²⁴

Vak‘anüvislerin kayıt ettiği her bilgi devlet yetkilileri tarafından koşulsuz
kabul edilmemiştir. Bu sebeple genellikle her sene başında vak‘anüvisler oluşturduk-
ları vakayi cüzlerini padişaha sunmak üzere sadârete teslim etmişler, daha sonra du-
rumuna göre bu cüzleri düzeltip tamamlamışlardır.¹²⁵

Vak‘anüvisler vazifeleri süresinde her daim İstanbul’da bulunamamışlardır.
Farklı zamanlarda ordu ile sefere çıkarak seferde yaşananları kayıt altına almışlardır.
Asıl vazifeli vak‘anüvisler sefere giderken İstanbul’da olup bitenleri kayıt altına al-
maları için yerlerine getirilen vekile “Rikab Vak‘anüvisi¹²⁶” isimli kişilere görevleri-
ni emaneten devretmişlerdir.¹²⁷

Osmanlı’da birçok konuda olduğu gibi vak‘anüvislik geleneğinde de III. Se-
lim döneminde düzenlemelere gidilmiştir. Öyle ki III. Selim 1791 yılında rikab
vak‘anüvisi olarak atadığı Mehmed Emin Efendi’ye olayı devlet sırrıdır diyerek giz-
lemeden sıhhatli, açık, riya ve dalkavukluktan uzak bir şekilde yazmasını emretmiş-
tir.¹²⁸ Bu durum vak‘anüvisin bizzat padişah tarafından yansız, eleştirel ve gerçek bir
tarihçilik yapmaya teşvik edildiğini açık bir şekilde göstermektedir.

Osmanlı vak‘anüvisleri, ilmî kavrayış ve yazım tekniği bakımından İslam Ta-
rih yazıcılığı geleneğini sürdürmüşlerdir. Buna ek olarak vak‘anüvisler dönemler
arası kopukluk olmaması için seleflerinin eksik bıraktıkları, görevden alınma, başka
memuriyete atanma ya da ani vefat etme gibi sebeplerle,¹²⁹ tarihten itibaren kendi
tarihlerini oluşturmuşlardır.¹³⁰ Oluşan bu vakayinameler vak‘anüvislerin bizzat kendi
zamanlarına ait kayıtları ihtiva etmeleri ölçüsünde kıymet görmüşlerdir.¹³¹

Osmanlı devlet ve bilim insanı olan vak‘anüvisler arasında Ahmet Cevdet

¹²⁴ Ahmed Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1985, s. 56.

¹²⁵ Kütükoğlu, “Vak‘anüvis”, s. 458.

¹²⁶ Rikâb: özengi demektir. Pişgâh, huzur manalarına da gelir. Osmanlı’da padişahın maiyeti yerinde
olmak üzere “rikâb-ı hümayun” şeklinde kullanılır bkz. Pakalın, *Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.
44.

¹²⁷ Kütükoğlu, “Vak‘anüvis”, s. 458.

¹²⁸ Kütükoğlu, “Vak‘anüvis”, s. 458.

¹²⁹ Togan, *Usûl*, s. 55.

¹³⁰ Kütükoğlu, “Vak‘anüvis”, s. 458.

¹³¹ Togan, *Usûl*, s. 55.

Paşa yazdığı tarihiyle klasik vakayiname geleneğinin üzerine çıkmıştır. Genç kuşak Osmanlılar ortaya çıkana kadar Ahmet Cevdet Paşa gibi bilgisini bulmanın oldukça zor olduğu ifade edilmektedir.¹³² Çünkü Ahmet Cevdet Paşa dönem olaylarını konu alan birçok tarihçiye göre olaylara eleştirel bir gözle bakmış ve verileri kendi süzgecinden geçirerek kayıt altına almıştır.¹³³

İslam tarihinin önemli kaynaklarından biri olan *Târîhu'l-ümem ve'l-Mülûk* adlı eserin müellifi Taberî gibi vak'anüvisler, tarihte olan olayların genelde nedenleri ile çok ilgilenmemişlerdir. Taberî tarihe ait okuduğu, işittiği ve gördüğü hadiselere pek fazla görüşünü ilave etmeden eserine almıştır.¹³⁴ Şu an ise durum bundan çok farklıdır. Günümüzde tarihçi olan kişi tarihi bir şahsiyete ait incelemede bulunurken onun dost ve düşmanlarını, varsa kendisi tarafından yazılan yazılarını, farklı bakış açılarıyla ele alınan kayıtlarını tetkik etmek zorundadır. Mesela Sultan Abdülaziz devrini öğrenmek isteyen tarihçi, ilk olarak o dönemdeki vak'anüvislerin kayıtlarını, gazeteleri ve matbuatı incelemeli, ardından devrin icraati, ıslâhatı hakkında ve padişahın Avrupa seyahati dolayısı ile Avrupa basınında neler yazılmışsa onları öğrenmelidir.¹³⁵ Tarihçi, tarihini ancak bu çalışmalardan sonra oluşturursa kabul gören, nitelikli bir esere sahip olur.

XVIII. yüzyıl başında Divân-ı Hümâyün kalemleri arasında teşekkül eden, daha sonra Bâbıalî'de sadaret mektupçuluğu ve âmedî kalemleriyle bağlantılı olan vak'anüvislik zaman zaman ilgiden mahrum kalsa da saltanatın sonuna kadar devam etmiştir.¹³⁶ Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile birlikte vak'anüvislik geleneği de ortadan kalkmıştır.¹³⁷ Günümüz tarihçilerinin yapması gereken ise vak'anüvis geleneğinden miras olarak gelen hazinelerin günümüz şartlarına ve bilimsel kriterlere göre yeniden düzenlenerek bilime kazandırılmasıdır.

Osmanlı devrinde saraya mensup vak'anüvisler üç asır boyunca ortaya çıkan olayları düzenli olarak tespit etmişlerdir. Farsça yazılmış olan İlhanlar, Temürlüler ve Safeviler devri vakayinamelerden farklı olarak Osmanlı vakayinameleri Türkçe

¹³² Ortaylı, "Osmanlı", s. 50.

¹³³ Demircioğlu, "Tarih Öğretimi", s. 118

¹³⁴ Togan, *Usûl*, ss. 4-5; Mustafa Fayda, "Târîhu'l-ümem ve'l-Mülûk", *DİA*, c. 40, İstanbul 2011, ss. 92-94.

¹³⁵ Togan, *Usûl*, s. 5.

¹³⁶ Kütükoğlu, "Vak'anüvis", s. 461.

¹³⁷ Pakalın, *Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 575.

olarak yazılmıştır. Osmanlı vakayinameleri Türk tarihini Türkçe yapılan eserlerden öğrenme imkanını veren ilk mufassal Türkçe tarih kaynakları olmuşlardır.¹³⁸ Vak‘anüvis geleneği ortaya çıktığı dönemde sade bir dil kullanılmış ancak XVIII. yüzyılla birlikte Arapça ve Farsça kelimelerin ağırlık kazandığı ağır bir üslup gelişerek eserlerin eğitimli kişiler haricindekiler tarafından anlaşılmasınaya sebep olmuştur.¹³⁹

Vak‘anüvisler ilmiye ya da kalemiye gibi devlet memurluklarından seçildikleri için devlet memuru olarak aldıkları maaş yanında kendilerine yaptıkları tarihçilik vazifeleri dolayısıyla ek gelirler tahsis edilerek hoşnut tutulmaya çalışılmışlardır.¹⁴⁰

XVIII. yüzyılın başında Mustafa Naîmâ Efendi ile başlayan Abdurrahman Şeref Efendi ile son bulan vak‘anüvislikle birlikte önem kazanan tarih yazıcılığı günümüze pek çok kıymetli eserin ulaşmasını sağlamıştır.¹⁴¹

4.3. Vak‘anüviste Aranılan Özellikler

Vak‘anüvislik müessesesine Divân-ı Hümayun’da hâcegânlık¹⁴² rütbesine ulaşan kalemlerden seçim yapıldığı gibi eserleri az olmasına rağmen itibar sahibi ilmiye sınıfından kişilerden de seçilmiştir.¹⁴³ Ancak vak‘anüvisler seçilirken bu iki sınıftan birine mensup olmalarının yanında farklı özelliklere sahip olup olmadıklarına da dikkat edilmiştir. XVIII. yüzyıl başlarında olduğu bilinen bu müesseseye seçilebilmek için aranılan şartlar şu şekilde özetlenebilir:¹⁴⁴

- Seçilen kişinin hünerli ve marifetli olması
- Etraflıca düşünebilmesi ve kavrayabilmesi
- İlim sahibi olması

¹³⁸ Togan, *Usûl*, s. 55.

¹³⁹ Faroqhi, “Osmanlı Tarihçileri”, s. 223.

¹⁴⁰ Kütükoğlu, “Vekayi’nüvis”, s. 109.

¹⁴¹ Arıker, “Osmanlı Tarih”, s. 216.

¹⁴² Hâcegân: Osmanlı Devlet adamlarından özel kalem amirlerine verilen unvan. Bkz. Mehmet İpşirli, “Hâcegân”, *DİA*, c. 14, İstanbul 1996, s. 430-431.

¹⁴³ İpşirli, “Tarih Yazıcılığı”, s. 624; Kütükoğlu, “Vekayi’nüvis”, s. 105.

¹⁴⁴ Kütükoğlu, “Vekayi’nüvis”, s. 105-106; Öztürk, *Kalemler Muhafızları*, s. 151.

- Resmî dairede yazım memuru olması ve ilimle uğraşması
- İlmî sermaye sahibi olması
- Akıl, ilim ve insaf sahibi olması
- Dindar ve iyilik sahibi olması
- Tecrübeli, sır saklamayı bilen ve hakikatli olması

4.4. XVIII. Yüzyılda Avrupa’da Tarih Yazıcılığı

XVIII. yüzyılda Avrupa’da var olmaya başlayan tarih yazıcılığını anlayabilmek için Avrupa’nın Hristiyanlıkla tanıştığı döneme gitmek gerekmektedir. Aslında dine yaptığımız bu vurgu sadece Avrupa’da doğan ve gelişen tarih yazım anlayışı için değil hangi dine mensup ise bir ulus ya da bölge için de geçerlidir. Çünkü din toplumların bir arada yaşamasını, bir düzen oluşturmasını sağladığı gibi bilime ve ilime bakış açısını etkilemektedir. Toplumun bu bakış açısı tarihi gelişimi etkilediği için farklı dönemlerde dinsel nedenlerle tarihe yaklaşımlar değişmiş bu sebeple de farklı tarih anlayışları ortaya çıkmıştır.

Avrupa’da Ortaçağ insanları, kainattaki her olayın failinin Allah olduğuna inanmaları ve tek hakimin Allah olduğunu savunmaları nedeniyle insanı bu dünyada sadece edilgen bir varlık olarak görmüşlerdir.¹⁴⁵ Ancak XVI. yüzyılda dinde yaşanan reformasyon sayesinde tarih yazıcılığında teolojik tarih yazımı geleneği devam etmekte birlikte laikleşmeye gidilmiştir.¹⁴⁶ Laikleşme ve coğrafi keşiflerin bir sonucu olarak İncil kaynaklı tarihi dönemler bile terk edilerek dönemleri isimlendirmede günümüzde de kullanılan “Antikçağ, Ortaçağ ve Yeniçağ” tabirleri kullanılmaya başlanmıştır.¹⁴⁷

XVII. yüzyılda Avrupa’da tarihin tarihi kaleme alanlara göre vücut bulduğu düşüncesi tarihçiliğe kuşku ile bakılmasına ve tarafsız tarihçiliğin olmayacağı anla-

¹⁴⁵ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1984, s. 19.

¹⁴⁶ Özlem, *Felsefe*, s. 20.

¹⁴⁷ Özlem, *Felsefe*, s. 21.

yışına neden olmuştur.¹⁴⁸ Bu düşüncenin yaklaşık bir asır devam ettikten sonra “Aydınlanma Yüzyılı” olarak da bilinen XVIII. yüzyılın başlarına doğru azaldığı ve tarihe karşı özel bir ilginin başladığı görülmüştür.¹⁴⁹ XVIII. yüzyılın Aydınlanma Yüzyılı olarak kabul görmesinin en büyük nedeni Rönesans ile birlikte her türlü baskıdan kurtulan insan aklının kendini idare etmeye başlaması olarak görülmüştür. Bu da insanın vahiyden uzaklaşmasıyla başlamış¹⁵⁰ ve sonucunda da ilmi buluşlar ortaya çıkmıştır.¹⁵¹ Artan ilgilere rağmen bu dönemde tarih, tam anlamıyla bir bilim dalı olarak değil daha çok bir edebi tür ya da ahlaksal değeri olan bir uğraş gibi görülmüştür.¹⁵²

XVIII. yüzyıl tarihçilik anlayışı, dünyayı Hristiyan eğilimli teolojik tarihçilikten kurtarıp modern tarihçiliğin temelini atmıştır.¹⁵³ Atılan bu temelle Ortaçağ Avrupa tarihçiliği terkedilerek modern Avrupa tarihi ilerlemeci benzersiz bir anlayış olarak görülmüştür.¹⁵⁴ Modern tarihçiliğin başladığı bu dönemde dahi tarih tam olarak bir bilim olamamış ancak yüzyılın sonlarına doğru ulusal tarihçiliğe özel önem verilmiştir.¹⁵⁵ XVIII. yüzyıldaki aydınlanma hareketleri ilk olarak İngiltere’de başlamış ancak Fransa’da gelişerek devam etmiştir. Deneme ve gözlemlerle doğa üzerinde başlayan ve onları formüle eden anlayış tarih üzerinde de düşünme ve olayları birkaç prensiple disiplin etme (kanunlaştırma) yoluna gitmiştir.¹⁵⁶ Kanunlaştırmada tarihçi ilk olarak tarih olgularını belirler sürekli olan ve rastgele süresiz olan olayları gözlemler ve bunları birbirinden ayırır. Doğa olayları gibi süreklilik arz edenlerin arasındaki bağları tespit ederek prensipler bulmaya çalışır.¹⁵⁷ Kanunlaştırmalar devam ederken aklın tarih için önemli bir yere sahip olduğu Voltaire ile ortaya çıkmış ve sonrasındaki birçok düşünür için de akıl aynı öneme sahip olmaya devam etmiştir.¹⁵⁸ Çünkü Voltaire ve onun gibi düşünönlere göre akıl gelişmeden önce insanlar

¹⁴⁸ Özlem, *Felsefe*, s. 26.

¹⁴⁹ Özlem, *Felsefe*, s. 27.

¹⁵⁰ Gunner Skirbekk- Nils Gilje, “Aydınlanma: Akıl ve İlerleme”, *Antik Yunan’dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, çev: Emrah Akbaş- Şule Mutlu, Kesit Yayınları, İstanbul 2006, s. 316.

¹⁵¹ Kamuran Birand, 18. Yüzyıl Fransız Aydınlanma Tarihçiliği ve Modern Tarihçilik Karşısındaki Durumu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.V/1-4, Ankara 1956, s. 87-88.

¹⁵² Özlem, *Felsefe*, s. 27.

¹⁵³ Birand, “Modern Tarihçilik”, s. 87.

¹⁵⁴ Fatih Durgun, “Rönesans’tan 19. Yüzyıla Avrupa Tarih yazımında İlerleme Fikri, Dönemselleştirme ve Orta Çağ Avrupa Tarih Algısı”, www.accarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423903412.pdf, (10 Kasım 2018), s. 284.

¹⁵⁵ Özlem, *Felsefe*, s. 28.

¹⁵⁶ Birand, “Modern Tarihçilik”, s. 89.

¹⁵⁷ Birand, “Modern Tarihçilik”, s. 90.

¹⁵⁸ Birand, “Modern Tarihçilik”, s. 91-93.

tıpkı hayvanlar gibi içgüdüleri ile hareket ederlerken kültürlerini aklın gelişmesi ile oluşturmuşlardır¹⁵⁹. Aklın önemine inanan Aydınlanma düşünürleri tarihi olayların hepsini akıl süzgecinden geçirerek taassup ile mücadele etmeye başlamışlardır.¹⁶⁰

XVIII. yüzyıl tarihçiliği modern tarihçiliğin temellerini atmış olmakla birlikte bu dönemde karşımıza çıkan iki tarih yazım metodu arasında (modern-teolojik) derin ve önemli ayrılıklar olmuştur.¹⁶¹ Bu ayrılığı her iki tarih anlayışına hakim olan felsefi düşünce, görüş farklılıkları ve dünyaya bakış tarzları etkilemiştir.¹⁶² Yeniçağ tarih yazıcıları, yazımlarını ve araştırmalarını kendi zamanlarının dışına çıkarmayı iyi bilen kişilerdendir. Ancak bu tecrübe hemen kazanılmamış eskiçağ tarih yazıcılığının kendilerine ışık tutmasıyla elde edilmiştir.¹⁶³

¹⁵⁹ Birand, “Modern Tarihçilik”, s. 90.

¹⁶⁰ Birand, “Modern Tarihçilik”, s. 93.

¹⁶¹ Birand, “Modern Tarihçilik”, s. 87.

¹⁶² Birand, “Modern Tarihçilik”, s. 87.

¹⁶³ Ortaylı, “Osmanlı”, s. 46.

1. BÖLÜM

VAK‘ANÜVİS RÂŞİD MEHMED EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

Mehmed nâmı ile bilinen¹⁶⁴ Râşid Mehmed Efendi’nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1670 yılında İstanbul’da doğduğu tahmin edilmektedir.¹⁶⁵ Kardeşi Übeydullah ile beraber kazasker Abdülbâki Arif Efendi’den tâlik yazı dersi almıştır.¹⁶⁶ Babası kazaskerlerden Malatyalı Mustafa Efendi döneminde şair ve müverrih olarak bilinmektedir.¹⁶⁷ Bursa kadısı olan Malatyalı Mustafa Efendi II. Mustafa devrinde “ulemâ-yı kirâm ercümendi” itibarı görmüştür.¹⁶⁸ Çocukluk yıllarını âlimler arasında geçiren Râşid Mehmed Efendi, genç yaşta Şeyhülislam Ebûsaidzâde Feyzullah Efendi’nin yanında mülâzım¹⁶⁹ olmuştur.¹⁷⁰

Râşid Mehmed Efendi Fındıklılı İsmet Efendi’nin kayıtlarına göre Şefik Mehmed Efendi’nin yerine Sadrazam Damat/Şehit Ali Paşa¹⁷¹ tarafından 1126/1714 yılı başlarında vak‘anüvislik görevine tayin edilmiş ve kendisine arpalık tevcih edilerek refaha kavuşturulmuştur.¹⁷² Râşid Mehmed Efendi, önce Şehit Ali Paşa’nın emriyle III. Ahmed’in cülûsundan itibaren vakayi tahririne başlamış, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa¹⁷³’nın sadrazamlığı sırasında da (1130-1142/1718-1730)

¹⁶⁴ Mehmed Cemâleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri*, Dersaat/İkdam Matbaası, s. 53.

¹⁶⁵ Fatih Günay, “Râşid Mehmed Efendi”, *DİA*, c. 37, İstanbul 2007, s. 463.

¹⁶⁶ Mustafa Kemal Özerin, “Râşid Mehmed”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, c. 9, İstanbul 1960, s. 632.

¹⁶⁷ Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, c.3, Haz. İsmail Özen, Meral Yayınevi, Yaylıcalık Matbaası, İstanbul 1975, s. 120.

¹⁶⁸ Ahmet Refik (Altınay), *Alimler ve Sanatkarlar*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1924, s. 302.

¹⁶⁹ Mülâzım: Stajyer, bir yere maaşsız olarak gidip gelen. Bkz. Devellioğlu, *Ansiklopedik Lûgat*, s. 719.

¹⁷⁰ Günay, “Râşid Mehmed”, s. 463; Ahmet Refik (Altınay), *Alimler (osm)*, s. 302.

¹⁷¹ Damat/Şehit Ali Paşa 1682-1716 yılları arasında yaşamış devlet adamıdır. 1713-1716 yılları arasında sadrazamlık görevinde bulunmuştur. III. Ahmed’in kızı Fatma Sultan ile evlendiği için “Damat” unvanını almış, Varadin Savaşı’nda alından tek kurşunla şehit olduğu için Şehit Ali Paşa olarak bilinir. Bkz. Abdülkadir Özcan, “Şehit Ali Paşa”, *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, s. 433-434.

¹⁷² Kütükoğlu, “Vekayi’nüvis”, s. 113; Afyoncu, “Kronikler”, s. 114.

¹⁷³ Damat/Şehit Ali Paşa’dan sonra kısa sürelerle sadrazamlığa Hacı Halil Paşa ve Kayserili Mehmet Paşalar gelmiş de III. Ahmet döneminde uzun süre sadrazamlık görevini ifa eden kişi Nevşehirli Damat İbrahim Paşa olmuştur. 1662-1730 yılları arasında yaşamış devlet adamıdır. III. Ahmed’in kızı Şehit Ali Paşa’nın eski eşi Fatma Sultan ile evlenerek “Damat” unvanını almıştır. 1718 yılında

vak‘anüvislik görevinde kalmış, onun emriyle vakayinamesini Mustafa Naîmâ Efendi’nin bıraktığı yerden başlatmıştır.¹⁷⁴

III. Ahmed’in tahta çıkışından itibaren tarihi bilgileri kayıt altına almaya başlayan¹⁷⁵ Râşid Mehmed Efendi olgunluğu ve ilmi sayesinde Şehit Ali Paşa tarafından takdir görmüştür.¹⁷⁶ Şehit Ali Paşa her nereye memur edildiyse askeri harekâtları ve vezirler arasındaki konuşmaları kayda geçirmesi için yanında Râşid Mehmed Efendi’yi götürmüştür.¹⁷⁷

Şehit Ali Paşa ile birlikte Mora Seferine vak‘anüvis sıfatı ile katılan Râşid Mehmed Efendi¹⁷⁸ onun ölümü üzerine ikinci vezir ve rikab kaymakamı Damat İbrahim Paşa’nın emriyle eserini Mustafa Naîmâ Efendi’nin kaldığı yerden devam ettirmiştir.¹⁷⁹ Damat İbrahim Paşa’nın sadrazamlığının beşinci yılından Edirne payesiyle Halep Kadısı¹⁸⁰ olana kadar vak‘anüvislik görevinde kalmıştır.¹⁸¹ 1135/1723 yılında kadı olmasına rağmen Halep’e gidemeyen Râşid Mehmed Efendi kadılık başkatibi Gürânî Ahmed Efendi’ye mektup göndererek işleri vekâleten yürütmesini istemiştir. Kendisi ancak 18 Zilkade’de Halep’e ulaşmıştır. 1 Rebûlevvel 1137/18 Kasım 1724 tarihinde bu görevden ayrılmıştır.¹⁸² Halep kadılığından sonra Osmanlı Devleti’ni temsil etmek üzere İran hükümdarı Eşref Şah nezdinde elçi olarak yollanmıştır. İran’a elçi olarak gönderilirken III. Ahmed’in isteği ile sefâret alayı düzenlenmiş Râşid Mehmed Efendi üç yüz kişilik gösterişli bir alayla kendisini izlemekte olan III. Ahmed’in huzuruna vararak ve İran şahına götürülmek üzere hazırlanan mektubu sadrazamdan alarak Irak üzerinden İran’a gitmiştir.¹⁸³ Bu arada kendisine 1140/1728 yılında önce Mekke pâyesi verilmiş, sonra rütbesi seyfiyeye çevrilerek Rumeli Beylerbeyliği pâyesi tevcih edilmiştir. İsfahan’da elçilik vazifesini yerine

sadrazam olan Damat İbrahim Paşa 1730 yılında patlak veren Patrona Halil İsyanı sonucunda isyancılar tarafından öldürülmüştür. Bkz. Münir Aktepe, “Damat İbrahim Paşa”, *DİA*, c. 8, İstanbul 1993, s. 441-443.

¹⁷⁴ Günay, “Râşid Mehmed”, s. 463.

¹⁷⁵ Özergin, “Râşid Mehmed”, s. 632; Günay, “Râşid Mehmed”, s. 463.

¹⁷⁶ Ahmet Refik (Altınay), *Alimler* (osm), s. 306.

¹⁷⁷ Ahmet Refik (Altınay), *Alimler* (osm), s. 306.

¹⁷⁸ Kütükoğlu, “Vekayi’nüvis”, s. 113.

¹⁷⁹ Günay, “Râşid Mehmed”, s. 459.

¹⁸⁰ Râşid Mehmed Efendi devr-i medârisini tamamlayarak 1135 yılının Ramazan Ayı’nda Halep Kadısı olmuştur. Bkz. Ahmet Refik (Altınay), *Alimler* (osm), s. 318;

¹⁸¹ Ahmet Refik (Altınay), *Alimler* (osm), s. 318.

¹⁸² Günay, “Râşid Mehmed”, s. 463.

¹⁸³ Ahmet Refik Altınay, *Alimler ve San’atkârlar*, Basıma Haz: Vahit Çubuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s. 262.

getirip İstanbul'a dönünce tekrar ilmîye sınıfına alınmıştır.¹⁸⁴ Kısa bir süre sonra, 10 Zilhicce 1141/7 Temmuz 1729'de Zülâlî Hasan Efendi'nin yerine, İstanbul kadısı tâyin edilmiştir.¹⁸⁵ İstanbul kadılığı III. Ahmed dönemindeki son görevi olmuş bu görevinden 1 Muharrem 1143/1730 tarihinde azledilmiştir.¹⁸⁶

Râşid Mehmed Efendi, Şehit Ali Paşa tarafından vak'anüvis olarak görevlendirildikten sonra asıl çalışma alanı tarihçilik olmasına rağmen şiir yazmaktan vazgeçmemiştir. Yaşadığı dönemdeki zevk ve sefaya düşkünlükten etkilenerek coşkulu duygulardan oluşan derin anlamlara sahip sözler içeren şiirler kaleme almıştır. Özellikle devlet ricalinin de hazır bulunduğu Sadâbad¹⁸⁷, Neşâbad eğlencelerine katılarak şiirlerini bu ortamlarda yazmış; Topkapı Sarayı'nda gerçekleşen düğün, nişan ve sünnet merasimlerinde, ziyafet, saz ve helva meclislerinde bulunarak şahit olduğu olayları tarih manzumeleri olarak kayıt altına almıştır.¹⁸⁸

Râşid Mehmed Efendi lirik olarak kaleme aldığı şiirler yanında hikemî¹⁸⁹ denilen hikmetle dolu insan aklına ideal duygu, düşünce, inanç gibi erdemli vasıfları nakşeden şiirler yazmıştır. Şiirlerini kaleme alırken her usta şair gibi gününün toplumundan, mekânından ve eşyalarından yararlanmıştır.¹⁹⁰ Köprülüzade eserinde şairliğiyle de övgüler alan Râşid Mehmed Efendi'den bahsederken Nabi'nin en değerli muakkıbı olduğunu ve şairliğinin tarihçiliğinden daha önde olduğunu belirtmektedir.¹⁹¹

Râşid Mehmed Efendi, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın ediplere ve şairlere olan ilgisi sayesinde onun döneminde rahat bir hayat geçirmiştir. Bu devir, hakîki bir ilim ve irfan devri olmuştur.¹⁹² Bu dönemin tezahürü olarak İstanbul ve memleketin birçok yeri yeniden inşâ edilmiş ancak mimarî yeni eserler dinî olmak yerine

¹⁸⁴ Günay, "Râşid Mehmed", s. 463.

¹⁸⁵ Özergin, "Râşid Mehmed", s. 633.

¹⁸⁶ Günay, "Râşid Mehmed", s. 463.

¹⁸⁷ Sadâbad: İstanbul Kağıthane deresi kıyısında bulunan Lale Devri döneminde ün kazanmış olan mesire alanı. Bkz. Devellioğlu, *Ansiklopedik Lûgat*, s. 906.

¹⁸⁸ Günay, "Râşid Mehmed", s. 464.

¹⁸⁹ Doğanın, nesnelere ve evrenin gerçeklerini ortaya koymak için söylenen, öğütleyen ve düşündürdiren sözlere hikmet içerisinde hikmetli söz barındıran şiirlere ise hikemî şiir denir. Bkz. Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 203.

¹⁹⁰ Fatih Günay, "Râşid Divanı'nda Toplum Ve Kültür". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17 / 1 (Mart 2015), s. 79.

¹⁹¹ Köprülüzade Mehmet Fuat, *Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1934, s. 455.

¹⁹² Ahmet Refik (Altınay), *Alimler (osm)*, s. 311.

dönemin anlayışı olan zevk ve sefa dolu bir tarzı ifade etmiştir. “Lale Devri”¹⁹³ olarak isimlendirilen bu dönemde bahçe mimarisinin gelişmesiyle ülke genelinde birçok çiçek türünün yetiştirilmesine gidilmiştir. Halk arasında yayılan bu yeni akıma bağlı olarak şiir ve musiki alanlarında da şen, şakrak ve hayat dolu bir cihet görülmüştür.¹⁹⁴

Osmanlı’da vak‘anüvisler sadece tarihi olayları yazmakla kalmayarak vak‘anüvis kimliklerinin yanında farklı meslekleri de icra etmişlerdir. Bunun bir örneği olarak Râşid Mehmed Efendi de sırasıyla 1126/1714’te Hareket-i Dâhil rütbesiyle Hadım Hasan Paşa Medresesi’ne, oradan 1127/1715 Mora Seferi dönüşü seferde göstermiş olduğu hizmetten ötürü Şehit Ali Paşa’nın isteğiyle iki rütbe yukarı tevcih edilmiştir. Ancak Râşid Mehmed Efendi’nin bir rütbenin yeterli olduğunu bildirmesiyle kendisine bir rütbe tevcih edilerek¹⁹⁵ Sahn-ı Semân müderrisliğine 1128/1716 yılında yapılan Varadin Seferi dönüşü Recep Ayı’nda İbtidâ-i Altmışlı rütbesiyle Hânkah-ı Ka’riye Medresesi’ne müderris olarak atanmıştır.¹⁹⁶ Hicri 1130/1718 yılının Şevval ayında Hareket-i Altmışlı rütbesiyle Bayram Paşa Medresesi’ne, iki yıl sonra Büyük Ayasofya Medresesi’ne, 1135/1723 yılında ise İstanbul ruûsunun sonuncu rütbesi olan Süleymaniye Müderrisliği ile Haremeyn müfettişliği görevlerine getirilmiştir.¹⁹⁷ Yine aynı yılın Ramazan ayında da Edirne pâyesi ile Halep kadılığı görevine getirilmiştir.¹⁹⁸

1143/1730 yılında patlak veren Patrona Halil İsyanı’nda Nevşehirli Damat İbrahim Paşa öldürülmüş ve III. Ahmed tahtan indirilmiştir. Birçok devlet adamı, edip, şair ve sanatkâr gibi Râşid Mehmed Efendi de bu hadiselerden olumsuz etkilenmiş; İstanköy Adası’na¹⁹⁹ sürüldüyse de birkaç gün sonra affedilmiştir. Ancak affa rağmen 21 Şevval 1143/29 Nisan 1731 tarihinde önce Bursa’ya, ardından Limni Adası’na sürülmüştür.²⁰⁰ Üç yıllık sürgün hayatının son yılını Bursa’da geçirmiş, 1146/1733-1734’de Üsküdar’daki yalısında oturmak şartıyla İstanbul’a dönmesine

¹⁹³ XVIII. yüzyılda 1718-1730 yıllarını kapsayan on iki yıllık dilime Lale Devri denir. Bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yayına Haz: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 42.

¹⁹⁴ Günay, “Râşid”, s. 62.

¹⁹⁵ Altınay, *Âlimler ve San’atkârlar*, s. 252.

¹⁹⁶ Günay, “Râşid Mehmed”, s. 463; Özergin, “Râşid Mehmed”, s. 632.

¹⁹⁷ Günay, “Râşid Mehmed Efendi”, s. 463.

¹⁹⁸ Günay, “Râşid Mehmed”, s. 463.

¹⁹⁹ Şu an Yunanistan sınırları içerisinde kalan Bodrum’un tam karşısında kalan Ege Adası.

²⁰⁰ Cemâleddin, *Müverrihleri*, s. 54.

izin verilmiştir. Patrona Halil ve adamlarının ortadan kaldırılması üzerine tekrar göreve başlamış ve Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin ardından 6 Rebiülevvel 1147/6 Ağustos 1734 yılında Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. Bu görevde bir yıl kalamış 18 Safer 1148/10 Temmuz 1735 tarihinde vefat etmiştir.²⁰¹ İstanbul'da Zincirlikuyu'da, oğlu İbrahim Edhem Efendi'nin konağı civarındaki kayınpederi İdris Efendi'nin hazîresine ve onun kabri yakınına defnedilmiştir.²⁰²

1.1.1. Râşid Mehmed Efendi'nin Sırası ile Aldığı Rütbelere, Müderrislik Yaptığı Medreseler ve Diğer Görevleri²⁰³

- Hacı İlyas Medresesi (1704) [ibtida-i hariç rütbesi]
- Ambar Gazi Medresesi (1707) [hareket-i hariç rütbesi]
- Halil Paşa Medresesi (1711) [ibtida-i dahil rütbesi]
- Hadım Hasan Paşa Medresesi (1714) [hareket-i dahil rütbesi]
- Hânkah-ı Kahriye Medresesi (1716) [ibtida-i altmışlı rütbesi]
- Bayram Paşa Medresesi (1718) [hareket-i altmışlı rütbesi]
- Ayasofya Medresesi (1720)
- Süleymaniye Medresesi (1723) [İstanbul ruûsunun sonuncu rütbesi ve bunun yanında Haremeyn müfettişliği görevleri verildi.]
- Halep Kadılığı (1723 yılının Ramazan ayında)
- Mekke Pâyesi (1728)
- Rumeli Beylerbeyi (Seyfiye rütbesi verildi 1728)
- İran Elçiliği (1728)

²⁰¹ Cemâleddin, *Müverrihleri*, s. 54.

²⁰² Günay, "Râşid Mehmed", s. 464.

²⁰³ Bu bölüm Ahmet Refik Altınay, *Âlimler ve San'atkârlar*, s.248; Fatih Günay, "Râşid Mehmed", s. 463 sayfalarından özetlenmiştir.

- İstanbul Kadılığı (1729-1730)
- Anadolu Kazaskerliği(1734)

1.2. ESERLERİ²⁰⁴

1.2.1. *Sıhhat-Nâme*

Sıhhat-Nâme ve *Sıhhat-Âbâd* Râşid Mehmed Efendi'nin eserlerinin anlatıldığı birçok yerde aynı iki eser olarak aktarılmaktadır.²⁰⁵ Ancak *Sıhhat-Nâme* bir kaside²⁰⁶, *Sıhhat-Âbâd* ise bir mesnevi²⁰⁷ türüdür.

Sıhhat-Nâme adlı eser III. Ahmed'in yakalandığı ağır hastalıktan kurtulması sebebiyle yazılmıştır.²⁰⁸ Topkapı Sarayı Müzesi (Revan Köşkü, nr. 826) kütüphanesinde bulunan toplam 48 beyitlik bir eserdir.²⁰⁹

1.2.2. *Sıhhat-Âbâd*

III. Ahmed'in 1720 yılı Ramazan ayında geçirdiği ağır çiçek hastalığından kurtulması üzerine yazılmasından dolayı 1720'li yıllarda telif edildiği düşünülen²¹⁰ eser mesnevi tarzında yazılarak bizzat III. Ahmed'e sunulmuştur.²¹¹ Eserin yazma nüshası İstanbul Üniversitesi (TY, nr.2891) kütüphanesinde bulunmaktadır.²¹²

²⁰⁴ Günay, "Râşid Mehmed", s. 464.

²⁰⁵ Bkz. Fatih Günay, "*Râşid (Vak'anüvis) Hayatı, Edebî Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*", Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Kasım 2001, s. 14; Özergin, "Râşid Mehmed", s. 633; Günay, "Râşid Mehmed", s. 464.

²⁰⁶ Kaside: Allah'ı, din ve devlet büyüklerini methetmek için yazılan 9-100 arası beyitten oluşan aynı kafiyeye sahip edebi eserdir. Bkz. Karataş, *Edebiyat Sözlüğü*, s. 264

²⁰⁷ Mesnevi: Her beyti kendi arasında kafiyeli Eski Türk edebiyatı nazım şeklidir. Bkz. Karataş, *Edebiyat Sözlüğü*, s. 318.

²⁰⁸ Serkan Türkoğlu, *Vak'anüvis Râşid'in Sıhhat-Âbâd Mesnevîsi*, Gece Kitaplığı, Ankara 2015, s. 30.

²⁰⁹ Türkoğlu, *Sıhhat-Âbâd*, s. 30.

²¹⁰ Türkoğlu, *Sıhhat-Âbâd*, s. 33.

²¹¹ Günay, "Râşid Mehmed", s. 464.

²¹² Günay, "Râşid Mehmed", s. 464; Türkoğlu, *Sıhhat-Âbâd*, s. 45-46.

Adı geçen eser alegorik²¹³ tarzda yazılan bir aşk mesnevisidir. Bu eserin önemli özelliği ise Fuzûlî'nin *Sıhhat u Maraz* adlı eserinden esinlenilerek yazılmış olmasıdır.²¹⁴ 1480 beyitten oluşan eserin yaklaşık 600 beyiti Fuzûlî'nin eserinin manzum şeklidir.²¹⁵

Eser klasik mesnevilerde bulunduğu üzere giriş bölümü, konunun işlendiği bölüm ve bitiş bölümlerinden oluşmaktadır.²¹⁶ Eserin konusu ise şu şekilde özetlenebilir: Hüsrev ismindeki padişahın Kubâd adında bir evladı olur. Oğlan büyür, serpilir ve bir gün avlanmaya çıkar. Orada bir güzele rastlar ve ona aşık olur. Ancak aşkını kimseye söylemeyen Kubâd yemeden içmeden kesilir ve hastalanır. Oğlunun durumunu gören Hüsrev doktorlara danışarak onların önerisi ile oğluna bir sırdaş bulur. Sırdaş Dâna adında hoş sohbet ve bilgili bir kişidir. Dâna'nın uğraşları ile Hüsrev oğlunun aşk ateşine düştüğünü öğrenir. Eser Aşık Kubâd'ın sevdiği ile evlenmesi ile son bulmaktadır.²¹⁷

1.2.3. Münşeât

İran şahı Eşref Şah ile Osmanlı Devleti arasında kalıcı bir barış anlaşması yapılması için Osmanlı Devleti'nin İran'a elçi göndermesi gerektiğinde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa İran işlerine, din ve devlet işlerine hakim, anlayışlı, hazırcevap ve edebiyata aşina bir kişinin uygun olacağını düşünmüştür. Bu işe en münasip kişinin Râşid Mehmed Efendi olduğuna karar vermiştir. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa elçi olarak Râşid Mehmed Efendi'yi göndermek istese de onun bulunduğu memuriyet büyükelçilik için münasip olmayınca Râşid Mehmed Efendi'ye önce Mekke-i Mükerreme payesi verilmiş akabinde ise Rumeli Beylerbeyi payesiyle Emirü'l-Ümeralık tevcihinde bulunulmuş bu şekilde Râşid Mehmed Efendi elçi olarak İran'a

²¹³ Alegori: İstiâre temsiliyye. Bir düşünce ya da duyguyu inandırıcı ve daha etkili kılmak için soyut kavramların somutlaştırılarak/simgeleştirilerek anlatılmasıdır. Bkz. Karataş, *Edebiyat Sözlüğü*, s. 31.

²¹⁴ Türkoğlu, *Sıhhat-Âbâd*, s. 8.

²¹⁵ Türkoğlu, *Sıhhat-Âbâd*, s. 8.

²¹⁶ Türkoğlu, *Sıhhat-Âbâd*, s. 34.

²¹⁷ Türkoğlu, *Sıhhat-Âbâd*, s. 37-45; Halit Biltekin, *Vak'a-nüvis Râşid Efendi ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1993, s. XVII.

gidebilmiştir.²¹⁸

Râşid Mehmed Efendi'nin *Münşeât* adlı eseri Halep kadılığı yaptığı dönemde Nevşehirli İbrahim Paşa'ya, Hekimoğlu Ali Paşa'ya, Şeyhulislam Abdullah Efendi'ye, Dârüssaade Ağası Beşir Ağa'ya, Halep Valisi Recep Paşa'ya ve bazı naiplere yazdığı mektuplarla İran'a elçi olarak gönderildikten sonra burada yaptığı mektuplu yazışmaların bulunduğu bir eserdir.²¹⁹

1.2.4. *Fetihnâme*

Fetihnâme kelime olarak, bir fetih hakkında şiir ve risale şeklinde kaleme alınan düşmanın yenilgisini anlatmak için yazılan mektuplara verilen isimdir.²²⁰

Ortaçağ İslam devletlerinde ülke içi ve dışı otoriteyi sağlamlaştırmak için süslü tarzda yazılan bu mektuplarla dost devletlere müjde, düşman devletlere gözdağı vermek amaçlanmıştır. Bu sebeple fetihnâmelere “zafernâme” ya da “tehditnâme” de denmiş ve bu mektuplar genelde Arapça, Türkçe ve Farsça olarak muhatap yörenin dili ile yazılarak gönderilmiştir.²²¹

Fetihnâmeler, nişancılar öncelikli olmak üzere devlet görevlileri ve özel kişiler tarafından fetih sonucunda kaleme alınan değerli birer tarihi kaynak olma özelliği taşımaktadır.²²² Yazılan fetihnâmeler komşu ülkelere ya da taşrada görevli yüksek rütbeli devlet memurlarına gönderilmiştir.²²³

Râşid Mehmed Efendi de *Fetihnâme*'sini 1127/1715 Mora Zaferi dolayısıyla yazmıştır. Şehit Ali Paşa'nın isteği ile katıldığı Mora seferinde kendisine nişan rütbesi verilmek istense de Râşid Mehmed Efendi rahatsızlığı nedeniyle bu görevi ka-

²¹⁸ M.Münir Aktepe, “"Vak'anüvis Raşid Mehmed Efendi'nin Eşref Şah Nezdindeki Elçiliği ve Buna Tekaddüm Eden Siyasi Muhabereleler". *JOURNAL OF TURKOLOGY* 12 / 0 (Aralık 2011),(14 Ekim 2018), s. 167-170.

²¹⁹ Türkoğlu, *Sıhhat-Âbâd*, s. 31

²²⁰ Devellioğlu, *Ansiklopedik Lûgat*, s. 262.

²²¹ Hasan Aksoy, “Fetihnâme”, *DİA*, c. 12, İstanbul 1995, s. 470.

²²² Aksoy, “Fetihnâme”, s. 471.

²²³ Türkoğlu, *Sıhhat-Âbâd*, s. 31.

bul etmemiş²²⁴ ancak *Târih-i Râşid* adlı eserinde:

“Bu sâl-i hümayûn-fâlde zuhura gelen Mora ceziresi ve sâir kılâ’ vü cezâyir fetihlerini mutazammın Muharri-i Fakîr tesvîdi ile elliye karîb fütühâtname tahrîr ve vülât-ı memalik-i mahsura ve mülûk-i etrâfdan her birine mahsus ve müsakıll âdemler yediyle neşr ü tesyîr olundu.”

şeklindeki kendi ifadeleriyle de belirttiği gibi Mora Zaferini anlatan elliye yakın fetihnâme yazmıştır.²²⁵ Elli fetihnâmeden sadece iki tanesi günümüze ulaşmıştır.²²⁶ Bunlardan birincisi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan 6 numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri’nde Şubat 1128/1716 tarihi ile kayıtlıdır. İkincisi ise el-Hâc Mustafa Sıdkî tarafından 1170/1756-1757’de istinsah edilmiş ve Fetihnâme-i Cezîre-i Mora ismiyle, Süleymaniye Kütüphanesi’nde Esad Efendi, nr. 3655/4, 48a/56a varakları arasında bulunmaktadır.²²⁷ Bu fetihnâme nüshaları dışında İsveç Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi’nde isimsiz bir münşeât içerisinde bulunan ve Râşid Mehmed Efendi’nin Başbakanlık Arşivi’ndeki fetihnâmesinin bir nüshası olduğu kabul edilen eserin ise ona ait olmadığı tespit edilmiştir.²²⁸

Fetihnâmeleri münşeât çeşidi olarak kabul eden Biltekin, tezinde Râşid Mehmed Efendi’nin eserlerinden bahsederken Râşid Mehmed Efendi’nin *Fetihnâme*’sini *Münşeât*’ının altında vermiştir.²²⁹ Fakat Râşid Mehmed Efendi ile ilgilenen birçok araştırmacı *Fetihnâme* adlı eserini ayrı bir eser olarak değerlendirmektedir.²³⁰ Bunun sebebi olarak ise eserin resmî belge olmasının dışında bizzat Râşid Mehmed Efendi tarafından kaleme alınmış olması gösterilmektedir.²³¹

²²⁴ Râşid Mehmed Efendi, *Zeyl*, 2: 962.

²²⁵ Râşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Râşid*, 4: 170.

²²⁶ Günay, “Râşid Mehmed”, s. 464; Özergin, “Râşid Mehmed” s. 633.

²²⁷ Hüseyin Sarıkaya- Veysel Göger, “Mora’nın Yeniden Fethine Dair Osmanlıların Hazırladıkları Fetihnâme (1715), *Tarih Dergisi*, Sayı 67(2018/1), İstanbul 2018, s. 105.

²²⁸ Sarıkaya- Göger, “Mora’nın Fethi”, s. 107.

²²⁹ Biltekin, *Vak’a-nüvis Râşid Efendi*, s. XIX.

²³⁰ Biltekin yüksek lisans tezinden daha sonra yayımlanmış olduğu makalesinde Râşid’in *Fetihnâme*’sini ayrı bir eser olarak ele almıştır. Bkz. Halit Biltekin, “Vak’a-nüvis Mehmed Râşid Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Eylül 2010, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/biltekin_halil.pdf, s. 167.

²³¹ Sarıkaya- Göger, “Mora’nın Fethi”, s. 105.

1.2.5. Vakfiyeler

Şair ve müellif özelliklerinin yanı sıra iyi bir hattat olduğu bilinen Râşid Mehmed Efendi III. Ahmed Kütüphanesi ve Nevşehirli İbrahim Paşa'nın Şehzadebaşı imareti ile Nevşehirli İmareti vakfiyelerini kaleme almış²³² ve bu hizmeti karşılığında da ihsana nail olduğunu:

“Devletlü sadria‘zam ve peder-i ešham u sıhr-ı ekrem İbrahim Paşa efendimiz kibel-i ‘âlilerinden telâkı fermân buyurulup, akab-i sulh ve salâhda İstanbul canibine tahrik-i râyet-i bülend-âyet-i ikbâl buyuruldukda, şevketlü azametlü mehâbetlü Şehinşâh-ı ikbâl-penâh efendimizin derûn-ı Saray-ı Hümayun‘da müceddeden bina vü inşa ile nam-ı mürde-i ilm-i şerîfi iha buyurdıkları kitabhane-i hümayun ve duhter-i sa‘âdet-ahterlerinin ber-vech-i müşâya‘at ü iştirâk şevher-bülend-i gevherleri Vezîr-i adîmü‘n-nâzir-i müşârün-ileyh hazretleriyle Şehzâde Câmi‘-i Şerîfi civarında bina buyurdıkları Dârü‘l-hadis ve yine Âsaf-müşîr-i sadr-ı risto tedbir hazretlerinin matla‘-ı âfitâb-ı vücûd-ı pür-cûdları olan Muşkara (Nevşehir) Kazâsı ve havâlîsinde ihyâ buyurdıkları evkâf-ı şerîfelerinin üç kut‘a vakfiyye-i ma‘mûlün-bihâları inşâsı hizmet-i şeref-nisâbıyla mahsûd-ı emsâl ü etrâb olduğumda kîse kîse denânîr in‘âmıyla sevâbık-ı avâtıf teznîb ve ser-levha-i refâhum tezhîb buyuruldu.” ifadeleri ile belirtmektedir.²³³

1.2.6. Târîh-i Râşid

1071-1134/1660-1722 yılları arasındaki olayları kapsayan vakayinamesidir. Şehit Ali Paşa'nın vefatı sonrasında 1129/1717 yılında ikinci vezir ve rikâb kaymakamı olan Nevşehirli İbrahim Paşa'nın emriyle Mustafa Naîmâ Efendi'nin tarihini bıraktığı yerden 1115/1704 tarihine kadar olan kısmını yazma görevi Râşid Mehmed Efendi'ye verilmiştir. Yazma göreviyle muhatap olan Râşid Mehmed Efendi yaşamadığı ya da çocukluk zamanına denk gelen olayları ya Mustafa Naîmâ Efendi'nin bıraktığı müsveddeleri temize çekerek ya da resmî olarak verilen belgeleri kayda geçirerek oluşturmuştur. Yedi yıl resmî vak‘anüvislik yapmasına rağmen oluşturdu-

²³² Günay, “Râşid Mehmed”, s. 464.

²³³ Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, 5: 452.

ğu eser altmış iki yılı konu almaktadır.²³⁴

Râşid Mehmed Efendi *Târîh-i Râşid*'de 1071-1115/1660-1704 olaylarını eserinin birinci cildinde, 1115-1130 /1704-1718 olaylarını ikinci cildinde, 1130-1134/1718-1722 yılı olaylarını ise üçüncü cildinde toplamıştır. *Târîh-i Râşid* 1153/1741 senesinde İbrahim Müteferrika tarafından bu tertibiyle basılmıştır.²³⁵ Basılan ciltlerden birincisi 13+227 sayfa, ikincisi 9+194 sayfa ve üçüncüsü 2+114+5 sayfadan oluşmakla birlikte ciltler 31*19,5 cm ebadında yayımlanmıştır.²³⁶ Daha sonra ilk iki cildi ikişer cilt son cildi tek cilt olmak üzere beş cilt olarak 1281-1282 yılları arasında ikinci defa yayımlanmıştır.²³⁷

Râşid Mehmed Efendi Haleb Kadılığı'na tayin edilince vak'anüvislik memuriyetine onun yerine Küçük Çelebizâde İsmail Âsım Efendi getirilmiştir. Küçük Çelebizâde, kendi eserini Râşid Mehmed Efendi'nin görevi bıraktığı tarihten itibaren yazmaya başlamıştır. Bu sebeple *Târîh-i Râşid* ilk basımlarında Râşid Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı kısımları ihtiva ederken sonraki basımlarda *Târîh-i Râşid ve Zeyl*'i olarak basılmış ve Küçük Çelebizâde İsmail Âsım Efendi'nin kayıt altına aldığı kısımlar esere son cilt olarak eklenmiştir.²³⁸

Bu çalışma Râşid Mehmed Efendi esas alındığı için Küçük Çelebizâde İsmail Âsım Efendi'nin yazmış olduğu bölüm değerlendirmeye almamıştır.

Târîh-i Râşid'in yurt içindeki nüshaları farklı kütüphanelerde bulunmaktadır. Bunlar²³⁹

Süleymaniye Kütüphanesi

- Âşir Efendi Reis ül-Küttab (c. 1-3) No. 612

²³⁴ Arıker, "Osmanlı Tarih", s. 213.

²³⁵ Kütükoğlu, "Vekayi'nüvis", s. 113-114.

²³⁶ Şen, *İbrahim Müteferrika*, s. 66; Ankara Milli Kütüphane'de 06 Mil EHT A 47187 yer numarası ile bulunan *Târîh-i Râşid* adlı eserin fiziksel özellikleri şu şekildedir; I. Cilt 277+27 sayfa, II. Cilt 193+4 sayfa, III. Cilt 113+10 sayfa ve sayfa ebadı ise 31*18,5 cm ölçülerinden oluşmaktadır.

²³⁷ Kütükoğlu, "Vekayi'nüvis", s.113-114. Elimizde *Tarih-i Râşid*'in 1282 yılında basılmış iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi beş kitap dört ciltte toplanmış halde (1,2,3/4,5) ikincisinde ise altı kitap üç cilde toplanmış haldedir (1/2,3/4,5/6) altıncı kitap İsmail Âsım Efendi'ye ait olan "zeyl" kısmıdır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Kütüphanesi 965.07 MUH.T künyesiyle her iki nüsha da bulunmaktadır.

²³⁸ Öztürk, *Kalemli Muhafızları*, s. 159-160.

²³⁹ Komisyon, *İstanbul Tarih-Coğrafya Yazmaları*, ss. 233-239; Karatay, *Topkapı Türkçe Yazmalar*, 1: 284-287.

- Âşir Efendi Reis ül-Küttab (c. 1) No. 613
- Es'ad Efendi (c. 1-3)No. 2132
- Es'ad Efendi (c. 1)No. 2131
- Es'ad Efendi (c. 3) No. 2130
- Hâlet Efendiye Mülhak (c. 1) No. 189

Millet Kütüphanesi

- Heminoğlu Ali Paşa No. 697

Ragıp Paşa Kütüphanesi. No. 992

Hamidiye (Murad Molla Kütüphanesi) No. 899

Nuruosmâniye Kütüphanesi

- (c. 1-3) No. 3123
- (c. 1-3) No. 3124
- (c. 1) No. 3125
- (c. 1) No. 3127
- (c. 2) No. 3128
- (c. 2-3) No. 3126

Ayasofya Kütüphanesi

- (c. 1) No. 3042
- (c. 2) No. 3043

Hafız Ahmed Paşa (Köprülü Kütüphanesi) (c. 1) No. 211

Hüsrev Paşa Kütüphanesi (c. 2-3) No. 338

Veliyüddin Efendi (c. 3) No. 2366

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi: buradaki ciltlerin farklı nüshaları R. 1229, 1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1235, 1236, 1237, 1238, 1239, 1240, 1353; B. 220; H. 1362 numaraları ile yer almaktadır.

Târîh-i Râşid'in yurtdışındaki nüshaları hakkında bilgilere ise Franz Babinger'in *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* adlı eserin 294 ve 295. sayfalarından ulaşılabilmektedir.²⁴⁰

1.2.7. Divân

Râşid Mehmed Efendi tarihçiliğinin yanında şairliği ile de kuvvetli bir isimdir. Öyle ki Nabi'den sonra gelen kıymetli şairlerden sayılmaktadır.²⁴¹ Diğer birçok eserine göre Râşid Mehmed Efendi'nin *Divân*'ının yirmi dördü yurt içinde beşi yurt dışında olmak üzere toplamda yirmi dokuz nüshası bulunmaktadır.²⁴² Ancak bu nüshalar birbirinin bire bir aynısı değildir her nüshadaki şiir sayısı değişiklik göstermektedir.²⁴³

Eserde 27 kaside²⁴⁴, 56 tarih manzumesi²⁴⁵, 264 gazel²⁴⁶, 1 tahmis²⁴⁷, 5 şarkı²⁴⁸, 8 kıta²⁴⁹, 19 matla²⁵⁰, 11 müfred²⁵¹, 12 rübâî²⁵², 11 lugâz²⁵³, 1 takriz²⁵⁴, 1 arz-ı

²⁴⁰ Babinger, *Yazarları ve Eserleri*, s.294-295.

²⁴¹ Köprülüzade Fuat, *Eski Şairlerimiz*, s. 455.

²⁴² Günay, "Râşid Mehmed", s. 464, Özergin, "Râşid Mehmed", s. 633; Türkoğlu, *Sıhhat-Âbâd*, s. 29; Biltekin, "Vak'a-nüvis Râşid Mehmed", s. 167.

²⁴³ Günay, "Râşid Mehmed", s. 464, Özergin, "Râşid Mehmed", s. 633; Türkoğlu, *Sıhhat-Âbâd*, s. 29; Biltekin, "Vak'a-nüvis Râşid Mehmed", s. 167.

²⁴⁴ Kaside: Din ve devlet adamlarını övmek için yazılan divân edebiyatı şiir şekillerindedir. Bkz. İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, L&M Yayınları, İstanbul 2002, s.271-274.

²⁴⁵ Tarih Manzumesi: Tarihe not düşme anlamına da gelir. Ebced hesabına göre yazılan beyitler harf karşılığı olan rakamlara göre toplanır ve anlatılmak istenen olayın tarihini verir. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 451-452.

²⁴⁶ Gazel: Divân edebiyatın en çok kullanılan şeklidir. Beyit sayısı 5-12 arasında değişir. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 176-177.

²⁴⁷ Tahmîs: Bir gazelin her beyitinin başına başka şair tarafından aynı vezin ölçüsü ile üç dize eklenecek yapılan beşleme. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s.449.

²⁴⁸ Şarkı: Bestelenmek için yazılan Türk edebiyatı nazım şekli. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 434.

²⁴⁹ Kıt'a: İki ve daha fazla beyitten oluşan nazım şeklidir. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 285.

²⁵⁰ Matla: Gazel veya kasidenin ilk beyitine verilen isimdir. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 310.

²⁵¹ Müfred: Başı ve sonu olmayan tek beyit. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 352.

²⁵² Rubâî: Dört dizeli nazım şeklidir. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 391-392.

hâl²⁵⁵, 1 tercî-i bend²⁵⁶, 13 beyit²⁵⁷, 3 kıta kebire²⁵⁸, 1 müsemmen²⁵⁹, ve Farsça yazılan 4 gazel, 1 kıta, 3 rübâî, 4 müfred bulunmaktadır.²⁶⁰

Divân'ın yurt içindeki nüshaları yedi kütüphanede bulunmaktadır. Bunlar:²⁶¹

Âtıf Efendi Kütüphanesi- 2073/1

Edirne İl Halk Kütüphanesi-Ahmet Bâdî 2188

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi

- T.Y. 414(Ü1) - T.Y.2831(Ü3) - T.Y.2844/2

- T.Y.2891(Ü2) - T.Y. 620(Ü4) - T.Y.3847/1

- T.Y. 5576 - T.Y. 9690 - T.Y.9748

- İbnü'l-Emin Ktp. No: 3084 - İbnü'l-Emin Ktp. No: 3122

Millet Kütüphanesi

- Ali Emiri Efendi Manzum Eserler 152 - Reşid Efendi 3122

Süleymaniye Kütüphanesi

- Hafid Efendi 343 - Hamidiye 1093

- Hüsrev Paşa 531 - Hüsrev Paşa 532

Milli Kütüphane

²⁵³ Lugâz: Anlatılmak istenen şeyin özellikleri verilerek ne olduğunun bulunmasının istendiği nazım şeklidir. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 302.

²⁵⁴ Takrîz: Genelde övülmek istenen eserin başına eklenen övgü yazısıdır. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 450.

²⁵⁵ Arz-ı Hâl: Şairlerin sevgililerine serzenişte bulunarak sevgiliyi yine kendisine şikayet için yazılan nazım şeklidir. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 42.

²⁵⁶ Tercî-i bend: Hâne adı verilen gazel biçimindeki şiir parçaları ile vâsıtâ adı verilen beyitlerinin birleşmesi sonucunda oluşan nazım şeklidir. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 462.

²⁵⁷ Beyit: anlamca birbiri ile ilintili iki dizeden oluşan nazım şeklidir. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 79.

²⁵⁸ Kıt'a-ı Kebîre: İki den daha fazla beyitten oluşan nazım şekli. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 285.

²⁵⁹ Müsemmen: Sekiz dizeli bendlerden oluşan nazım şeklidir. Bkz. Pala, *Divan Şiiri*, s. 356.

²⁶⁰ Bu sayılar bu üç eser karşılaştırılarak elde edilen verilerdir. Bkz. Günay, *Râşid Hayatı*, s. 15; Türkoğlu, *Sıhhat-Âbâd*, s. 29; Biltekin, "Vak'a-nüvis Râşid Mehmed", s. 167.

²⁶¹ Günay, *Râşid Hayatı*, s. 16-17; Türkoğlu, *Sıhhat-Âbâd*, s. 29.

Yz.190 - Yz. 2617

Topkapı Sarayı Kütüphanesi

-Hazine Ktp 891

-Hazine Ktp 910 -Revan Ktp 767

2.BÖLÜM

***TÂRÎH-İ RÂŞİD*'NİN *İSÂ-ZÂDE TÂRÎHİ* VE *NUSRETNÂME* İLE KARŞILAŞTIRILMASI**

2.1. *TÂRÎH-İ RÂŞİD*

İlk olarak İbrahim Müteferrika tarafından basılan bu eser 1660-1722 yıllarını kapsamaktadır.²⁶² Günümüzde *Târîh-i Râşid ve Zeyli* olarak üç cilt halinde Prof. Dr. Abdülkadir Özcan ve ekibi tarafından latinize edilerek yayınlanan eserin son cildi Râşid Mehmed Efendi'ye değil Çelebizâde İsmail Âsım Efendi'ye aittir. Çalışma bilindiği gibi Râşid Mehmed Efendi'yi esas aldığından ilk iki ciltle sınırlandırılmıştır.

Tezin bu bölümünde eseri incelerken Râşid Mehmed Efendi ile aynı dönemi kapsayan yılları konu edinen, resmî olarak adı vak'anüvis olmasa da tarihi olayları içeren eser bırakan müellifinin ismi konusunda netlik olmayan²⁶³ *İsâ-zâde Târîhi*²⁶⁴ ile yine aynı dönemi konu alan Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın eseri *Nusretnâme*'yi Râşid Mehmed Efendi'nin eseri *Târîh-i Râşid* ile karşılaştırılmıştır.

2.2. *İSÂ-ZÂDE TÂRÎHİ* İLE *TÂRÎH-İ RÂŞİD* ARASINDAKİ BENZERLİK VE FARKLILIKLAR

İsâ-zâde Târîhi 1065- 1104 (1654-1693) yılları arasını *Târîh-i Râşid* 1071-1134 (1660-1721/2) yılları arasını kapsamaktadır. Bu durum iki eserin [1071-1104/1660- 1693] otuz üç yıllık bölümünün aynı devri kapsadığını göstermektedir. Değerlendirme yapılırken bu otuz üç yıllık dilim karşılaştırarak aynı yıllara iki farklı müellifin nasıl baktığı ve farklı olarak nelere değindikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

²⁶² Şen, *İbrahim Müteferrika*, s. 66.

²⁶³ *İsâ-zâde Târîhi*, s. XXIII-XXVII.

²⁶⁴ Eserin müellifi hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *İsâ-zâde Târîhi*, s. XXIII-XXVI; Öztürk, *Kalemli Muhafızları*, s. 130.

Târîh-i Râşid'in özellikle ilk cildinin Mustafa Naîmâ Efendi'nin bıraktığı yerden başlanılarak derlenip toparlanması ile oluşturulması²⁶⁵ ve aynı zamanda Mustafa Naîmâ Efendi'nin de eserini oluştururken *Îsâ-zâde Târîhi*'nden faydalandığı bilindiği için bu eser seçilmiştir.²⁶⁶ Bu şekilde karşılaştırma yapılarak iki eserin benzer ve farklı olduğu yerler ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.2.1. Teknik Farklılıklar

Müellif *Îsâ-zâde Târîhi* 'nde konuları yıllara göre tasnif etmiş, olayları bu tasnife göre incelemiştir.²⁶⁷ Eser bu yönüyle *Târîh-i Râşid* ile aynı özelliğe sahiptir. Çünkü Râşid Mehmed Efendi de eserini oluştururken önce bir nevi başlık gibi yılın adını yazmış sonrasında oluş sırasına göre olayları o başlık altında toplamıştır.²⁶⁸ Ancak olayları anlatırken iki müellifin farklı metot uyguladığı görülmektedir. *Îsâ-zâde Târîhi*'nde ilgili yıl içerisinde vefat, tebeddülât gibi genel başlıklar kullanılsa da genelde gerçekleşen olayları başlıksız bir şekilde doğrudan yıl belirtilerek kronolojik seyriyle aktarılırken; *Târîh-i Râşid*'de ilgili yıl başlığının altında olaylar ayrıntılı bir başlıklandırma ile belirtilmiş ve olaylar içerisinde öne çıkan diğer meseleler de başlıklandırılarak ele alınmıştır.²⁶⁹ Örneğin müellif *Îsâ-zâde Târîhi*'nde 1074 yılını kayıt altına alırken doğum ölüm ve Kaniye Kalesi ile ilgili başlık vermiş ancak o yıl gerçekleşen ve önemli olan Uyvar Savaşı ve Uyvar'ın fethini başlık kullanmadan anlatmıştır.²⁷⁰ Râşid Mehmed Efendi aynı yıl olaylarını ele alırken “*Âgâz-ı muhâsara-i Uyvar*”, “*Vusûl-ı Hânzâde Ahmed Giray Sultân bâ-asker-i Tatar*”, “*Âmeden-i imdâd ez-araf-ı çasar ve inhizâm-ı îşân*” vb. şeklinde kırk altı müstakil başlıklandırma yapmıştır.²⁷¹

Müellif *Îsâ-zâde Târîhi*'nin sonlarına doğru olayları daha yüzeysel şekilde ele almaktadır. Örnek olarak “*Vefayât*” başlığı altında ölen kişilerin adlarını zikre-

²⁶⁵ Özergin, “Râşid Mehmed”, s. 634.

²⁶⁶ *Îsâ-zâde Târîhi*, ss. XXXIII-XXXIX.

²⁶⁷ *Îsâ-zâde Târîhi*, ss. 15-232.

²⁶⁸ *Vekayi'-i Sene-i İhdâ ve Seb'in ve Elf* gibi genel bir başlıklandırma yaptıktan sonra “*Tebdîli serdâr-ı cezîre Girid*”, “*Tevcîh-i vezâret be-mutasarrıf-ı Silistre*” gibi müstakil başlıklandırmalara gitmiştir. Râşid, *Zeyl*, 1: XXXV.

²⁶⁹ Râşid, *Zeyl*, 1: 12-637- 2: 638-1298.

²⁷⁰ *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 76-81.

²⁷¹ Râşid, *Zeyl*, 1: 32-35; bu konu ile ilgili bir diğer örnek için bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 218-226 ve *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 170-172.

derken kısaca öz geçmişlerine de yer veren²⁷² müellif eserinin sonuna doğru sadece vefat eden kişilerin adını yazmakla yetinmiştir.²⁷³ Ayrıca metni oluştururken görevden alınanlara, veziriazamlara, Rum ve Anadolu Kazaskerlerine, İstanbul kadılarına eserinin sonunda kronolojik olarak isimlerini zikrederek yer vermiştir.²⁷⁴ *Îsâ-zâde Târîhi* 'nde karşılaştığımız bu farklılığın eser kayıt altına alınırken yaşanan müellif değişikliğinden kaynaklandığını düşünülmektedir.²⁷⁵

2.2.2. Kapsadıkları Yıllar

Müellif *Îsâ-zâde Târîhi* 'nde esere “*Sene-i Hams ve Sittin ve Elf*” şeklinde başlık atarak başlamış en son olarak da “*Sene-i Erbaa'a ve Mi'e ve Elf*” başlığıyla eserine son vermiştir.²⁷⁶ Râşid Mehmed Efendi de eserine “*Vekâyi'-i Sene-i İhdâ ve Seb'in ve Elf*” yılı ile başlamış “*Vekâyi'-i Sene-i Erba'a ve Selâsîn ve Mi'e ve Elf*” yılı ile son vermiştir.²⁷⁷

2.2.3. Vefat Haberleri

Müellif *Îsâ-zâde Târîhi* 'nde ölümlere yer verirken olay sıralamasına bakmaksızın anlattığı yılın sonunda o yıl ölenin olup olmadığını önemsemeden “*Vefeyât*” şeklinde bir başlık altında vadesiyle ya da idam edilerek öldürülen kişilerin isimlerini zikrederek konuyla ilgili birkaç bilgiye yer vermektedir.²⁷⁸ Eğer o yıl vefat eden yoksa ya “*Şâyeste-i tahrîr tercemeye zafer bulunmamakla, ihmâl olundu*”²⁷⁹ ya da “*Nakle sâlih kimse bulunmadı, yohsa ihmâl olunmaz idi.*”²⁸⁰ şeklindeki ifadelerle bir sonraki yılın olaylarını kaleme almaya devam etmiştir. Ancak “*Vefeyât*” başlığını atmasına rağmen bazen yıl içerisinde olayları kronolojik seyri ile aktarırken başlıksız

²⁷² *Îsâ-zâde Târîhi* 'nin müellifi 1084 yılında vefat eden “el-Mevlâ Abdülkadir” adlı kişinin vefat haberini verirken kişi hakkında biyografi tarzında bilgilere yer vermiştir. Bkz. *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 129.

²⁷³ *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 176.

²⁷⁴ *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 227-233.

²⁷⁵ *Îsâ-zâde Târîhi*, s. XXVI.

²⁷⁶ *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 15-233.

²⁷⁷ Râşid, *Zeyl*, c. 1-2, ss. 12-1254.

²⁷⁸ *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 21-22; diğer örnekler için bkz. s. 92-93,154,165,196.

²⁷⁹ *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 98.

²⁸⁰ *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 99-102.

bir şekilde gerçekleşen ölümlere de yer vermiştir. Örneğin, müellif 1094/ 1683 yılı olaylarını aktarırken *İsâ-zâde Târîhi*'nde metin içerisinde dönemin valide sultanı Hatice Turhan Sultan'ın vefatını, Rumeli Beylerbeyi Küçük Hasan Paşa'nın şehit oluşunu başlıksız, Defterdar Ahmet Paşa'nın vefatını ve İbrahim Paşa'nın idam edilmesini *Vefeyât* başlığı altında kaleme almıştır.²⁸¹ Bu şekilde satır aralarına vefat edenleri kaydetmesi önemli olduğunu düşündüğü ve unutulmasını istemeği kişilerin vefatlarından kaynaklanmıştır. Râşid Mehmed Efendi eserinde konuları oluş sırasına göre kaleme aldığı için böyle genel bir başlığa gerek duymadan kendi vadesi ile ölenleri "*Vefât-ı.....*"²⁸² ya da "*İrtihâl-i....*"²⁸³ şeklinde, öldürülenleri "*Katl-i.....*"²⁸⁴, şehit olanları ise "*Şehâdet-i...*"²⁸⁵ şeklinde kayıt altına almıştır. Anlaşıldığı üzere Râşid Mehmed Efendi ölümleri konu alırken vadesiyle ya da idam gibi cezalar nedeniyle öldürülenleri ve neden ölüme mahkum edildiklerini²⁸⁶ ayrı ayrı belirtmiştir.

2.2.4. Tarihlendirme Farklılıkları

Müellif *İsâ-zâde Târîhi*'nde vefat ile ilgili konuları ele alırken bazen yanlışlıkla düşerek farklı bir yılda vefat etmesine rağmen kişinin ölümünü başka bir yılın altında verebilmiştir. Örneğin müellif *İsâ-zâde Târîhi*'nde 1072 yılı olaylarını anlatırken "*Vefeyât*" başlığı altında Melek Ahmed Efendi'nin bu yıl içerisinde vefat ettiğini belirterek kısaca Melek Ahmed Efendi'nin kariyerine yer vermiştir.²⁸⁷ Râşid Mehmed Efendi ise Melek Ahmed Efendi'nin vefatı ile ilgili "*araz-ı ta'ün ile mübtelâ-yı nekâbet-i reybü'l-menûn..*" ifadesini kullanarak 1072 yılında değil 1073 yılında İstanbul'da vebaya yakalanarak vefat ettiği belirtilmektedir.²⁸⁸ Aynı dönemleri konu alan Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa'nın *Silahdâr Tarihi* ve Abdurrahman Abdi Paşa'nın *Vekâyi'-nâmesi* adlı eserlerde de ölümün 1073 yılında gerçekleştiği belir-

²⁸¹ *İsâ-zâde Târîhi*, ss. 177-182; diğer örnekler için bkz. s. 202,

²⁸² Vefat-ı Vâlî-i Mısır Ahmet Paşa, bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 401; diğer örnekler için bkz. 1: 102, 149, 218.

²⁸³ İrtihâl-i Şehzâde Sultân Selim, bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 439; diğer örnekler için bkz. 1: 316, 382, 434.

²⁸⁴ Katl-i Vezîr-i Mükerrerem Ser'asker İbrahim Paşa, bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 286; diğer örnekler için bkz. 1: 397, 420, 437.

²⁸⁵ Şehâdet-i muhâfiz-ı kal'a-i Budun, bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 270; diğer örnek için bkz. 1: 246.

²⁸⁶ Bağdat Valisi Murtaza Paşa'nın kaçması sonucunda idam edildiği anlatılmaktadır. Bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 22.

²⁸⁷ *İsâ-zâde Târîhi*, s. 71-72.

²⁸⁸ Râşid, *Zeyl*, 1: 22.

tilmektedir.²⁸⁹ Râşid Mehmed Efendi, Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa ve Abdurrahman Abdi Paşa'nın eserlerinde Melek Ahmed Efendi'nin 1073 yılında öldüğü belirtilirken, müellif *Îsâ-zâde Târîhi*'nde 1072 yılını vererek diğer üç müellifin verişiyle tarih uyumsuzluğu gözlemlenmiştir. Bir yıl farkla kayıt altına alınan vefat haberi iki eser arasındaki tek örnektir.

2.2.5. Resmî ve Gayri Resmî Tarihçiliğin Avantajları ve Dezavantajları

Müellif *Îsâ-zâde Târîhi*'nde Osmanlı Devleti'nin idamesinde olan ancak kendi halkından kral atadığı bölgelerde gerçekleşen olaylara yer vermemiştir.²⁹⁰ Bu durum müellifin resmî vak'anüvis olmamasından kaynaklanmaktadır. Râşid Mehmed Efendi'nin saray tarafından verilen görevi vesilesiyle bilgi ve belgelere daha kolay ulaştığından Osmanlı Devleti içerisinde İstanbul dahilinde ve haricinde vuku bulan olaylar ile devletin sınırları dışında cereyan eden konulara eserinde yer verebilmiştir.²⁹¹ Râşid Mehmed Efendi eserinde devletin diğer devletlerle yaptığı yazışma metinlerine daha fazla yer verebiliyor olması resmî olarak görev yapmasının eserine önemli bir katkısıdır. Özellikle 1074/1663-1664 yılı olaylarına bakıldığında Râşid Mehmed Efendi'nin eserinde Serdar-ı Ekrem tarafından Nemçe İmparatoru Başvekili Dukadin Safan'a gönderilen mektubun²⁹² ve başka birçok mektup örneğine ayrıca bu mektuplara verilen cevaplara da yine eserde yer verilmiştir.²⁹³ Bu şekilde kaynaklarda farklı olarak birisinde var olan resmî evrakın diğerinde olmaması evrakların önemsiz olduğunu değil resmî ve gayri resmî tarihçi arasındaki farkı göstermektedir.

Râşid Mehmed Efendi resmî tarihçi olmasının avantajlarına diğer bir örnek ise her iki müellif de Tatar Hanlığı'nda gerçekleşen olaylara yer vermiştir. *Îsâ-zâde Târîhi*'nde konuya daha yüzeysel yer verilirken yine *Târîh-i Râşid*'de ayrıntılar göz-

²⁸⁹ Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdâr Tarihi*, İstanbul Devlet Matbaası, 1928, 1: 256-257; Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)] Tahlil ve Metin Tenkidi*, Haz. Fahri Çetin Derin, Çamlıca Basım Yayınevi, İstanbul 2008, s. 155.

²⁹⁰ *Îsâ-zâde Târîhi*, ss. 66-69. Erdel 1540-1699 yılları arasında dış işlerinde Osmanlı'ya iç işlerinde ise Osmanlı Devleti'nin atadığı krala bağlı kalmıştır. Bkz. Kemal Karpat, "Erdel", *DİA*, c.11, İstanbul 1995, ss. 280-283.

²⁹¹ Râşid, *Zeyl*, 1: 12-15.

²⁹² Râşid, *Zeyl*, 1: 39 diğer mektup örnekleri için bkz. 1: 45, 47, 155-156.

²⁹³ Râşid, *Zeyl*, 1: 41, 43, 44, 76.

lenmektedir.²⁹⁴

Ayrıca devlet içerisinde yeni inşa edilen çeşme, cami vs. yapılar hakkında da Râşid Mehmed Efendi'nin eserinde müstakil kayıtlara rastlanırken ²⁹⁵ *Îsâ-zâde Târîhi* 'nde konunun akışı içerisinde bu tarz bilgilere yer verilmesi ²⁹⁶ yine iki müellif arasındaki olayları kayıt altına almalarının farkından kaynaklanmaktadır.

2.2.6. Tabiat Hadiseleri

Her iki müellif de eserinde deprem, yangın ve güneş tutulması gibi doğa olayların ortaya çıkarmış olduğu sonuçlara farklı yoğunlukta yer vermiştir. Bununla birlikte İstanbul dışında olan depremlere müellif *Îsâ-zâde Târîhi* 'nde yer vermezken Râşid Mehmed Efendi eserinde İstanbul içinde ya da dışında olan depremlerden bahsetmiştir. Bu farklılığı göstermesi açısından Van depremi örnek verilebilir. 1075/1664-1665 yılında Van'da meydana gelen ve büyük yıkımlar oluşturan depreme müellif *Îsâ-zâde Târîhi* 'nde yer vermezken²⁹⁷ Râşid Mehmed Efendi eserinde depremden bahsetmekle kalmamış deprem sonrasında yapılan tamir ve onarım faaliyetlerinden, bu faaliyetlere kimin memur edildiğinden dahi bahsetmiştir.²⁹⁸ Bu durum yine bize Râşid Mehmed Efendi'nin devlet memuru olmasından dolayı İstanbul dışında olan olaylarla ilgili bilgilere ulaşabildiğini göstermektedir.

1071/1660 yılında gerçekleşen güneş tutulmasından bahseden iki müellif de olayın ne zaman gerçekleştiğini halkın bu durum karşısında ne yaptığını küçük nüanslarla aktarmaktalar²⁹⁹. Ancak 1076/ 1666 yılında gerçekleşen ay tutulmasına Râşid Mehmed Efendi eserinde kısa da olsa bilgi verirken³⁰⁰, müellif *Îsâ-zâde*

²⁹⁴ *Îsâ-zâde Târîhi*, s.89- 90; Râşid, *Zeyl*, 1: 74. Diğer örnekler için bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 201,259; *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 155, 187.

²⁹⁵ “*Înşâ-i minâre ve minber der-mescid-i Sarây-ı Davud Paşa*” şeklinde başlıklandırmaya gitmiştir. Bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 72. Diğer örnekler için bkz. 1: 209-210, 211, 221, 265-266, 397.

²⁹⁶ *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 88-89. Diğer örnekler için bkz. s. 164-165.

²⁹⁷ *Îsâ-zâde Târîhi*, ss. 85-88.

²⁹⁸ Râşid, *Zeyl*, 1: 66. Aynı şekilde 1091 yılında Kabe'de yirmi dört saat boyunca yağan ve sonucunda ölümlerin yaşandığı felakete Râşid Mehmed Efendi eserinde yer verirken (Râşid, *Zeyl*, 1: 217) *Îsâ-zâde Târîhi* 'nde bu konuya değinmemiştir. İzmir'de 1099/ 1687-1688 gerçekleşen depreme de yine müellif *Îsâ-zâde Târîhi* 'nde yer vermezken Râşid Mehmed Efendi eserinde yer vermiştir. (Râşid, *Zeyl*, 1: 348-349).

²⁹⁹ Râşid, *Zeyl*, 1: 13; *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 67.

³⁰⁰ Râşid, *Zeyl*, 1: 81.

Târîhi'nde bu konuya değinmemiştir.³⁰¹

<p><i>Vuku '-i Kûsûf-ı Mihr-i Münîr</i></p> <p><i>Sene-i mezbûre recebinin yirmi dokuzuncu günü vakt-i zuhra karîb بحكمة</i> <i>الله تعالى istilâh-ı fen-şinâsân-ı nücûm</i> <i>üzre on iki usbu' farz olunan cirm-i</i> <i>âfitâb-ı âlem-tâb temâmen münkesif</i> <i>olup rûz-ı rûşeni mânend-i şeb-i deycûr</i> <i>etmekle ekser-i nâs istîlâ-yı dehşet-i bîm</i> <i>ü hirâs ile cevâmi'ü mesâcide şitâb ve</i> <i>iltizâm-ı mülâzemet-i mescid u mihrâb</i> <i>eylediler. Bir buçuk sâ'at kadar zulmet</i> <i>mütemâdî ve kanâdîl ü şümû' yakdimağa</i> <i>bâdî olup nehârı leyl ettikten sonra yine</i> <i>kemâ-kân incilâya meyl eyledi. (R. 1: 13)</i></p>	<p><i>Kûsûf- i Küllî</i></p> <p><i>Sene-i mezbûre günü vakt-i zuhra karîb 'âlem-tâba kûsuf 'arız olup, rûz-i rûşen mânend-i şâm-ı deycûr olup, kevâkib ile âsumân müzeyen olmağla rûz-i kıyâmetten bir nişân zâhir olmağla cevâmi' ve mesâcîdde îkad-i kanâdîl ü şümû'eylediler. İstanbul sıkaklarında bulunan sıbyân u nisvânın feryâd ü figanları âsumâna peyveste olmuş idi.</i></p> <p><i>Ba'de'z-zuhr yine müncelî olmağla, 'âlem nûr ile doldu.</i></p> <p><i>Ve bu kûsuf(un) Memâlik-i 'Osmâniyye'de 'ale's-seviye müşâhede olduğunu etrâfdan gelen müsâfirîn haber verdiler. (İ. T. 67)</i></p>
--	---

2.2.7. Tebeddülât Haberleri

İki müellif de eserlerinde görev değişikliklerine yer vermiştir. Ancak *Îsâ-zâde Târîhi*'nin müellifi görevden almayı (azl), göreve ilk atamayı (nasb) ve görev değişikliği (tebdil) konularının hepsini yıl içerisinde kullandığı "*Tebeddülât*"³⁰² başlığı altında toplamıştır. Râşid Mehmed Efendi ise eserinde görev değişikliklerini

³⁰¹ *Îsâ-zâde Târîhi*, ss. 88-94.

³⁰² "...Uzun İbrahim Paşa ma'zûl oldu." *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 145-146; "sene-i mezbûre muharremin yirmi beşinci günü Rumeli Kadı'askeri Hâmid Efendi ma'zul ve yerine Beyâzi-zâde Ahmed Efendimevsûl oldu." *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 167; diğer örnekler için bkz. s. 67, 75, 163, 186.

“*Tebdîl-i....*”³⁰³, göreve ilk atamaları “*Nasb-ı....*”³⁰⁴ ve görevden almaları “*Azli....*”³⁰⁵ şeklinde kronolojik sıralamaya uygun olarak müstakil başlıklarla tasnif etmiştir.

2.2.8. Aynı Yıldaki Konu Farklılıkları

Râşid Mehmed Efendi eserinde yıl içerisinde gerçekleşen elçi ziyaretlerine, devlet adamlarına gönderilen hil’atlara, padişahın gerçekleştirdiği ev ziyaretleri gibi pek çok olaya yer verirken³⁰⁶ *Îsâ-zâde Târîhi*’nin müellifi aynı yıl içerisindeki bu olayların hiçbirine yer vermemiştir.³⁰⁷ Bununla birlikte 1077/ 1667 yılında Mısır’da memur olarak görev yapan Ramazan Bey’in gemilerinin düşmanlar tarafından sarılması ve sonrasında gerçekleşen olaylara *Îsâ-zâde Târîhi*’nde³⁰⁸ *Silâhdâr Tarihi*’nde³⁰⁹ ve Abdi Paşa’nın *Vekâyi’-nâmesi*’nde³¹⁰ farklı yoğunluklarda yer verilmiş olmasına ve bu konuya *Târîh-i Râşid*’de değinilmemiş olması devlet için hatırlanması istenmeyen bir konunun kayıt altına alınmadığını düşündürmektedir. Bu da Râşid Mehmed Efendi’nin resmî tarihçi olmasının dezavantajı olarak kabul edilebilir.

Bazı yılların olaylarını ele alırken her iki müellif de pek çok ayrıntıya yer vermiştir. Bununla birlikte bazen aynı yılı ele almalarına rağmen o yıl içerisinde gerçekleşen farklı olayları aktardıkları olmuştur. Mesela 1087/1676-1677 yılını işlerken Râşid Mehmed Efendi asker maaşlarına yapılan zamları dile getirmiştir.³¹¹ *Îsâ-zâde Târîhi*’nin müellifi ise bu konuya yer vermemiştir. Ancak aynı zaman diliminde gerçekleşen Râşid Mehmed Efendi’nin eserinde bahsetmediği İstanbul merkezde çıkan ve iki evin yandığı yangına *Îsâ-zâde Târîhi*’nin müellifi yer vermiş hatta ev sahiple-

³⁰³ 1087 yılında gerçekleşen üç görev değişikliğini müstakil başlıklarla ifade etmiştir. Bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 192-199; diğer örnekler için bkz. s. 209, 247, 316.

³⁰⁴ “*Nasb-ı Ser’asker-i Cedîd be-Cânib-i Üngürus*” ifadesi ile göreve ilk atamayı müstakil olarak kayıt altına almıştır. Bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 287; diğer örnekler için bkz. 1: 14, 88, 151, 261.

³⁰⁵ “*Azli-i Vezîria’zam Tevki’i İsmail Paşa*”, Râşid, *Zeyl*, 1: 340; diğer örnekler için bkz. 1: 85, 178.

³⁰⁶ Râşid, *Zeyl*, 1: 82-86.

³⁰⁷ *Îsâ-zâde Târîhi*, ss. 94-96.

³⁰⁸ *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 94-95.

³⁰⁹ *Silâhdâr, Silâhdâr Tarihi*, 1: 416-418.

³¹⁰ Abdi Paşa, *Vekâyi’-nâmesi*, s. 254.

³¹¹ Râşid, *Zeyl*, 1: 193.

rinin isimlerini dahi zikretmiştir.³¹² İki farklı konuya yer verilmiş olması, saray tarihçisi de denilen vak‘antüvisin devlet ricalinin bilebileceği maaş zammı hakkında bilgi sahibi olurken, halk için önemli olan bir felaket hakkında ise bilgi sahibi olmadığını göstermektedir.

Aynı yılda gerçekleşen farklı olaylara yer verdiklerine dair bir diğer örnek Kaşıkçı Elması ile ilgilidir. *Îsâ-zâde Târîhi*’nde ilgili yılda Kaşıkçı Elması ile ilgili bir veri bulunmazken Râşid Mehmed Efendi’nin tarihinde bu olay oldukça ayrıntılı bir şekilde şu ifadelerle yer almaktadır:³¹³

Zuhûr-ı elmas-ı zî-kıymet

İstanbul’da Eğrikapu mezbelesinde bir müdevver taş bulunup, bulan gâfil-i bî-baht bir yaymacı kaşıkçı ile üç kaşoğa mübâdele, ba‘dehû kuyumculardan biri mezbûr kaşıkçıdan ol taşı on akçeye mübâya‘a eylemiş veyine kendü esnafından birine gösterüp elmas olduğu nümâyân oldukda, hisse talebiyle ol dahi şerik olmak isteyüp beynlerinde nizâ‘ vâki‘ ve giderek bu ahvâl kuyumcubaşıya mün‘akis oldu. Kuyumculara birer kîse akçe verüp taşı ellerinden aldığı Vezîria‘zam Mustafa Paşa hazretlerinin mesmû‘u oldukda, kuyumcubaşıdan kendü için almak dâ‘iyesinde iken taraf-ı pâdişâhîye aks olup talebini müş‘ir hatt-ı hümayûn sadır oldu. Hâsılı taş meydâna çıkup işlettirildikde seksen dört kırat bir adîmü‘l-misl elmas zuhûr etmeğin, Hazîne-i hümayûna zabt olunup bu mukabelede kuyumcubaşıya kapucubaşılık tevcihiyle ikrâm ve birkaç kîse akçe in‘âm olundu.

Tespit edildiği kadarıyla Kaşıkçı Elması’nın bulunuşu ile ilgili Râşid Mehmed Efendi’nin eserinde anlatmış olduğu rivayet Kaşıkçı Elması’na dair meşhur olan rivayetlerdendir.

2.2.9. Toplumsal Olaylara Yer Vermeleri

Râşid Mehmed Efendi yıl içerisinde gerçekleşen toplumsal olayları da kale-

³¹² *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 151; 1090 yılında gerçekleşen ve birçok dükkanın yandığı konuya ise Râşid Mehmed Efendi eserinde yer verirken (bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 208.) *Îsâ-zâde Târîhi*’nde bu konuya değinilmemiştir.

³¹³ Râşid, *Zeyl*, 1: 209.

me almıştır. Örneğin halkın hurafe olarak önem addettiği bir kabrin padişahın emri ile yıkılmasına eserinde şu ifadelerle yer vermektedir:

*“Şeyh Vanî Efendi esnâ-yı va’zda, “Edirne kurbunda Baba-yı Atîk menzilin-de Kanber Baba nâmında bir mezâr mecma’-i züvvâr olup ba’z-ı cehelenin akîdesin ifsâd ve nice sâde levh âdemler ol kabirden istimdâd etmekle halkı şirke düşürmeğe bâdî olmuş” deyü men’ine tekayyüd olunmak üzre ba’z-ı kelimât îrâd ettirmeğin, kâimmakâm paşa arz u telhis ettikde taraf-ı hümayûndan dahi etrâfin sevk ve tergi-biyle men’i tasvîb ve mâh-ı merkumun on dördüncü günü sâdır olan hatt-ı hümayûn mücebince bilâ-te’hir hedm ü tahrîb olundu.”*³¹⁴

Saray tarihçisi de denilen resmî tarihçiler sarayda gerçekleşen izdivaçlara di-ğ er tarihçilerden daha ziyade yer vermektedir.³¹⁵ Aynı şekilde bir şehzadenin eğiti-mine başlanırken sarayda yapılan dua merasimine de yalnızca Râşid Mehmed Efendi resmî tarihçi olarak eserinde yer vermiştir.³¹⁶ Aynı yıl içerisinde gerçekleşen bu iki konu hakkında *Îsâ-zâde Târîhi*’nde bir bilgi bulunmamaktadır.³¹⁷ Saray tarihçisi ol-duğu için Râşid Mehmed Efendi’nin saray içerisinde gerçekleşen mevzular hakkında bilgi ve belgelere daha kolay bir şekilde ulaşması sonucunda bu tarz konuları kayıt altına aldığını göstermektedir.

Bazı olaylar aynı yıl içerisinde başlayıp bitmemiştir. Böyle hadiselerde Râşid Mehmed Efendi tarihi seyre riayet ederek olayların başlangıç, gelişme ve sonucuna ne zaman olduysa o yılın içerisinde yer vermiştir. Örneğin Leh isyanı 1082/ 1671-1672 yılında gerçekleşmiş, isyan nedeni³¹⁸ ile yapılan sefer³¹⁹ ve sefer sonucunda yapılan antlaşma³²⁰ ise 1083/ 1672-1673 yılında gerçekleşmiştir. Râşid Mehmed Efendi eserinde bu ve bunun gibi birkaç yıl süren olaylara tarihi seyrine göre yer vermektedir.³²¹

Râşid Mehmed Efendi daha önce de belirttiğimiz gibi resmî tarihçi olması sebebiyle eserinde elçilerle ya da hükümdarla gerçekleşen yazışmalara ve birçok

³¹⁴ Râşid, *Zeyl*, 1: 88.

³¹⁵ “*Akd-i Fatma Sultân be-cenâb-ı Vezîr-i mükerrem Yusuf paşa*”, Râşid, *Zeyl*, 1: 87.

³¹⁶ Râşid, *Zeyl*, 1: 100.

³¹⁷ *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 98.

³¹⁸ Râşid, *Zeyl*, 1: 152.

³¹⁹ Râşid, *Zeyl*, 1: 153.

³²⁰ Râşid, *Zeyl*, 1: 166.

³²¹ Râşid, *Zeyl*, 1: 152-168.

fermana yer verirken 1081 yılında gerçekleşen ve toplumsal açıdan önemli olan meyhanelerin yıkılmasını emreden fermana eserinde yer vermemiştir.³²² *Îsâ-zâde Târîhi* 'nin müellifi ise bu fermana eserinde yer vermiştir.³²³ Böyle bir belgeye Râşid Mehmed Efendi'nin eserinde yer verememiş olması bizzat fermana ulaşamamasından kaynaklanmış olabilir.

2.2.10. Adlî Vakalar

Râşid Mehmed Efendi eserinde yargıya intikal eden olaylara da yer vermiştir. Örneğin 1091 yılında gerçekleşen evli bir Müslüman kadın ile Yahudi bir erkeğin zina etmeleri sonucunda görülen mahkemeye, mahkeme sonucunda verilen recm cezasına ve cezanın ne şekilde nerede uygulanacağı gibi meselelere *Târîh-i Râşid*'de oldukça ayrıntılı yer almaktadır.³²⁴ Ancak bu konuya *Îsâ-zâde Târîhi*'nin müellifi eserinde yer vermemektedir.³²⁵ Bu olay da bize Râşid Mehmed Efendi'nin resmî tarihçi olması sebebiyle mahkeme kayıtlarına daha kolay ulaşabildiğini göstermektedir.³²⁶

2.3. NUSRETNÂME İLE TÂRÎH-İ RÂŞİD ARASINDAKİ BENZERLİK VE FARKLILIKLAR

Nusretnâme 1106-1133/1695-1721 yılları arasını *Târîh-i Râşid* 1071-1134/1660-1722 yılları arasındaki olaylardan bahsetmektedir. Bu durum iki eserin yirmi altı yıllık bölümünün aynı devri kapsadığını göstermektedir. Değerlendirme yapılırken bu yirmi altı yıllık dilim karşılaştırarak aynı yıllara iki farklı müellifin nasıl baktığı ve farklı olarak nelere değindiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

³²² “*Sudûr-ı fermân-ı pâdişâhî be-hedm-i meyhânehâ*”, Râşid, *Zeyl*, 1: 147.

³²³ *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 108.

³²⁴ Râşid, *Zeyl*, 1: 215.

³²⁵ *Îsâ-zâde Târîhi*, s. 166-169.

³²⁶ Adlî vaka olarak değerlendirilmese de 1073/ 1662-1663 yılında kendisine verilen görevi yerine getirmek yerine kaçan Sabık Bağdad Valisi Vezir Murtaza Paşa'nın yakalanıp boynunun vurulması cezasına Râşid, *Zeyl*, 1: 22'de yer verilmiş ancak *Îsâ-zâde Târîhi*, ss. 72-76'da yer verilmemiştir.

2.3.1. Olaylara Yaklaşım Farklılıkları

Râşid Mehmed Efendi 1115/1703'e kadarki olayları aktarırken kendi görüşlerine ya da padişaha karşı övgülü ifadelerine pek fazla yer vermezken Silahdâr Fındıklılı Mehmet Ağa şahit olduğu olayları objektif olarak aktarmış bazen ben dilini kullanmıştır. Örneğin: II. Mustafa'nın vefat hadisesini aktarırken kendisinin olaya bizzat şahit olduğunu,

*“Fakir silâhdâr bulunduğumuz hasebiyle taraf-ı pâdişâhîden teçhiz[ü] tekfîni bu kullarına tenbîh ü sipâriş bulunmağın, evvelâ vüzerâ ve ulemâ ve a'yân-ı dîvânı sarây-ı âmireye da'vet ve akağalar kapısı hâricine cem' oldukları vakitte, pâdişâh-ı mağfurun cenâzesi kuşhâne kapusundan çıkarılıp...”*³²⁷

şeklindeki ifadelerle belirtmiştir. Râşid Mehmed Efendi ise tespit edebildiğimiz kadarıyla bu şekilde ifadelere eserin temize çektiği bölümünde yer vermemiş ancak bizzat şahit olarak yazdığı tarihi olaylara nadir de olsa ben diliyle eklemeler yapmıştır.³²⁸

Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, olayları ele alırken merkeze padişahı koymuş Râşid Mehmed Efendi ise olaylara daha resmî ifadelerle yer vermiştir. Örneğin Vezîr-i sâni Rum Ahmed Paşa'nın görevden alınma mevzusunda Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa satır arasına *“Vezîr-i sâni Rum Ahmed Paşa ka'im-makamlığı hâlinde nâ-hakk yire nice kan döktüğünden muğber-i hâtır-ı pâdişâhî olmuşidi. İrtesi penç-şenbih gün kapun arasına habs olunup cümle eşyâsı taraf-ı mîrîyre kabz olundu.”*³²⁹ ifadesini ekleyerek yine bir olay karşısında padişahın durumunu da belirtmiştir. Aynı mevzuya eserinde yer veren Râşid Mehmed Efendi ise kişinin görevden neden alındığına ve bu görevden alınmanın Padişahın fermanı ile gerçekleştiğine yer verirken,

³²⁷ Silahdâr, *Nusretnâme*, s.806.

³²⁸ Günümüzde siyam ikizi olarak adlandırılan tıbbi bir mesele ile 1127/1715 tarihinde Fatma ve Rukiye isimlerini taşıyan baş ve omuz bölgelerinden birbirlerine bitişik olup omuzdan aşağı tarafı ayrı olan ikizleri gördüğünü anlatırken *“...bu Fakîr dahi anda hazır bulunup cümle ile ...”* ifadesiyle ortamda kendisinin olduğunu ve herkesin nasıl tepki verdiğini eserinde kaleme almıştır. Bkz. Râşid, *Zeyl*, 2: 893.

³²⁹ Silahdâr, *Nusretnâme*, s.72.

olay karşısında padişahın tutumundan bahsetmemiştir.³³⁰

Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa bazen padişaha olan sevgisini cümlelere dökerken daha ileri giderek yapılan işlerin kolayca ve çabuk bir şekilde bitirilmesini bile padişaha bağlamıştır. Örneğin Pançova isimli köprünün inşaatının zor olmasına rağmen kolayca tamamlanmasına

*“onuncu şenbih gün yetmiş kit’a tonbaz üzre cisr-i mezbûr tamâm olup kurbânlar kesilüp toplar atıldı. Hakka ki yedi günde Tuna’ya köprü kurulduğu kütüb-i târîhlerde mesmû’ ve müşâhede olunmayup el-hamdüli’llâh kudretlü pâdişâhımız hazretlerinin yümn-i himmetleri vezir-i a’zam kullarının sa’y ü dikkatleri ile vücuda geldi.”*³³¹ ifadesi ile işin kolaylıkla bitirilmesini bizzat padişahın varlığına bağlamıştır.

2.3.2. Kaynaklara Erişim Kolaylıkları ve Zorlukları

Râşid Mehmed Efendi 1115-1134/1703-1722 yılı olayları görerek ya da işiteyerek kayıt altına almıştır. Ancak Mustafa Naîmâ Efendi’nin vak‘anüvislik dönemine denk gelen olayları elde ettiği verileri temize çekerek oluşturmuş olduğundan 1071-1114/1660-1703 yılı olayları anlatış şekli elde edebildiği veriler ölçüsündendir buna bir örnek ise Temeşvar Seferi’nde Osmanlı birlikleri ile birlikte olan Kırım Hanı Hacı Selim Giray Hanı’nın bir mektup ile Kırım’ın durumunu anlatması ve memleketine geri dönmek için izin istediği mektuba Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa yer verirken³³² Râşid Mehmed Efendi izin isteme olayını birkaç cümle ile anlatmaktadır.³³³ Râşid Mehmed Efendi’nin olayı birkaç cümle ile özetlemesi Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa’nın ulaşabildiği mektuba eseri temize çektiği bölümde ulaşamamasından kaynaklanmaktadır.

³³⁰ Râşid, *Zeyl*, 1: 486.

³³¹ Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 138.

³³² Silahdâr, *Nusretnâme*, ss. 135-137.

³³³ Râşid, *Zeyl*, 1: 511.

2.3.3. Telif Farklılıkları

Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa bizzat padişaktan³³⁴ aldığı emirden dolayı eserini oluştururken tıpkı bir günlük tutuyormuş gibi olayları sıralamış ayın ismini günün adını ve olayın kaçınıcı günde gerçekleştiğini dikkatle belirtmiştir. Örneğin, gerçekleşen olayları “*Otuzuncu dü-şenbih gün*³³⁵, *mâh-ı zi'l-hicce'nin gurreşi çehâr-şenbih gün*,³³⁶ şeklinde ya da olayların oluş sıralamasına göre “*Ol gün (bugün)*³³⁷, *irtesi cum'a gün*”³³⁸ gibi ifadelerle kayıt altına almıştır. Bu şekilde tarihlendirmeler yapan Silâhdâr bazı yerlerde rumî ve miladî ay adlarını da zikretmiştir. Örneğin, II. Mustafa'nın *Nusretnâme*'ye bend eklediği günü aktarırken “*yirmiyedinci cum'a günü ki ibtidâ'-i Mart'dır*”³³⁹, bir şeyhü'l-islâmın görevden alınıp yerine yeni birisinin getirildiği günü kayıt ederken de yine “*şehr-i şa'bân'ın üçüncü cum'a günü ki Mart'ın sekizidir...*”³⁴⁰ şeklinde miladi ayları belirttiği gibi II. Mustafa'nın padişah oluşunu anlattığı kısımda “*bin yüz altı senesi mâh-ı Cemâziye'l-âhiresi'nin yirmikinci bâzâr günü ki Kânûn-ı sâni'nin dahi yirmiyedisi idi...*”³⁴¹ şeklinde rumî takvime göre de tarihin ne zamana denk geldiğini belirtmiştir.

Râşid Mehmed Efendi olayların oluş tarihlerine her daim Silâhdâr Fındıklılı Mehmed kadar net ifadelerle yer vermemiş ancak bazı olayların tarihini aktarırken “*ramazân-ı şerifin yirmi altıncı günü*”³⁴² ya da “*mâh-ı merkumun yirmi birinci günü*”³⁴³ şeklinde ifadelere çok sık olmasa da yer vermiştir.

1071-1114/1660-1703 yılları arasında gerçekleşen olayları bizzat görmeden kayıt altına aldığı için çok fazla gün ve ay ayırımını belirtmeden kaydeden Râşid Mehmed Efendi 1115/1703'ten sonra gerçekleşen olayları kayıt altına alırken gün ve ay ayırımına daha çok yer vermiştir.³⁴⁴

³³⁴ II. Mustafa

³³⁵ Silâhdâr, *Nusretnâme*, s. 72.

³³⁶ Silâhdâr, *Nusretnâme*, s. 116.

³³⁷ Silâhdâr, *Nusretnâme*, s. 101.

³³⁸ Silâhdâr, *Nusretnâme*, s. 1071.

³³⁹ Silâhdâr, *Nusretnâme*, s. 69.

³⁴⁰ Silâhdâr, *Nusretnâme*, s. 90.

³⁴¹ Silâhdâr, *Nusretnâme*, s. 66.

³⁴² Râşid, *Zeyl*, 1: 482.

³⁴³ Râşid, *Zeyl*, 1: 486.

³⁴⁴ 1111/1699-1700 yılını anlatırken sadece bir kez tarih zikretmiştir. Bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 587. “*mâh-mezbûrun yirmi sekizinci günü*”, şeklinde örnekler çoğaltılabilir. Bkz. Râşid, *Zeyl*, 2: 974-1046.

Silahlâdâr Fındıklılı Mehmed Ağa ve Râşid Mehmed Efendi aynı olayları eserlerinde kaleme alırken farklı ayrıntılara yer vermiştir. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin Avusturya üzerine gerçekleştirmiş olduğu sefere iki müellif de yer vermiştir. Silahlâdâr Fındıklılı Mehmed Ağa sefere bizzat katılmış olmasından ötürü sefer hakkında birçok ayrıntıya yer verirken Râşid Mehmed Efendi olay hakkında genel bilgilere değinmiş olayın sonucuna yer vermekle yetinmiştir.³⁴⁵

Silahlâdâr Fındıklılı Mehmed Ağa bazen olaylar karşısında kendisini bizzat olayı yaşayan kişilerin yerine koymuş ve neler hissedebileceklerine de yer vermiştir. Örneğin Silahlâdâr Avusturya Seferi esnasında padişahın Temeşvar Kalesi'ne gerçekleştirdiği ziyaretin halk üzerinde oluşturabileceği olumlu duygulara kendi yorumu ile şu şekilde yer verirken “*Bu vakte dek ecdâd-ı izamlarından birisi bu memlekete ayak basmak müyesser olmamış iken bi-hamdi'llâhi te'âlâ kendülere nasîb olup ahâl-i vilâyetin ağniyâ vü fukarâsı ancak ism-i sultân iştirken mehâbetlü, adâletlü ve azametlü hünkârımız hazretlerinin kudüm-ı hümayûn-ı meymenet-lüzûm ve cemâl-i bâkemâlleri müşahedesiyile tâze Yezdân iderek bir mertebe zâr u zâr ağlaşdılar ki vasf olunmaz.*”³⁴⁶ Râşid Mehmed Efendi böyle yorumlamalarda bulunmamıştır.³⁴⁷

İki müellif de cezalara yer vermiştir. Ancak Râşid Mehmed Efendi cezaları daha yüzeysel ifadelerle aktarmıştır. Örneğin, Amasya mutasarrıfı Yusuf Paşa'nın eşkıya üzerine yürüyerek eşkıyaları cezalandırdığı olayı Râşid Mehmed Efendi eserinde “*Yusuf paşa Karahisar-ı Şarşi havalisinde vâki' Türkmen dağı nâm mahalde cem'iyetlerin basup ekserin kahr u tedmîr ve ol havâlîyi levs-i şekavet-i kuttâ'ı tarîkdan tathîr etmeğin...*”³⁴⁸ Silahlâdâr ise “*Yusuf Paşa'dan gelen mektûbda eşkıyâ def'ine me'mûr olduğu üzre ol etrâfi tecessüs iderken otuzüç nefer süvârîyle Kâfir Murâd nâm bir şakiyi haber alup Amasya kurbünde bed'an bir yol kenârında zâhir olmağla üzerine varılup mukatele esnâsında bâğı bozulup kendü ile yirmiüç neferi katl olup,...*”³⁴⁹ şeklinde uygulanan cezaları aktardığı yeri geldiğinde isim zikrettiği bile görülmektedir.³⁵⁰

³⁴⁵ Râşid, *Zeyl*, 1: 504-510; Silahlâdâr, *Nusretnâme*, ss. 138-195.

³⁴⁶ Silahlâdâr, *Nusretnâme*, s. 145-146.

³⁴⁷ Râşid, *Zeyl*, 1: 505-510.

³⁴⁸ Râşid, *Zeyl*, 1: 517.

³⁴⁹ Silahlâdâr, *Nusretnâme*, s. 228.

³⁵⁰ Konuyla ilgili bir diğer örnek ise Aydın bölgesindeki eşkıyaların dokuz tanesinin kellesinin otağ önüne konulduğunu anlatmıştır. Silahlâdâr, *Nusretnâme*, s. 234; yine devletten ulûfe almalarına

Râşid Mehmed Efendi daha önce de belirtildiği gibi 1071-1114/1660-1703 yılları arasında gerçekleşen olaylara kendisinden önceki kayıtlardan hareketle yer vermekle birlikte bu bilgileri kimden aldığını genelde belirtmemektedir. Ancak Kasapbaşı Kara Mehmet Ağa'nın helak olan koyunları ile ilgili bilgileri verirken Naîmâ Efendi'den bu bilgiyi aldığını "...*Naîmâ Efendi merhumun yevmiyye ceridesinde bu minvâl üzre mastûr...*" şeklindeki ifadesi ile belirtmiştir.³⁵¹ Bu şekilde aslında çok da önemli olmayan bir bilgiyi aktarırken bilgiyi kimden aldığını belirtmesi; ancak devlet ile ilgili tarihsel açıdan önemli olan olaylarda alıntı yaptığı kimseleri zikretmemesi resmî görevinden ötürü bu şekilde kaynak belirtmelere gerek duymamasından kaynaklanmıştır.

Avrupa ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen seferlere, savaflara ve barışlara her iki müellif de yer verirken Avusturya ile Fransa arasında imzalanan anlaşmaya Râşid Mehmed Efendi Osmanlı'yı ya doğrudan ilgilendirmedeği ya da belgelere ulaşamadığı için yer vermemişken³⁵² Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa anlaşma maddelerini tüm ayrıntıları ile kaydetmiştir.³⁵³ Resmî vak'anüvis için özellikle Avrupa ile ilgili haberlere ulaşmak zor değilken iki müellif arasında böyle bir farkın oluşması Osmanlı Devleti'ni doğrudan ilgilendirmeyen bir mesele olmasından kaynaklanmış olabilir.

Her iki müellif de eserlerinde beyit ve dörtlüklere yer vermiştir. Ancak bu tarz beyitlere ya da dörtlüklere yer vermeleri müelliflerin kendi tasarruflarında olduğundan eserlerde farklı konularda yazılmış beyitlerle karşılaşılacaktır. Râşid Mehmed Efendi eserinde 1115-1134/1703-1722 arasında gerçekleşen olayları aktarırken şair kişiliğini ortaya koymuş, olayları aktarırken mısralara, beyitlere ve dörtlüklere yer vermiş ayrıca ayetlere de yer vererek anlatımlarını desteklemiştir. Örneğin Başçı Mehmed Paşa'nın üstün gayretlerinden dolayı Basra eyaletinin ona verilmesi olayını anlatırken Râşid Mehmed Efendi şu dörtlüğe yer vermiştir:

"Ey hâme mühim-sâz-ı ser-i maslahat ol

Midhat-ger-i kârhâne-i menkabet ol

rağmen sefere gitmeyen ve tebdili kıyafet giyerek çarşıda gezen padişaha yakalanan iki yeniçerinin boynunun vurulmasına değinmiştir. Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 230.

³⁵¹ Râşid, *Zeyl*, 1: 548.

³⁵² Râşid, *Zeyl*, 1: 542-557.

³⁵³ Silahdâr, *Nusretnâme*, ss. 455-461.

Geç sandelî-i mastaba-i ma'nâya
Şeh-nâme-i sarây-ı meclis-i saltanat ol” ³⁵⁴

Aynı şekilde Silâhdâr Mehmed Ağa da yeniçeri kılığındaki birisinin boynunun vurulmasını şu dörtlülle anlatmıştır;

“Hazret-i Sultân Ahmed-i kâm-rân
Tiğün keskin ide ol müste'ân
Eyledi hayra tıf-ı kılıcın
*İbtidâ kâfirde itdi imtihân”*³⁵⁵

bu şekilde iki müellif de eserlerini dörtlüklerle süslemiştir.

Râşid Mehmed Efendi resmî tarihçi olduktan sonraki zaman diliminde gerçekleşen ve toplum tarafından kabulü mümkün olmayacak meselelerle ilgili mevzularda konuları derinlemesine anlatmayı tercih etmezken³⁵⁶ Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa ayrıntılara girmekten çekinmemiş hatta kendi duygularına dahi anlatımında yer vermiştir. Örneğin, Özi Beylerbeyi Vezir Yusuf Paşa'nın görevden alınması noktasındaki haksızlık konusunda her iki müellif de aynı görüşleri beyan ederken Silahdâr aktarımının devamında kendi görüşüne de yer vermiş ve Yusuf Paşa'yı görevden alan sadrazam hakkında: *“Vezîr-i dilîr Çerkes Yusuf Paşa gibi celâdet-nümûnun, vezir-i a'zâm nâmına olan har, hasm-ı cânı olduğundan....”* gibi ifadeler ile hakarete varan kelimeleri kullanmaktan çekinmemiştir.³⁵⁷ Duygularını saklamadan kaleme alan Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa bazı konularda verdiği ince ayrıntılar için de neden bu kadar ayrıntıya yer verdiğini belirtmiştir. Örneğin, Müftü de olan Seyyid Fezullah Efendi'nin öldürülmesi ile ilgili olaya iki müellif de eserinde yer verirken³⁵⁸ Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa Seyyid Fezullah Efendi'nin hangi işkence metodu ile nasıl öldürüldüğünü ayrıntıları ile anlattıktan sonra: *“ bu tafsilden murâd, ibret alınacak şey idi.”* diyerek okuyucusu üzerinde oluşmasını beklediği durumu ifade etmiştir.³⁵⁹

İki müellif de devlet içerisinde gerçekleşen olaylara yer verirken ay ve gün

³⁵⁴ Râşid, *Zeyl*, 2: 642.

³⁵⁵ Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 781.

³⁵⁶ Râşid, *Zeyl*, 2: 845-846.

³⁵⁷ Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 908.

³⁵⁸ Râşid, *Zeyl*, 2: 696.

³⁵⁹ Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 784.

ayrıntıları ile yer vermelerine rağmen Osmanlı Devleti'nde zaman zaman yaşanan ve bu dönemde de şahit olunan düzmece şehzade³⁶⁰ olayını iki yıl farkla aktarmışlardır.³⁶¹ Bu konu hakkındaki gerçek tarihin hangisi olduğu incelenmeye muhtaçtır.

Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa III. Ahmed zamanında kırk gün boyunca mücadele ettiği çiçek hastalığı hakkında eserinde bilgilere yer verirken³⁶² Râşid Mehmed Efendi bu bilgiye eserinde daha geniş yer vermiştir.³⁶³ Râşid Mehmed Efendi'nin tarihinde bu olaya daha ayrıntılı bir şekilde yer vermesi müstakil olarak kaleme aldığı *Sıhhat-Âbâd* adlı eserinin bu konu üzerine yazılmış olmasından kaynaklanmış olabilir.

Râşid Mehmed Efendi ile Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa üslup olarak karşılaştırıldığında Râşid Mehmed Efendi'nin daha temkinli ifadeler kullandığı gözlenmiştir. Nedeni ise yazılan cüzlerin her yılsonunda devlet yetkilileri tarafından kontrollerden geçmesidir.³⁶⁴ Saray tarihçisi de denilen bir vak'anüvisin eserinde yer vermediği ayrıntıya resmî tarihçi olmayan Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa'nın yer vermiş olması bunun bir kanıtıdır. Örneğin her iki müellif de Sadrazam İbrahim Bey'in bulunduğu makama uygun olmamasından dolayı görevden alındığına değinmiştir.³⁶⁵ Ancak Râşid Mehmed Efendi alınma nedenini "*Düşmanlarının gönlünü o kimse çokça sevindirir ki, İyiliğini düşünen dostlarının sözünü dinlemez*" anlamındaki beyite yer vererek başka ayrıntıya girmemiştir.³⁶⁶ Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa ise bu yakışmayan davranışın ne olduğunu Sadrazam İbrahim Bey'e karşı hakarete varan şu ifadelerle "*ve hıdmet-i hümâyûnda silâhdâr nâmına olan Minder Masdısı İbrâhîm puşlukdan gelme bir muğlim-i sefih,kahbe-i devrân olmağın şehirden Yancıklı Mehemmed nâmında meftun olduğu bir oğlanı, gicelerde sarâya getürdüp firâşında zevklendiği ma'lûm-ı pâdişâhî olmağın...*" açık bir şekilde kayıt altına almıştır.³⁶⁷

³⁶⁰ Düzmece şehzade kendisini IV. Mehmed'in oğlu olarak tanıtmış ve padişahlık hakkının istemiştir. Bkz. Râşid, *Zeyl*, 2: 806; Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 857.

³⁶¹ Râşid Mehmed Efendi düzmece şehzade olayını 1121 yılı olayı olarak aktarmıştır. Bkz. Râşid, *Zeyl*, 2: 806; Aynı olayı Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa 1119 yılı başlığı altında kaydetmiştir. Bkz. Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 857.

³⁶² Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 867.

³⁶³ Râşid, *Zeyl*, 2: 793-794

³⁶⁴ Kütükoğlu, "Vak'anüvis", s. 458.

³⁶⁵ Râşid, *Zeyl*, 2: 724; Silahdâr, *Nusretnâme*, ss. 811-812.

³⁶⁶ Râşid, *Zeyl*, 2: 724;

³⁶⁷ Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 811-812.

Eseri incelendiğinde Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa'nın saray yanlısı bir anlatım tarzı olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin bir sultanın bir paşa ile evliliğini anlatırken Râşid Mehmed Efendi paşanın adını önceleyerek, kısa bilgilerle ele almış³⁶⁸ Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa ise konuyu daha ayrıntılı bir biçimde merkeze sultanı alarak anlatmıştır.³⁶⁹

2.4. DİL VE ÜSLUP YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Râşid Mehmed Efendi tarihini oluştururken kendisinden önceki müelliflerden etkilenmiştir. Etkilenmesine ve 1071-1114/ 1660-1703 yılları arasındaki dönemi kendinden önce yazılan kayıtlardan oluşturmuş olmasına rağmen yaptığı alıntılara değinmemiştir. Öyle ki alıntı yaptığı kişiyi belirtmediği gibi bizzat kimden aldığı anlaşılmaması için aktarma yaptığı metinlerde kısaltma, yer isimlerini belirtmeme, kişilerin isimlerinde dikkatsizlik nedeniyle hata ya da sıfatlarında (lakaplarında) düşümelere gitmiştir. Bunun en büyük kanıtı ise Kâtip Çelebi *Fezleke* adlı eserinde İslam tarih yazıcılığını kendine örnek alıp tarihini oluşturmuş o yılın meselelerine yer verdikten sonra konu olan yılda vefat eden şeyh, şair, vezir vb. kişilerin biyografilerine yer verirken³⁷⁰ Râşid Mehmed Efendi eserinde o yıl içerisinde kimlerin öldüğünü kronolojik olarak zikretmiş ancak ayrıntılı olarak biyografilerine yer vermemiştir.

Yer isimlerini aktarırken yaptığı hatalara örnek olması açısından Ösek Köprüsü³⁷¹'nün adını eserinde Boğaz Köprüsü³⁷² olarak kaydetmiş olması ve tarihte Meydan-ı lahim³⁷³ olarak bilinen ve ismini yeniçerilerin yediklerin etin dağıtıldığı yer olmasından alan meydanı eserinde ات ميداننه At Meydanı³⁷⁴ olarak kaydetmesi verilebilir.

Râşid Mehmed Efendi, 1115/1703'te meydana gelen fitne meselesini anlatır-

³⁶⁸ Râşid, *Zeyl*, 2: 832.

³⁶⁹ Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 891, 893-894.

³⁷⁰ Afyoncu, "Kronikler", s. 143.

³⁷¹ *İsâ-zâde Târîhi*, s. 81.

³⁷² Râşid, *Zeyl*, 1: 48.

³⁷³ Abdulkadir Özcan, "Etmeydanı", *DİA*, c. 11, İstanbul 1995, s. 497.

³⁷⁴ Râşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Râşid*, 3: 35.

ken Seyyid Dede Ahmed Efendi³⁷⁵ ismini eserinde es-Seyyid Mehmed Efendi³⁷⁶ şeklinde hatalı zikretmiştir. Yine bazen bazı kişilerin isimlerini yazarken lakaplarda eksiltme yaptığı gözlenmiştir. Örneğin, Bağdat Valisi Uzun İbrahim Paşa'nın³⁷⁷ adını eserinde zikrederken uzun sıfatını düşürerek ismi kaydetmiştir.³⁷⁸

Râşid Mehmed Efendi eserinde birebir aldığı noktalarda Silâhdâr Mehmed Ağa'nın bir başlık altında anlattığı konuları birden çok başlık altında bölerek anlatması da yine eserinde yaptığı alıntılarının birebir olduğunu saklamaya çalışmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, *Nusretnâme*'de "*Vusûl-i Haber-i Sudûr-ı Fitne be-Edirne*"³⁷⁹ başlığı altında anlatılan olayları Râşid Mehmed Efendi farklı başlıklara bölerek anlatmıştır.³⁸⁰

Râşid Mehmed Efendi tarihini oluştururken herkesin eserinden faydalanabilmesi için eserinin önsözünde Naîmâ'ya uyararak dönemine uygun halkın anlayabileceği sade bir dili kullanmaya özen göstereceğini belirtmiştir.³⁸¹ Ancak zaman zaman şair kişiliğinin baskın gelmesi ile konu aralarında beyitlere³⁸², dörtlüklere, hadislere ve ayetlere³⁸³ yer vererek sadelikten uzaklaştığı gözlenmiştir.

2.5. METOT OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Râşid Mehmed Efendi eserini oluştururken olayları yıllık periodlar şeklinde ve kendi içinde müstakil başlıklar halinde konuları ele almıştır. Her iki ciltte de bu şekildeki başlıklandırma usulünü takip etmiştir.

Râşid Mehmed Efendi'nin iki ciltten oluşan bu eseri incelendiğinde ilk ciltte-

³⁷⁵ Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 715.

³⁷⁶ Râşid, *Zeyl*, 2: 650.

³⁷⁷ *İsâ-zâde Târîhi*, s. 92; diğer bir örnek olarak Râşid Mehmed Efendi Deli Yahyâ Efendi'yi (Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 726) eserinde anlatırken Deli lakabını düşürmüştür (Râşid, *Zeyl*, 2: 664); bostâncı-başı Arnavud Hacı Halil Ağa (Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 1031)'dan el-Hac Halil Ağa olarak bahsetmektedir (Râşid, *Zeyl*, 2: 975); diğer karşılaştırmalı örnek için bkz. Râşid, *Zeyl*, 2: 664-Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 728.

³⁷⁸ Râşid, *Zeyl*, 1: 80.

³⁷⁹ Silahdâr, *Nusretnâme*, ss. 735-738.

³⁸⁰ Râşid, *Zeyl*, 2: 667-669. Bu şekilde karşılaştırmalı örnekler için bkz. Râşid, *Zeyl*, 2: 660-661-Silahdâr, *Nusretnâme*, ss. 724-725;

³⁸¹ Râşid, *Zeyl*, 1:10.

³⁸² Râşid, *Zeyl*, 2:1090, 1233, 1280.

³⁸³ Râşid, *Zeyl*, 2:1100, 1249, 1282,

ki olaylara şahit olmadığından buradaki haberler derlenerek oluşturulmuştur. Doğal olarak bu da ilk ciltteki olayların daha yüzeysel anlatılmasına sebep olmuştur. İkinci cilde gelindiğinde ise yaşadığı dönemdeki olayları anlattığı için konuları daha detaylı bir şekilde ele aldığı görülmektedir.

Örneğin: Râşid Mehmed Efendi sarayda gerçekleşen düğünlere eserinin iki cildinde de yer vermiştir. Eserin birinci cildinde düğün merasimine yer verirken hangi sultanın kimle evlendiğine kısaca değinmiş³⁸⁴ ikinci cildinde ise hangi sultanın kiminle evlendiğinin bilgisinin yanında düğünün nasıl gerçekleştiği kimlere hangi hediyelerin verildiğine dahi en ince ayrıntısına kadar yer vermiştir.³⁸⁵

Râşid Mehmed Efendi Mora seferine resmî tarihçi olarak katılmış ve notlar tutmuş, daha sonra bu notları *Fetihnâme* adlı yazılı bir eserde toplamıştır. Ahmed bin Mahmud resmî tarihçi olmadığı halde Mora Seferi hakkında Râşid Mehmed Efendi'den daha kapsamlı bilgilere yer vermektedir.³⁸⁶ Bu da dönemle ilgili tek eşsiz kaynağın Râşid Mehmed Efendiye ait *Târîh-i Râşid* olmadığını göstermektedir.

2.5. HABERLERİN MUHTEVASI

Haberlerin muhtevası oluşturulurken bu tezin ek-3 kısmında verilen tablodaki verilerden yararlanılmıştır.³⁸⁷

Râşid Mehmed Efendi'nin *Târîh-i Râşid* adlı eserini incelediğimizde 1071-1134/1660-1722 yılları arasında verdiği bilgilerin yoğunluğuna göre iki yüz seksen bir adet tayin -terfî ve tevcihat (rütbe verilmesi) haberleri ilk sırada yer almaktadır. İki yüz seksen bir adet tayin terfî haberinden sonra yüz doksan altı tane azl ve yine aynı sayıda gerçekleşmiş olan tebdil haberleri eserde yoğunluk olarak ikinci sıradadır. Özeldir Râşid Mehmed Efendi'nin genelde vak'anüvislerin bu tarz haberlere bu

³⁸⁴ 1078 yılında gerçekleşen merhum II. Ahmed'in kızı Fatma Sultan ile Silistre muhafızı Yusuf Ağa'nın düğün merasimi bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 87; diğer örnekler için bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 457, 607.

³⁸⁵ 1132 yılında gerçekleşen merhum II. Mustafa'nın kızı Emetullah Sultan ile Musul Valisi Sirke Osman Paşa'nın düğün merasimi bkz. Râşid, *Zeyl*, 2: 1189-1192. İki cilt arasında anlatım farkına örnek olarak Sultân Mehmed Hân-ı Gazî'nin ve II. Mustafa'nın vefat haberlerine bakılabilir bkz. Râşid, *Zeyl*, 1: 434- 2: 716-717.

³⁸⁶ Afyoncu, "Kronikler", s. 161.

³⁸⁷ Daha geniş bilgi için bkz.tez metni, s. 75.

kadar fazla yer vermelerinin sebebi Ortaylı'ya göre vak'anüvislerin devlet belgelerine her istediklerinde ulaşamadıklarından kaynaklanmaktadır. Hatta bu zorunluluk eserleri sıkıcı hale getirmiştir.³⁸⁸ Yıl içerisinde gerçekleşen olaylarla ilgili belgelere ulaşamayan tarihçi elde edebildiği konuları kaydederek eserini oluşturması eserde aynı tarzda konuların yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Devletin çok güçlü olmadığı bu zaman zarfında bile ordu ve donama ile ilgili yüz altmış iki haber kayıt altına alınmıştır. Bu tarz haberler devletin eski gücünü toparlayarak tekrar ayağa kalkma çabası olarak yorumlanabilir. Çünkü eski gücünü yitirmesine rağmen seferlere çıkılmaya devam edilmiş merkeze uzak bölgelerde yaşayan Osmanlı tebaasının güvenliği korunmaya çalışılmıştır.

Altmış iki yıllık tarih kayıtlarına bakıldığında doksan üç kişinin çeşitli nedenlerle devlet eliyle katledildiği gözlenmektedir. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde katl sayılarının daha fazla olduğu düşünüldüğünde 1660-1722 yılları arasında daha sakin bir siyasetin izlendiği ölüm fermanları verilmiş olsa bile insanların affedilerek sürüldüğü gözlenmiştir.

Eserde toplam kırk sürgün haberi verilmiştir. Bu sürgünlerden dokuz tanesi ise III. Ahmed'in padişah olduğu 1115 yılına denk gelmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere padişahlar tahta çıktıktan sonra mevkilerini sağlamlaştırabilmek için kendilerine muhalif gördükleri kişileri başkentten sürmüşlerdir. İdam cezası yerine sürgün cezalarının verilmiş olması ise zorlukla yetişen az sayıdaki devlet adamlarının idamlarla tamamen yok olmasının engellenmek istenmesidir.

Her daim olması beklenmediği halde nadir de olsa gerçekleşen garip olay diye adlandırılan on beş hadise kayıt altına alınmıştır. Nadir olayları eserine konu etmesi müellif dahil bir çok kişinin ilgisini çekmesinden ötürü gelecek kuşaklara bu bilgileri ulaştırma arzusu olmuştur.

Maddi olarak sıkıntılar yaşanmasına rağmen otuz dört defa asker maaşlarına yapılmış olan zam konusuna değinilmiştir. Bilgiden de anlaşılacağı üzere güçlenen ve ayaklanması istenmeyen yeniçerilere çeşitli nedenlerle yapılan maaş zamları esere konu olmuştur.

³⁸⁸ Ortaylı, "Tarih Yazıcılığının Evrimi", ss. 82-83.

Eserde ülke içerisinde çeşitli nedenlerle çıkan ve farklı yollarla bastırılan elli üç adet ülke içi karışıklığa yer verilmiştir. Çıkan ayaklanmaların nedenlerine ve nasıl bastırıldıklarına da ayrıca değinilmiştir. Merkezde ya da ülkenin diğer bölgelerinde ortaya çıkan isyanlara yer verilmesinin nedeni bastırılmış olsa dahi bu tarz olaylardan duyulan huzursuzluğun saray içinde oluşturduğu rahatsızlık olabilir.

Altmış iki yıl içerisinde birer kez ay ve güneş tutulması hadisesiyle karşılaşıldığı belirtilmiş güneş tutulması olayının halk üzerindeki etkisine de insanların olay karşısında sergiledikleri tepkilere değinilmiş ayrıca altı adet depremin yaşandığı kayıtlara geçmiştir.

Yarım asırdan daha fazla geçen sürede yedi adet şehit haberine yer verilmiştir. Müslümanlar için şehadet mertebesinin önemli olmasından ötürü bu konuya müellifin özellikle yer verdiği düşünülmektedir.

Genellikle İstanbul'da gerçekleşen otuz adet yangın vakası kayıt altına alınmıştır. İstanbul devlet merkezi olduğu için Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde gerçekleşen yangın, deprem, sel gibi afetlere çok fazla yer verilememiş olması müellifin olay merkezlerine uzak olmasından kaynaklanmıştır.

Düğün, nişan ve sünnet merasimi gibi saray için önemli olan, hazırlıkları günlerce süren devlet ricalinin ve dönemin padişahının ihtişamını gösteren haberlere de yer verilmiştir. Bu tarz haberlere genelde devletin ve padişahın gücünün hala yerinde olduğunu göstermek için yer verildiği gibi devleti ilgilendiren önemli evraklara ulaşamadığı için de yer verilmiştir.

SONUÇ

Râşid Mehmed Efendi Osmanlı Devleti'nin resmî görevlisi olarak vak'anüvislik yapmıştır. Bu görevi esnasında derlemiş olduğu olayları da iki ciltlik *Târîh-i Râşid* adlı eserinde toplamıştır. Eser Osmanlı Devleti'nin 1071-1134/1660-1722 yılları arasındaki dönemine ışık tutmaktadır. Dolayısıyla bu eser Osmanlı tarihinin IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed dönemi olayları için önemli bir kaynak değerindedir.

Eser daha çok saray ve devlet yönetimi hakkında verdiği bilgiler bakımından kıymetlidir. Eserde o dönemde saray dışındaki toplumsal yaşam hakkında çok fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Toplumun sosyal yapısı ile ilgili konular araştırılırken bu eserden yeterince yararlanılamadığından dönemin diğer kaynaklarına da bakılmalıdır.

Vak'anüvisler devletin resmî görevlileri olduğundan kayıt altına aldıkları olayları doğrudan yayımlayamamış, her yıl oluşturdukları cüzleri yılsonunda devlet görevlilerine teslim etmişlerdir. Bu şekilde kontrolden geçip onaylanan cüzler temize çekilerek esere eklenebilmiştir. Bundan da anlaşılacağı üzere vak'anüvisler özgür bir şekilde hareket edememiş ve eserlerini devlet kontrolünde, devlet ricalinin izin verip, onayladığı ölçüler içinde oluşturmuşlardır. Bunun en büyük kanıtı eserinin ilk kısımlarını resmî son kısımlarını gayri resmî tarihçi olarak kayıt altına alan Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa'dır. Mehmed Ağa II. Mustafa'nın emri ile saray tarihçisi olarak yazmaya başladığı *Nusretnâmesi*'nin ilk bölümlerinde sarayı, padişahı ve devlet adamlarını daha övücü ifadelerle anlatırken, saray tarihçiliğinden ayrıldıktan sonraki konuları daha eleştirel bir şekilde anlatmıştır.

Anlaşılacağı üzere saray tarihçisi demek tamamen yansız, korkusuz, özgür ve eleştirel tarzda yazılan tarihler demek değildir. Bundan dolayı özelde Râşid Mehmed Efendi genelde tüm vak'anüvisler ve bıraktığı eserler dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır.

Bir tarihçi olarak Râşid Mehmed Efendi görmediği hatta çocukluk çağlarına denk gelen tarihi dönemi devlet ricalinden gelen emir nedeniyle kendinden önce yazılan eserler ve elde ettiği resmî evraklardan oluşturmuştur. Eserini yazarken kimler-

den alıntı yaptığını zikretmediği gibi alıntılarının kimin hangi eserinden olduğunun anlaşılmasına için kısaltmalara, isimleri zikretmeme, lakapları atlama gibi yöntemlere başvurmuştur. Bu da eserin özellikle de birinci cildinin güvenilirliğini sorgulanmasına ve eleştirilmesine neden olmuştur. Bu konuda yapılan eleştiriler kaynak belirtilmeden kayıt altına aldığı ve elde ettiği haberlerin güvenilirliğini zedelediği için haklıdır. Bu sebeple birinci ciltten yararlanırken daha ihtiyatlı davranılmalı ve dönemin diğer kaynaklarına da müracaat edilmelidir.

Eserin ikinci cildinin ise kaynak olma değeri daha yüksektir. Bu ciltte bahsedilen olaylar müellifin şahit olabileceği dönemde vuku bulmuştur. Ayrıca müellif devletin resmî vak'anüvisi olduğu için başkalarının ulaşamayacağı bilgilere daha kolay ve güvenilir bir şekilde ulaşmıştır. Görevinden dolayı birçok kimsenin ulaşamayacağı ferman ve mektuplara aynen ya da mealen eserinde yer vermiştir.

Târîh-i Râşid'in, Râşid Mehmed Efendi'nin özellikle resmî olarak göreve geldiği 1126/ 1714 yılından itibaren kayıt altına alınan bölümü kaynak değeri bakımından ayrıca bir öneme sahiptir. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğini özellikle III. Ahmed dönemini incelemek isteyen araştırmacılar için bu bölüm başvurulması gereken en önemli kaynaklardan biridir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)] Tahlil ve Metin Tenkidi*, Haz. Fahri Çetin Derin, Çamlıca Basım Yayınevi, İstanbul 2008.

Adalıoğlu, Hasan Hüseyin “Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tevârih-i Âl-i Osman Geleneği”, *Osmanlı*, c. 8 Ankara 1999, s. 286-292.

Afyoncu, Erhan, “Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler”, <https://www.talid.org/downloadPDF.aspx?filename=31.pdf>, (10 Kasım 2018), ss. 101-172.

Afyoncu, Erhan, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Rehberi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.

Ahmed Aşıkî Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1916.

Ahmedî, İskendernâme, çev. Furkan Öztürk, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul 2018.

Aksoy, Hasan, “Fetihnâme”, *DİA*, c. 12, İstanbul 1995, s. 470-472.

Aktepe, Münir, “III. Ahmed”, *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, ss. 34-38.

Aktepe, Münir, “Damat İbrahim Paşa”, *DİA*, c. 8, İstanbul 1993, ss. 441-443.

Aktepe, M.Münir . "Vak'anüvis Raşid Mehmed Efendi'nin Eşref Şah Nezdindeki Elçiliği ve Buna Tekaddüm Eden Siyasi Muhabereleler". *JOURNAL OF TURKOLOGY* 12 / 0 (Aralık 2011), (14 Ekim 2018), ss. 155-178.

[Altınay], Ahmet Refik, *Alimler ve Sanatkarlar*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1924.

Altınay, Ahmet Refik, *Âlimler ve San'atkârlar*, Basıma Haz: Vahit Çubuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.

Arıker, Samet, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 8, Ekim 2015, ss. 199-217.

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s.294-295.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yayına Haz: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

Biltekin, Halit, *Vak'a-nüvis Râşid Efendi ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993.

Biltekin, Halit, “Vak’a-nüvis Mehmed Râşid Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Eylül 2010, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayil1pdf/biltekin_halil.pdf, ss. 162-171.

Birand, Kamuran, “18. Yüzyıl Fransız Aydınlanma Tarihçiliği ve Modern Tarihçilik Karşısındaki Durumu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.V/1-4, Ankara 1956, ss. 87-99.

Bozkurt, Nebi, “Sefaretnâme”, *DİA*, c. 36, İstanbul 2009, ss. 289-294.

Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, 1-4, Haz. İsmail Özen, Meral Yayınevi, Yaylacılık Matbaası, İstanbul 1975.

Carr, Edward Hallett, *Tarih Nedir?*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Demircioğlu, İsmail Hakkı, “Osmanlı Devletinde Tarih Yazımının Tarih Öğretimi Üzerine Etkileri”, *Milli Eğitim Dergisi* 42 / 193 (Ocak 2012): ss. 115-125.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

Durgun, Fatih, “Rönesans’tan 19. Yüzyıla Avrupa Tarihyazımında İlerleme Fikri, Dönemselleştirme ve Orta Çağ Avrupa Tarih Algısı”, www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423903412.pdf, (10 Kasım 2018), ss. 283-304.

Erkan, Mustafa, “Gazavatnâme”, *DİA*, c.13, İstanbul 1996, ss. 439-440.

Faroqhi, Suraiya, “Osmanlı Tarihçileri Nasıl Yazarlar ve Nasıl Okunmalıydılar?”, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir? Kaynaklara Giriş*, çev: Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 121, İstanbul 2001, ss. 210-238.

Fayda, Mustafa, “Tarih”, *DİA*, c. 40, İstanbul, 2011, ss. 30-36.

- Fayda, Mustafa, "Târîhu'l-ümem ve'l-Mülûk", *DİA*, c. 40, İstanbul 2011, ss. 92-94.
- Günay, Fatih, "Râşid Mehmed Efendi", *DİA*, c. 37, İstanbul 2007, ss. 463-465.
- Günay, Fatih, "Raşid Divanı'nda Toplum Ve Kültür", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/1 (Mart 2015), ss. 61-80.
- Günay, Fatih, *Râşid (Vak'anüvis) Hayatı, Edebî Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Edirne Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kasım 2001.
- Hizmetli, Sabri, *İslam Tarihi –İlk Dönem-*, Özkan Matbaacılık, Ankara 2001.
- İlgürel, Mücteba, "Ahmed II", *DİA*, c.2, İstanbul 1989, ss. 33-34.
- İnalcık, Halil, "Modern Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar", *Doğu Batı Makaleler 2*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2009.
- İnalcık, Halil, "Kültür Etkileşimi, Küreselleşme", *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 4*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- İpşirli, Mehmet, "Hâcegân", *DİA*, c. 14, İstanbul 1996, s. 430-431.
- İpşirli, Mehmet, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *701 Osmanlı Özel Sayısı 3. Düşünce ve Bilim*, Mayıs-Haziran, Haz: Güler Eren, Semih Ofset, Ankara 2000.
- İsâ-zâde Târîhi*, Neşre Haz: Ziya Yılmaz, İstanbul Fethi Cemiyeti, İstanbul 1996.
- Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- Karatay, Fehmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, c. 1 Küçükaydın Matbaası, İstanbul 1961.
- Karpat, Kemal, "Erdel", *DİA*, c.11, İstanbul 1995, ss. 280-283.
- Komisyon (Maarif Vekilliği Kütüphaneler Müdürlüğü Tasnif Komisyonunca Hazırlanmıştır), *İstanbul Kütüphaneler Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, Maarif Matbaası, İstanbul 1943-1949.

Köprülüzade Mehmet Fuat, *Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1934.

Kurtaran, Uğur, “Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazıcılığı”,
https://www.academia.edu/9960775/Kl%C3%A2sik_D%C3%B6nem_Osmanl%C4%B1_Tarih_Yaz%C4%B1c%C4%B1l%C4%B1%C4%9F%C4%B1, (19 Ocak 2019),
ss. 260-265.

Kütükoğlu, Bekir, “Vekayi‘nüvis”, *Vekayi‘nüvis Makaleler*, İstanbul Fethi Cemiyeti, İstanbul 1994, ss. 103-138.

Kütükoğlu, Bekir, “Vak‘anüvis”, *DİA*, c. 42, İstanbul 2012, ss. 457-461.

Maksudoğlu, Mehmet, *Osmanlı Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2011.

Mehmed Cemâleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri*, Dersaat/İkdam Matbaası.

Mehmed Cemâleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri –Âyîne-i Zurefâ-*, Haz: Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2003.

Neşrî, *Kitâb-ı Cihânnüm*, yayınlayanlar F. Reşit Unat- Mehmet Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957.

Ortaylı, İlber, “Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler”, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat, Ankara 2011.

Ortaylı, İlber, “Tarih Nedir?”, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat, Ankara 2011.

Ortaylı, İlber, “Osmanlıların Tarih Yazıcılığı Üzerine”, *Gelenekten Geleceğe*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

Özcan, Abdülkadir, “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, (Çevrimiçi) <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423880993.pdf>, (10 Kasım 2018), ss. 271-293.

Özcan, Abdülkadir, “Etmeydanı”, *DİA*, c. 11, İstanbul 1995, s. 497-498.

Özcan, Abdülkadir, “Mehmed IV”, *DİA*, c. 28, Ankara 2003, ss. 414-418.

Özcan, Abdülkadir, “Mustafa II”, *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, ss. 275-280.

Özcan, Abdülkadir, “Süleyman II”, *DİA*, c. 38, İstanbul 2010, ss. 75-80.

- Özcan, Abdülkadir, “Şehid Ali Paşa”, *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, s. 433-434.
- Özergin, Mustafa Kemal, “Râşid Mehmed Efendi Mehmed”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, c. 9, İstanbul 1960.
- Özlem, Doğan, *Tarih Felsefesi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1984.
- Öztürk, Necdet, *İmparatorluk Tarihinin Kalemleri Muhafızları Osmanlı Tarihçileri Ahmedî'den Ahmet Refik'e*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2018.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, Maarif Basımevi, İstanbul 1954.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, L&M Yayınları, İstanbul 2002.
- Râşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Râşid*, 1-5, Matbaa-i Amire, İstanbul 1282.
- Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyl*, 1-3, Hazırlayanlar: Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır- Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.
- Sarikaya, Hüseyin - Göger, Veysel, “ Mora'nın Yeniden Fethine Dair Osmanlıların Hazırladıkları Fetihnâme (1715)”, *Tarih Dergisi*, Sayı 67(2018/1), İstanbul 2018, ss. 101-124.
- Severcan, Şerafettin, “Süleymannâmeler”, *Osmanlı*, c. 8, Ankara 1999, ss. 301-317.
- Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silâhdâr Tarihi*, İstanbul Devlet Matbaası, 1928.
- Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, Sad. İsmet Parmaksızoğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1962, 1963, 1964, 1969.
- Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme İnceleme-Metin*, Haz. Mehmet Topal, TÜBA, Ankara 2018.
- Skirbekk, Gunner – Gilije, Nils, “Aydınlanma: Akıl ve İlerleme”, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, çev: Emrah Akbaş- Şule Mutlu, Kesit Yayınları, İstanbul 2006, ss.314-338.
- Şahin, Haşim, “Menâkıbnâme”, *DİA*, c. 39, Ankara 2004, ss. 112-214.

Şen, Adil, *İbrahim Müteferrika ve Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l-Ümem*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/184, Ankara 1995.

Şirin, İbrahim, “Osmanlı’da Tarihin Anlam Arayışı”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM* 11 / 11 (Mart 2000): ss. 555-574. (Çevrimiçi) https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000456.

Tekindağ, Şehabettin, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, c. 35, sayı 140, ss. 655-663, (Çevrimiçi) www.ttk.gov.tr/yayinlarimiz/dergi/belleten-cilt-xxxv-sayi-140-yil-1971-ekim/(19 Ocak 2019).

Togan, Ahmed Zeki Velidî, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitapevi, 4. Baskı, İstanbul 1985.

Tosh, John, *Tarihin Peşinde Modern Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013.

Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, derleyen Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1974.

Türkoğlu, Serkan, *Vak'anüvis Râşid'in Sıhhat-Âbâd Mesnevîsi*, Gece Kitaplığı, Ankara 2015.

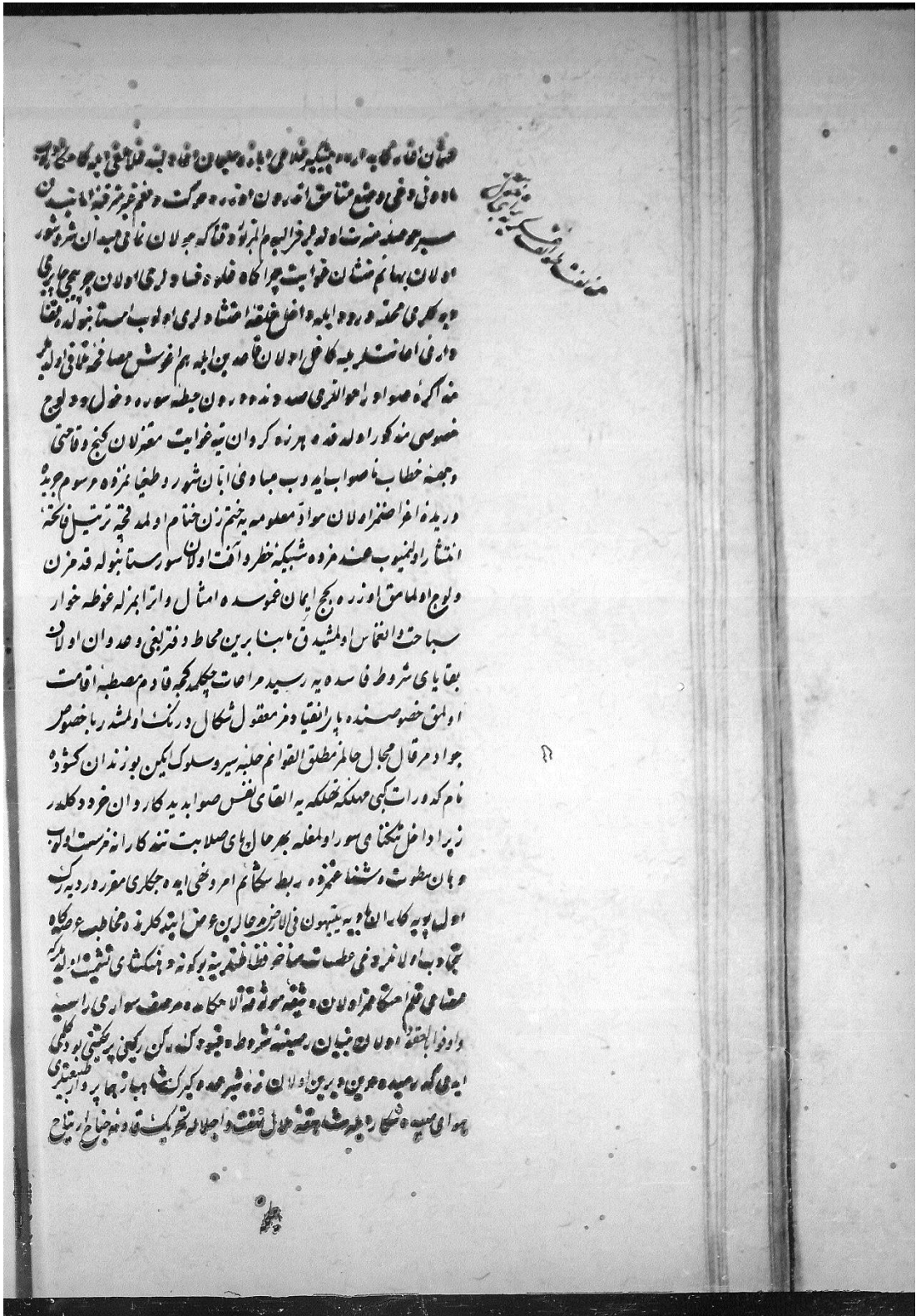
Woodhead, Christine, “Şehnâmecilik”, *DİA*, c. 38, İstanbul 2010, ss. 456-458.

³⁸⁹ Bu eser Milli Kütüphane'nin Yazma Eserler bölümünde mikrofilm olarak Mf 1994 A 3968 yer numarası ile kayıtlı bulunmaktadır.

طوبیعی اول کتاب آسمان مصطفی
اولدی شوق ایوان کسه سونیکه نیران کجوس
با خصوص اولدی رضاعنده نیجه حالتی
بری اول در بیتمک قیمتن فهم ایتمدی
فقرون قالدی تهی حکمت تولای رضیع
مصطفی کور و لکنده الدی بصد بفرینه
عدال یله پیغمبر اولوقاقغ بستان راست
چون جز اجنب عملد ندر حلیمه ایتمکین
حق مکافاتک ایدوب کندی و هم اولاد
قرینه اولدی یعنی جمله کوسفندی لاغوی
مقدم سعیدیه نشه سعادت ایلیموب
شوق اولوب صد شرفی صدقه پید بدرشوق
آسمان دن قوم جینی استراق سمعدن
فوییدی اصلا مجال ادعا کا خضده
عشق مولابر غزلتخانه ای اولدی و
وحیده استیناس ایچون اولدی کینت بخر فیض
احقر امر التزام ایتمدی رحال کجه چون
بعده عمی ابوطالب حیات کار اولوب
کون کبی صدق امانده اولدیز تو شعار

روشن اولدی بر تو نور رسالتی جه
فرقه اولدیکه اندر کسه بیله غری ولات
عادت اوزره کوبه جمع اولدغینه مضمت
ویرد هم اطفالنی اهل غنایه والدات
سوه سعیدین نامی حلیمه بر قنات
اولدی بودونته استغنا فروش امهات
ندی اخوان رضاع ایتمدی بیج التفات
بی تمنای اجور ارضاع فخر کائنات
باعث درضوع خشک مهر ولاتشات
مزرع و مرتعدی اولمقلد کسره نبات
قلد یزدان تذک استعدا فیض احد
جسم عبرت بین نا ظاهر اولدی حارقات
ما بشدی طرح نواقید ملائکدن رات
سخ آیات کهانند نزول محکمت
دعوت اولمرون اول رایت افراز بدآت
طبع باکینه نبوتدن مقدم واردات
اولمشیدی جدی عبدالمطلب کاف الکفایت
اولدی کسه حبله قریشه مانع جور و اذات
عصمتی اولمقلد مذکور میان عابدات

³⁹⁰ Bu eser Milli Kütüphane'nin Yazma Eserler bölümünde mikrofilm olarak Mf 1994 A 2968 yer numarası ile kayıtlı bulunmaktadır.

طرفه های او در این استفاق میورده قده دستور مذکور در جمله در این کتاب برقع کوفی
 و در حال اوله این کور و دست نشان رقص منفا اولدی و او را شاکتو افندم
 بو باده رای صائب و تدبیر مناسب اولدی که بحث علوم همچون حالا جدیده
 بقینه مثبت بیوریلان بوم سینه ه علمای فقه در درس بحانه می باید حضور با ندرت
 جمع اولدی قنده امور سفریه مذاکره اونتی دیمسه سیله جمله زرا و عوکر و دیوان
 مشا و رده اولوب آغای مشا رایله بر منصب توجیه سیله الباس غلقت و شمد یک
 بو صورت ایله در فقه ثقلت بیور و ب سمت بعید و اجلا و تسیر بعد فقه با مشرق
 دن مستحق اولدینی جراسی ترتیبین حواله ذمت مشیر بیور سینه از انخایان
 شفا و ت بینه معهود اولایمان سست بنیاده سلسله اتفاق بیون ویرن کاو
 سیرتان فغاندن دولت علیه به زیان و غرامت بلکه خاطر اینیه حجت حمایت
 کلیمه کجیه تکلف دیرک جناب شهباز نیک ملاحظه فرود مندان ایله سه قه دیرک
 المانی بعض حاجته و قدیکون الم استجلی الدلیل با احتمالیه وقف تر و اولان
 غمیلینیه قوت و اساس امینه سینه که کی کبی استیجاب و ممانت ویردی بی حقیقه
 اول سبت کوفی درس تفسیر همچون علمای جمع اولوب آماده موقوف تیر اولد قنده
 بنامه مشورت ایله وزیر عظم لهد پاق و مقام سابق فراری شفا و میجرای آغای
 جلال احمد پاقیل هایوندن دعوت اولندی روپوش مقصد منکور اولان خطه شعور
 و مهمات امور مندره شمد مکره فراد طائفه سی کلنده اعداد اولان روان کوشکی
 نام قصر عامر ده او تو ریوب مجلس هایونده سبق این کلمات تدبیر کونه تک تمان
 احوالی سوشیک صورتی ایله مشغول و صیر فیان فقا و عقل و شعور چینه مشغول
 مصلحت رد و قبول اولدیرمه و زرا حضورر هایونده دعوت اولنده قده برای
 هایونده خاص باغچه قوسندن و خول ایتمک بیه تمام المشوره باب هایونده
 ققول ایله جکر در یولی موشی و حوشیدین باب هایونده یولایوب تر سانه
 عامر ده ان حضار و اعدای فرمان بیوریلان چکیده بیه سینه سی سرای هایونده
 جانب بحر سینه اولان لایوب قوسنه یا شوب آماده اولنج میان و زرا ده طناب
 مرا قیل وقال ایله احرار وقت اولندی بی حقیقه فروره نکت محل فرود کله می

F

انخاف محمد و سواد قصد او زره اولد یعنی اظهر من الشمس و ابحر من الامس در دیو چار محاکمات
مکر و اندن مضطرب بحال و خستج ابدال اولد قدرین انخاف و خستج حلول انانسه تهنیه اسباب ترفع
قیلتم بنایرینه سه علاج واقع پیش از وقوع باید کرده مضمونی ایما یدلیرنه بنا علیه اوزی و لسی
وزیر یوسف شایه ام عالی اسده ار اولوب قلعه جدیده نک عمله دمزد و دروسا زبنا شران
تثیت امور بنی محافظه ایچون بر او بجز آمد افخه اعدایه وانی اولد حق مرتبه لشکر پایده تهنیه و انا ده
اولوب کد لکه اوزی بوغاز نیک دخی قره جانیندن محافظه بنی خصوصی احم و حفظ و حرمتی
بر موجب قاعده خرم و تحیط الزم ایدیکي محضر بر انا ده و اسلام و اما انصاف بنده ایچا کیم کرامتی انخاف
حضرت می طلبیدن انخاف اسفا زایل طار و هما نپیغام اولمخله سه درینج سو د ندر و چورفت کار از
ما سو د کحرک غیر تسلط اولوب سنین عده ده دن بر و سنک اول حوالیده طول اناقت و کمن تادی
لکن و لیک سبیله مما اولوب شو مجربستل و شو رک اولد یعنی معلوم طبع خرامت مفردیم و بجه یوم دخی طر کند
نیچسای خزینه سومی امور هما یومند را میدی ایالکت زحما و ارباب تیماری و الا ای کبری و چوک لطفی
و یا کده اولد کجری و بجز طوائف عسکری واری و مایده حضرت انا ده اولوب سن کون عده و می کونک ختمت حال
نیت و خایا بی ارباب طوبی نده اولد یعنی ختمت حالش ما انضمام سعی و تمسک استقام و طرفه های یومند
صعی قوعه اعلام اید کون دیو تهنیه و کاتید سور لیدی انان چون کله طراد قاعده و بخارا و ندر مراد زره
اور نه و قعی رجا نکت سرکار ده اولد ندر دن قرز افغانی عبدالرحمن افغانک دخی غول دستیری قرار
داوده تیر خید بو جا کین ایدری بو انا ده وزیر اعظم حسن با شا بد فوانده وقت اقبالی بر کشته انخاف
استقلال ایکت سو د و ارجایلله انانده نیشینی میسه نه قیوب لاله سلطه حضرت لری بک افغانی اولد
اور خدیجه نیا خاطر و سلطت با به و حوامی قدم انبساط ایلد قرز افغانی آر و نسه استیناس و حبس مانع غیر
مانعه یه اطال اختصت استکس از زره اولد یعنی حلومی اولد یعنی ن بوفقان تیره روی شعبه دخی
هنوز سویدی قلوب خواهنش اشالی اولد قرز افغانی غلبه دست زن دانه اقبال اولدین بطله
با دوش حلب فوانده دولت و استبضاع سرمانیه تر و نده همخان شرکت اولمق تقاضنده در
اگر دست انما زینه و امن فرصت کیر سه و آرزو مند اولد یعنی منزله قره بار بر سه فسخ عقد
شرکت و بر وجه استقلال استیلا ی تصرف دوله مبادرت اید کینه ه شهر یوقدر بار ی بنیله نده
متوسط احوال بالنبیه صورتمانی عهده ال اولد خرنیدار محمد افغانک اولمکنه همت و بذل ایکن
هدت ایستک هم اوز و شهر افغانک در از دستی انطا و لنی کف و تعطیل و هم بر کسیده

نورانی
کتابخانه
موزه
تاریخ
و
سفر

و انان اجبال و مصباح صباحت و در اصطلاح بدن سفسف بر نوجبال خورشید جا
و جبال اوله طر ماه سلسله نوم اسس علقه فاسی با هر عبده اند فندی به کنه
کره سرها اند تعالی نصای و حه و روسه دل معرول مجمل او مصر فا هر کلمه
ز فیه اولندی موسمی له با هر اندی وقفه مصطفی خانبه و شمیر ذیل اسات این
باران حاصل ای حاصل کنه طر و با لوبه دعوائی مو یونم قدم احصا صله مدققان
و از به سلطنته در کلف جائتیه و بر سر و حوصله آسحانی اوله امر اسه
کنه آفته باشکاش ابری میدان تفصیله طورین کجا و و لخره و کلای و دلیر
رته لسه تا بنز اسه کنه در و سر نقد یجانیه منصب هود و به سلیله صد لای مداد
اوله قدر نه کارخانه خلیا و ه قامت امده حلقه صد ارب انطولی کسوب بچه
اکس اوله بر مصب عالی بالای توقعه کونا و کور و غرض اضطراب و توجیه
پوشا بی انفاخی سود اسله و در اواب و تثبث اسما و ح و تاب بکین تراک
را این سارده کور و محل امور ه کما در ه ماسر لر عس و دهد و و جمانه
اسما و معادل معده اوله سر حادس هر رک لهدا هر عوس
سعوده سدل قطع نظر دوام کلی کجوت سو وارم حال اسطلال و کجا اصمی
عمال ای خود مفرد سوار تقرؤ سنده انبال اوله حه رخصت چند روزه روز کاری
انقسام ایبه بد کنه در کسار عه لر مفا رعه و مکابره لر مشا جمه به موده راد لوب
ایکی و انبه جهنم نهدوان حصه بکیر بار مبداه عره به کمر و لکر کاه بر بر لوبه حواله تمسیر شهاب
شوم و کاه کشیکین ساخته اد غابگی منت شسته احد بها آخرک او ز رینه هجوم
اسلر بله آرا رده که بنه مصالح سلسل و صف کشاکش و احوال اصحاب حوایج و آثار
مشوش اولشیدی مکمل نظام امور مجرور اوله دستور صاحب شور صهر بری زور
آوران برده کاه کجوت و غور اولان بواجی مختال خورک بنیلرین توفیق و ابدان
و لصفه موار و سعای و حلا و امه موس اوله شرار آه دل چند بجهت متصل
اوله فالور سه شولیه بل کوه هم قراچ اوله موده از اوزره عوفار حبل همای
منا فسه لرینه فیصل و پرنسه مآکی و جنیم و عاقبتی بقیم اوله جفی ظا هر اوله علقه و شی
باشر احمد اف کنه غزلی توهین و بو طر فیلیه غلبان و بک خورک بنیلرین اولوب

